

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

PAUL BOURGET

A KÉK HERCZEGNŐ

REGÉNY KÉT KÖTETBEN

FORDITOTTA
SZOMORY EMIL

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA. 1899.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-90-9 (online)
MEK-14196

I. KÖTET.

Serao Matild asszonyoknak.

Asszonyom és tisztelt barátnőm!

Ugy szerettem volna, ha az Ön nevét, Asszonyom, olyan mű fölé írhatom, mely méltóbb arra, hogy a *Pays de Cocagne* zseniális szerzőjének ajánltassék. Az olyan könyvekben, mint a milyen az Öné is, Asszonyom, egész nemzedékek lelke dobbant, s e nagyszerű hang mellett oly lényegtelennek, oly soványnak tűnik az egyéni érzések tanulmányozása, mint az a *Kék Herczegnő*-ben történt. Egy zsáner-kép ez, azokhoz az óriási freskókhoz, melynek alkotói a tizenötödik század olasz mesterei voltak. Ön, Asszonyom, tőlük örökölte azokat a széles ecsetvonásokat, s az alkotó-erőnek azt a spontánitását, mely százával állítja talpra az alakokat, s azzal a könnyedséggel teremti meg őket, a melyben nem multák felül napjainkban sem az *Assomoir*, sem a *Bel-Ami* szerzője, a nagy tömegek e bámulatos festői. Nem akarom azt mondani, mintha az ő műveiknek s az Ön művének tanulmányozása közben valaha megingott volna a hitem annak az irodalmi formának életrevalóságában, melynek állandó igyekezetem volt a tárgya: az analitikus regény; de mindenkor éreztem e műfaj körülhatároltságát, mely szinte végzettszerűleg nélkülözi az Önök prestigé-t, ígésző hatását a Scott, a Balzac, a Tolstoi széles kezelésének a lüktető élet színeiben.

És mégis, ha úgy írom meg e könyvet, a hogy elgondoltam volt, bár nélkülözze is a tágabb értelemben vett emberiséget, mégis meg lett volna az az érdeme, hogy egy fölöttébb érdekes pszichológiai problémát vett fel. A mikor ezelőtt néhány esztendővel hozzáfogtam a megírásához, tulajdonképeni célom az vala, hogy a Diderot *Paradox sur le Comédien* című híres művének kérdését veszem fel újra s tárgyalom a magam módja szerint. Ez ambíciómat a *Kék Herczegnő* korábbi czime is elárulta. Mert a mikor e regény a *Journal* című párisi ujság tárczarovatában megjelent, *Három művészlélek* címet viselte. A probléma pedig nem egyéb a kifejezésnek és a benyomásnak egymásközi viszonyánál. A művésznak - itt a szó a legtágabb értelemben veendő - tehát annak, a ki az emberi érzések visszaadására hivatott, szobrász és festő a formák-, színész a hang és arcjáték-, zenész az akkordjain-, író a szavain által, - vajjon át kell hogy érezze valójában azokat az érzéseket, a melyeknek kifejezője, avagy az egyéniség kettős megoszlásának tünete meg végbe benne és a tehetség én-je föltétlenül megkülönböztethető az élet én-jétől? Más szóval a nagy művésznak vajjon szükségképen a műve emberének kell-e lennie? Szükségtelen e theoriát igazoló vagy megtagadó bizonyítékokat azonban anekdotákban keresni, a melyeket az irodalomtörténet többé-kevésbé koholtaknak jelentett ki. Elegendő arra emlékeztetni, hogy Shakespeare és Molière vissza tudták adni a Jago és Tartufe érzelmeit, a nélkül, hogy ez érzelmeket valaha átérezték volna. És másrészről vajjon megtörtént-e, hogy a leggyöngédebb vagy legfönségesebb érzések rajzát néha olyan írók nyújtották, a kik ez emelkedett érzelmeiket csak a képzeletükben ismerték? Balzac hitt ebben. Az *Illusions perdues* és *Modeste Mignon* című művében e gondolat fonódik keresztül. Rubempré és Canalis csodálatos éleslátással bonczolgatott példányai annak a költőnek, a kinél a nemes érzelmek elképzelése egészen különállva s mintegy független organum módjára működik, olyannyira, hogy náluk az író és cselekvő ember, a gondolkodó fő s az érző szív nemcsak hogy tökéletes szakadásban állanak egymással, de egymásnak éles ellentétei.

E ponton az egyéniség megoszlásának tünete szinte félelmetes erkölcsi eltorzulássá lesz, a melynek meg kell tartani, - s Balzac korántsem felejtette el ezt - a maga kivételes jellegét. Bizonyára van egy normális pont, mely a művészre nézve az egészséges állapotot jelenti: ez esetben a kifejezés s a benyomás hatalma egyensúlyban tartja egymást s a tehetség, a maga fejlődése közben korántsem mond ellent az életnek, de sőt tökéletesbíti azt és megkoronázza. Ez egészségi pontot keresni, s megmaradni ott, ime, ebben rejlik Goethének egész etikája. És

bátran állítható, hogy az igazi művész-természet majdnem mindenkor és egészen ösztönszerűleg eljut e pontig, a mi csak becsületére válik. Ámde, ha áttanulmányozzuk, akár a legőszintébb férfiak műveit, ez egészségi ponton túl, könnyű föltalálni azokat, a hol a kifejezés s a benyomás közötti egyensúly meghamisított, majdnem megszakadt, vagy épen megtörött egészen. Hogy csak egy nevet czitáljak, egy távoli nevet, az Ön hazájának dicső alakjai közül: ime, Perugin, vén korában, az efajta szakadásnak legjelentőségteljesebb példáját szolgáltatva azzal, hogy csak továbbra is a maga misztikus madonnáit festette, ugyanazokat a rajongástól szinte nehézkes fejeket, ugyanazokat az égnek meresztett boldog nézésű szemeket és a naiv ájtatosságnak ugyanazt a félszességét, a mikor pedig ő maga már nem hitt Istenben többé... E nagy ember vajjon micsoda uton jött végig, hogy idáig lekerült? Vajjon micsoda uton jönnek végig mindazok, a kiket, ha kevésbbé nevesek is, de hasonló végzet ér, és a művészetöket nem tudják többé összhangzásba hozni a szivökkel? Én mindig úgy gondoltam, hogy egy fölöttébb pathétikus tanulmány anyaga rejlik annak az érdekes zseninek történetében, a ki a káros befolyások alatt odáig jut, hogy immár képtelen átérezni azt, a mit kifejezni még képes.

A *Három művész-lélek*-ben tanulmányt kíséreltem meg. Három művész-typust akartam bemutatni egymás mellett: az első, a művészet és élet közötti szakadásnak immár befejezett esetét szolgálja és a kettéválást a legkegyetlenebb utilitarizmussal köti egybe, - a második viszont, mindazokat az érzelmeket, a melyekről az első csak ékes szavakat tud - teljességgel a szívében hordja, a nélkül azonban, hogy ki tudná fejezni azokat, - s a harmadik ott áll az egyensúlynak ama pontján, a melyről beszéltem, de már-már elhagyja és eltávolodik innen...

És hogy e tanulmányban a művészet különböző formái képviselve legyenek, e művész-typusok közül az elsőből egy divatos író-t csináltam, regény- és dráma-író-t, a másodikból festőt, a harmadikból színésznőt, és arról álmodoztam, hogy az ellentétek egész drámáját fogom kihozni, míg e három lélek ott áll egymással szemben, a tragikus szenvedély fergetegében.

Ez első regény töredékeit, meg fogja találni Asszonyom a *Kék Herczegnő*-ben - s a mennyiben az írásközben való akaratlan eltéréseket tapasztalásból méltóztatik ismerni - viszont fel fogja ismerni azokat az okokat is, a melyek az eredeti tárgyat egy másik kompozícióba változtatták át. Az intellektuális élet egy tanulmányát terveztem, s aztán utközben, a regény meséje elragadt, s az, a mi csak másodrendű jelentőségű vala, mindjobban-jobban az előtérbe került. Azontul e regénytárgyban nem láttam egyebet egy elbeszélendő szerelmi regénynél, s e könyv egyszerű története lett egy kezdő színésznő naiv és szerencsétlen szerelmének egy híres író iránt, a kit a siker veszélyes tűzpróbája teljesen megrontott. És ugyanakkor e regény ambíciózus címét is megkellett változtatnom, mert míg az első tervemet kifejezte, már ahhoz kevésbbé illett, a mit e tervből megvalósítottam. Remélem, hogy valamelyik napon egy nálamnál erőteljesebb regényíró újra fel fogja venni a művészi pszichologia e problémáját, a melyet én nagyon érdekesnek és jelentőségteljesnek tartok, mindazt, a mi a szellemi zsenialitás körébe tartozik. Kartársaink közül talán csak Henry James-nak vannak efajta analízisei az ő *Terminations* című oly figyelemreméltó novellagyűjteményében. És reá emlékezve míg Önnek Asszonyom e sorokat írom, oly örömteljes érzéssel gondolom el, hogy a regény-írás tágas és szép művészetének, annak a művészetnek, mely oly tökéletesen alkalmazkodik a modern lélekhez, még erőteljes képviselői vannak mindenütt napjainkban. E csodálatos zsánert nem tudták kimeríteni azok a zseniális férfiak, a kik Scott-tól kezdve egészen Maupassant-ig és Daudet-ig, hogy csak a holtakról beszéljek, a lelkek javát költötték el benne... Az élők között alig van író, a kitől többet várnánk, mint Srao Matild asszonytól, a *Beteg Szív* szerzőjétől, a kinek elküldöm innen őszinte csodálatom e gyöngye tanubizonyságát.

Páris, 1898. július 6.

Bourget Pál.

Az utóbbi napokban egy szerelmi kaland váratlan befejeződésének voltam tanuja. E kaland miközben tragikus fordulatot látszott venni, szinte nevetséges módon ért véget. És bárha jó magamnak mindebben csak jelentéktelen részem akadt, a történetek mégis oly közelről érintették a szívemet, hogy ez órában, míg elmerengek a váratlan vég részletei fölött, keserű érzésem támad arról, a mit a dolgok iróniájának nevezünk. Hatásában kegyetlen-e, vagy jótékony, ki tudná azt megmondani? A kés aczéljának hideg érintése, mely kinez, de ugyanakkor gyógyit is. Ugy gondoltam, hogy meg fogom kísérleni e történet elbeszélését. Kétségtelenül okosabb cselekedet volna, ha befejezném megkezdett festményeimet, ezt a *Psyché*-t például, mely az egyik állványról immár évek óta rámmered. És okosabb cselekedet, ha folytatnám a *Hűséges Barátok* című képeim sorozatát; melyben egész raj csendéletet akartam fösteni: elkopott butorok mozdulatlan állnak, ódon ezüst-dolgok, meggyötört, összevissza forgatott könyvek fáradtan hevernek. »A festő csak az ecsetjével gondolkodik«, mondogatta volt Miraut mester, hajdani mesterem. Ámde én (fájdalom! nagyon is tudom) csak olyan festőféle ember vagyok és a festményeim dolgában inkább a jó szándék, az intencziók vezetnek, mint a művészi temperamentum. Évek óta, miközben résztveszek a különböző képtárlatokon, festőtársaim tartózkodó megjegyzései, de főleg dicsérő szavai, nem-e azt jelentik, hogy a sors nem áldott meg igazi művészi természettel, eredetiséggel, a világ és az emberek megpillantásának bizonyos látnoki képességével. De hát az önmagam megbírlásához vajjon szükségem van-e társaimra? Mit sugall a lelkiismeretem? Ha az ecsetem kifejezést tudott volna adni minden érzésemnek, úgy hát Spanyolországból, Maroccóból, Olaszországból, Egyiptomból miért hoztam volna magammal majdnem ugyanannyi utleírást, mint rajzot és vázlatot? Műkedvelő, dilettáns, laikus - hányszor ismételttem magamnak e szavakat, a melyek többé-kevésbbé jóhangzásu elnevezései a művészetekben czéltvesztett hajótörötteknek.

Mindössze talán még jogom volna megjavítani e szavakat azzal, hogy előkelő hajótörött vagyok és kimutatnom magamnak, hol rejlenek az okok, a melyek belőlem nagyon is kultivált s tulfinomult alakot faragtak az erő és alkotó képesség rovására. Ugy van. Ingadoztam tizenöt éven keresztül a művészeti fordulatok megszámlálhatatlan s egymásnak ellentmondó sokaságában. De hát? Nem kellett volna a Bonaparte-liczeumban megkezdenem azokat a nagyon is hosszadalmas, nagyon is teljes és mindenkor a könyvek szellemében való tanulmányokat. Azután pedig, a miért egy-egy csinosabb rajzot hoztam össze, még nem kellett volna beiratkoznom a Szépművészeti akadémiába, s Miraut tanítványának lennem, Rómába utaznom, ragaszkodnom ehhez a tökéletlen hivatáshoz. És még mi? Az sem kellett volna, hogy nagykorúságom idejekor negyvenezer frank évi járulékom, női-idegrendszerem s tökéletlen egészségem legyen, szeressem a gondolataim mulatságos elkószálását egy-egy eszme vagy tárgy irányában, imádjam a gondolkodás gyönyörüségét és hajszoljam, szinte beteges epedés-sel a gyöngéd, s nagyon finom érzéseket. Ime, ez a lényeg lényege: valamivel több vér az ereimben, keményebb izmok a bőröm alatt, jobb gyomor és lettem volna az életnek közönséges és boldog élvezője! E helyett hát csatangoltam volt országról-országra a napfény s az egészség keresésében, muzeumról-muzeumra a Szépség titka után, később pedig, véges-végig egy egész raj művészi kompánián, a magam művészeti *credó*-ját kutattam, - s kerestem szerelmet az álmaimon által. A megfeneklett kezdet, a sziv és szellem életében való eltorzulások embere voltam s mindenkor egy és ugyanazon, talán fizikai okból: gyógyíthatatlanul képtelen a megállapodásra, a miben ma a természetem sajátos eredetiségét ismerem fel. A mikor az ember ezzel a kérlelhetetlen fontossággal pillantja meg azokat a legyőzhetetlen föltételeket, a melyekkel a természet körülsánczolta, nem-e legjobb engedni, meghajolni? Az érett kor e nagy törvényére gondolva, magam is engedtem, legalább egy lényeges pont: a munkám tekintetében. Már ez is valami.

Szavamat vettem, hogy hiu ambíciókkal nem fogom többé gyötörni magam. Afféle közepes festő leszek: rendben van. Ez esetben pedig miért fosztanám meg magam az írás örömétől, a melyről hajdan a művészi fegyelem szempontjából le akartam mondani!

Lévén pedig kétségtelen, hogy a Gustave Moreau, a Puvis de Chavanne és Burne Jones nevek között a Vincent La Croix név sohasem fog ragyogni a dicsőség egén, miért is tagadná meg magának Vincent La Croix ur azt a kárpótlást, hogy kedve szerint tékozzolja el az idejét, csakugyan gazdag műkedvelő legyen (a minthogy nem is más), csakugyan dilettáns maradjon, s a maga művészetének siralmas kárvallottja...

És ime, ez okok indítanak arra, hogy papírt, tollat és tintát készítsek magam elé, miután gondolatban újból átéltem volt azt a valóságos kis regényt, a melynek kalandjaiban egy véletlen folytán részem akadt. Ezen közben újabb bizonyítékával szolgálok annak az igazságnak, hogy sorsom nem áldott meg az őszintén fakadó zseniálítással, mert ime, hosszasan elsorolom, mi mindenféle okom és szempontom van az írásra, a helyett, hogy bátran és egyszerűen megkezdéném a történetem.

Minden legapróbb részletét e történetnek oly tisztán látom magam előtt és valóban nem tudom, mi szükségem van arra, hogy önmagam előtt védjem e munkát, mely annyira kisért? Ha restelleni fogom, végre is lesz időm megsemmisíteni, a mikor elkészültem vele. Hányszor kapartam le a festéket gyarló vásznaimról! Ezuttal két nyaláb fa a kandallóban s egy gyufa elegendő lesz. Ez az irodalomnak egyik tagadhatatlan fensőbbsege a festőművészet fölött.

I.

Egy sarkalatos kiindulási pontja van az elbeszélendő történetemnek. Azon a napon volt, a melyen harminczhatodik életévemet betöltöttem. Immár huszonkilencz hónapja van ennek. Ez az évforduló, megszokott szomorúságomnál is nyomasztóbb hangulatban, keserű buskomor-ságban talált. Az okaim? Mindenkor ugyanazok: a képességeim tétlenségének és körülzárt voltának érzése; a tehetségem határa, a melyhez nap-nap után eljutottam. A kifogásaim? Ezek mosolyra készítetnek. Pedig a fiatalság boldogságában majdnem minden ember, ha rávitte a képzelődés, együgyü és hősi álmokat szőtt. Minden művész belátta előre a dicsősége útját és gondolatban nem egy kiváló emberrel hasonlította össze magát. Czézár, a ki ért annyit mint bárki más, remegőn szólott: »Az én koromban Nagy-Sándor már meghódította volt a világot.« Hősi sikoly, ha a még rejtőző erő hatalmas önérzete buzdul fel benne, de kegyetlenül megindító hang, ha a meddő tehetetlenség leheli ki benne ostoba sóhaját a diadal felé. Én nem vagyok Czézár, de bizalmas napló-jegyzeteim - istenem! mennyi van belőle - tele vannak bizonyos napok és órák megörökítésével, s melyeken a Hirnév-vel valóban találkaím, a nélkül, hogy e kaczer remény felém került volna. Gyakran lapozgattam e szegény füzetekben, (naivitásom tanui) s ez időnek egy-egy fordulópontján legyőzhetetlen vágygyal előkerestem őket: január elsején, s a születésem napjának évfordulóján. Régi versekre akadtam bennök, a melyeket az iskolából kikerülve írtam, a mikor egyszerre kezdtem verselni s festeni. A verse-lés dolgában, gondolom, elég korán s elég helyesen itélkeztem magam fölött. Két évszám kisértett életemben, az egyik, mely lantpengetésem ideje, a másik azt az esztendőt jelenti, a melyben harminczhat éves lettem: 1874. és 1890. Ez utóbbi esztendőt elértem volt; és ép oly ismeretlen valék, mint első ifjuságom idején, ép oly szegény a dicsőséges művek tekintetében, - sőt még szegényebb a reménységgel. És hogy ott állottam egész friss nyoma mögött az oly messzi s oly jogosulatlan ambícióknak, hirtelen a szívem vérzett bele. Annál inkább, hogy ugyanazon reggel valami ujság-vállalat, a melynek elég ostobán előfizetője voltam, két hirlapi cikket zuditott reám, a melyekben egy klubbeli kiállítás alkalmából meg volt említve a

nevem, nem épen hizelgő magyarázatok kíséretében. Az elbátortalanodás, a lemondás keserűségének újabb rohama támadt bennem; félelem szállott meg, miközben e komor őszi délután sápadt elmúlásán által egyedül maradtam a gondolatommal. Ekkor szórakozni akartam, a minthogy a banális szórakozásnak elég hatásos módja volt elsietni a Boissy d'Anglas klubhelyiség vivó-termébe. Itt, kétségbeesett viaskodás, szilaj támadások közben, szinte megtöröm az idegeimet. Erre egy jó hideg zuhany s tagjaimnak alapos megdörzsölése, - azután pedig, ha egy-egy pajtásomra akadok, akivel ebédközben elbeszélgethetek, s ebéd után eljátszhatom egy pokert, - valahogy csak elmúlik az este. Tizenegy óra felé hazamegyek, lefekszem, elalszom. E programnak a sportot illető első részén már túl voltam ez este, harminczhetedik életkorom első estéjén!

A második részt is betartottam volna, ha a klub éttermének küszöbén nem fog el egyik régi, talán legrégebb párisi pajtásom: Jacques Molan, a híres regényköltő és drámaíró.

- Jössz ebédelni? - kérdezte. - Ugy hát magammal viszlek, nekem van asztalom.

Más körülmények között, közös emlékeink, s a Quartier Latinbeli élményeink dacára, csak találtam volna rögtön valami *alibi*-t. Alig van ember, a kit oly alaposan s oly hamar meg tudnék unni, mint épen Jacques-ot. Nagyon is látom benne (hibák mellett, a melyeket utálok) épen azt a tulajdonságot, a mely, fájdalom! oly távol állott tőlem: azt a föltétlen imponálni tudást, azt a szellemi vakmerőséget, azt az alkotó férfiasságot, azt az önbizalmat, a mely nélkül nagy művész nem képzelhető. A zseniálításnak e szép erényei vajjon szükségképen magokkal hozzák-e az ember »én«-jének azt az elfajulását, a melynek ez író bámulatos példányképét nyújtotta! A jó Isten tudja csak, vajjon egoisták voltak-e Julien Dorsenne és Claude Larcher urak, két másik íróember, a kiket nagyon jól ismertem. A szerénység ibolyáinak tűntek, szentséges és félénk ibolyáknak, a fü közé rejtőzött kicsiny s beteges ibolyáknak a Jacques szomszédságában. Az ő számára nem létezik más, csak az ő könyvei, az ő színművei, az, ő ellenségei, az ő tervei, az ő szeretői, az ő egészsége és nem beszél csak önmagáról. Ez volt, a mi épen az én szegény Claude barátomat a következő megjegyzésre birta: »Hogyan kívánhatja ön, hogy Molan valaha szomorú legyen?« Minden reggel, miközben a tükörbe pillant, így szól magához: »De boldog is vagyok én, hogy a század legnagyobb íróját öltöztethetem fel!...« Ámde Claude, Jacques-nak irigye volt, s ime ez utóbbi felsőbbbsége: az ő határtalan elbizakodottsága nem ismert irigységet. Nem helyezi önmagát a többiek fölé, mindössze nem vesz róluk tudomást. Már most tessék megfejtetni ezt a rejtélyt: azzal a szinte beteges hiusággal, a melyet nem szárnyal túl csak az érzéketlenség, ennek a fiúnak csak le kell ülnie a papírja elé és a tolla alatt jönnek s mennek, beszélnek és cselekednek, élveznek és szenvednek, lázas és ékesszóló alakok, vérből és husból való teremtségek, forrón szerelmes, vagy gyűlölködő emberek, csakugyan élők és létezők. Egy egész világ kísért, mely annyira való, annyira mély, oly mulatságos, vagy oly megható, hogy magamat is elragad a csodálkozás, valahányszor egy könyvét olvasom. Ámbár tudom, hogy itt csak prestige-ről, bizonyos varázslatos hatásról lehet szó és e regényhősök s hősnők szellemi atyja a legtökéletesebb irodalmi szörnyeteg, egy tinta-üveggel a szíve helyén. Azaz hogy tévedek. Szenvedélyes szerelmese ez ember a sikernek. És milyen bámulatos ügyességgel, micsoda virtuozitással játszik az ezernyi meglepetések orgonáján: a közönség izlésén s szívéen! Jacques befejezett típusa annak az embernek, a kit mi a festő-műtermek tolvajnyelvén *kihasználó*-nak nevezünk; művészember, a ki némely ügyes módosítással a mások eszméjét s törekvését kitűnően a magáévá tudja tenni. Irodalmi működésének kezdetén a naturalizmus győzedelmeskedett. Ez időtájt jelent meg Zola bámulatos *Assomoir*-ja, a melyet követtek azok a parasztokról és örömlányokról irt megdöbbentő tanulmányok, megismertetvén a világgal a szerencsétlen és zseniális Maupassant nevét. Jacques megértette, hogy e formulán kívül nagy siker nem képzelhető s ugyanakkor kitalálta, hogy meddő dolog volna ugyanarról a triviális vagy népies millieux-ről írni, a melyből e mesterek vették alakjaikat. Az olvasó már mást akart. Molan-

nak akkor az a zseniális eszméje támadt, hogy a naturalista iskola kedvencz módszerével, kemény megfigyeléssel és brutális realizmussal, a magasabb körökről szóljon. Regényeinek és elbeszéléseinek négy első kötetét hajkenőcsös Zolának és illatos Maupassantnak nevezték, (megengedem, elég rosszakaratulag) a megjelenésük idején. De hát a siker, a siker. A Molan-é nagyon élénk volt, s mindenki emlékszik rá. Nemsokára elvitázhatatlan jelek azt értették meg vele, hogy az olvasó izlése újból megváltozott, a mennyiben az analízis s a lélektani tanulmányok felé hajlik. Akkor Molan is hirtelen irányt változtatott és egymásután három könyve jelent meg, a melyeknek igaz szerencsáját köszönheti. E könyvek a *Csendes vértanúság*, a *Tört sziv* és a *Hajdani szerelmek*. Itt is el tudta kerülni a műfaj kezdeményezőinek hibáit: a szentimentális szószátyárkodást, a terjengős elmélkedéseket, a minden apró-cseprő szerelmi epizódra meresztett bölcselkedő szemüveget, s főleg a pazar és nagyvilági diszleteket. Mint naturalista, a magas körök életét írta le. Most pedig a szegény emberek lelkét bonczolgatta, a polgári világról, a közepes néposztályokról beszélt. Később a győzedelmeskedő erény kerül-vén napirendre, *Liliomfehérke* című könyvében ő írta meg ez időknek egyetlen regényét, mely tisztességes siker dolgában versenyezhetett *Constantin abbé*-vel. És a mikor a magas és alantas kritika a szociális kérdések szempontjából bírálta e könyveket, Molan újra köpenyt forgatott és megírta a maga munkás regényét, egy szegény munkás családról, *Ez idők epopéeája* címmel, s melyből (a könyvkereskedők még emlékeznek erre) hetvenötezer példány adódott el! Ime az esztétikai elméletek hiu volta. Ezek a könyvek sorról-sorra más-más művészeti elvben fogantattak. A divat változatainak történetét lehetne követni bennök.

Egyetlenegy sincs közöttük, mely a szónak mély értelmében őszinte volna, ellenben valamennyi felragyog forró színében annak az emberi igazságnak, a melyet ellesni s visszaadni, úgy látszik, öntudatlan képessége ennek az oly cél tudatos írónak. Ugyanez a képesség csillog fel színműveiben is, a melyeket sietve írt meg, úgy gondolván, hogy regényeinek sebes sorozatába beleunhat -, az olvasó. A Français-ban az *Adèle*-t adatta elő, mely valóságos diadal vala, viszont az Odeon-ban a *Legyőzött asszony* került színre ugyancsak diadalmasan, s legutóbb azt olvastam a lapokban, hogy az oly talányosan hangzó *Kék hercegnő* című színművével ért el roppant sikert a Vaudeville-színházban. Már most, elgondolva azt, hogy az iskolából egyszerre kerültünk volt az életbe, ez óriás munkásság: vagy tizenkét kötet regény, két kötet novella, egy verses könyv, három színmű alig tizenhat esztendő műve volt! És Jacques módot talált arra, hogy magát az életet is élvezze a lázas munka közepett. Szeretői voltak, bejárta a külföldet s nagy utazásai lehetővé tették, hogy hazugság nélkül írhasse le a különböző előszavakban az ilyen Chateaubrian-szerű mondásokat, mint: »A mikor a Pamphili villának virágait téptem...« vagy: »Láttam behajlott térdével a bikák halálát a sevillai czirkuszokban...« A mellett a barom istápolta az összeköttetéseit, rendbehozta a vagyonát! És a jókedve megmaradt s a jó étvágya is, hajdani jó étvágya az iskolai ebédlőasztal előtt, hol egymás mellett ültünk. Jó étvágyáról ez este is meggyőződhettem, a mikor, titkos ellen-szenvem daczára, szinte gépiesen engedtem a meghívásának; mintha áradó életereje, mely minden kézmozdulatát kísérte, valósággal lenyűgözött volna. Alig foglaltunk helyet, a mikor kérdezte:

- Micsoda bort parancsolsz, champagne-it vagy bourgogne-it? Jó itt mind a kettő...

- Én csak vals-i vizet kérnék, - feleltem.

- Hát neked nincs jó kis gyomrod? - vetette közbe nevetve; - én alig lelem a magamét... Ugy hát champagne-it nekem, *extra dry*-t és vals-i vizet... - folytatta a pinczérhez fordulva. Az önzésnek megvan az a kényelmes vonása, hogy sohasem hadakozik a mások szeszélyei ellen, a minthogy nem is engedi, hogy az övéit tegyék vita tárgyává. Azután az étlapot vizsgálva: »No, nekem tetszik, hát neked?« És a válaszem be sem várva: »A darabomat láttad-e a Vaudeville-ben? Mit szólsz hozzá? Ugy-e, hogy soha jobbat nem irtam?«

- De hiszen, tudod - jegyeztem meg kissé zavartan - én alig járok színházba.

- Annál jobb - csattant ki jókedvű kézmozdulattal. - Ma este elviszlek. Ily módon megtudom első benyomásaidat. Őszinte leszel?... Meg fogod látni, ez immár nem az *Adèle* keserű tónusa, vagy a *Legyőzött asszony* néhány ékesszóló tirádája. Ha az ember győzni akar, az elve az legyen: felültetni, mindig felültetni a várakozást... A kik szememre vetették, hogy nem vagyok szellemes és fogalmam sincs a mesterségemről, no hát, hé! hé! a körmükre kellett koppintani. Te ismersz engem. Mindig ki szoktam mondani a gondolataimat. A mikor a múlt évben, a *Gyöngéd árnyalatok* megjelenése idején, emlékszel, találkoztunk, azt mondtam volt neked: »Ezt a kötetet nem érdemes elolvasni...« A *Kék hercegnő*, no, ez egészen más... Egyébként a közönség egy véleményen van velem: ötezer kétszáz frank tegnap, s ez már a hatvanhatedik előadás...

- De honnan veszed te a czimeidet? - kérdeztem.

- Hogyan? - kiáltott föl, - te kérdezed ezt, te, a ki festő vagy?! Nem ismered hát a Gainsborough festményét, a Blue Boy-t, a »kék gyermek«-et, mely Londonban, a Westminster-House képtárlatában látható. Az én darabomnak egész egyszerűen ez asszony a főalakja, a kit egy festőtársad, jobban ismervén az angol dolgokat mint te, a Gainsborough gyermekének módjára, a kék tónusok harmóniájában festett le. Ezt az asszonyt, hercegnő lévén, a maga környezete, a maga világa a kis kék hercegnőnek nevezi - a portrait-je révén. Mindössze csak ez... no látod. De hát mondd csak, ugy-e, hogy ennek olyan Watteau-szerű zománcza van... Pompadour s a galáns ünnepek tündéri zenéje... A *Kék hercegnő*.

- Vannak emberek, a kik Londonban mosatnak. Te meg a szavaidért még oda mostanában? - jegyeztem meg.

- Te meg úgy beszélsz, a hogy ujságíró társaim a cikkeiket írják - folytatta nevetve. - Bezzeg volt részem a czúdar ujságcikkekben! Ámde én keveset aggódtam. Ezekkel az én párbeszédeimmel és a kis Favier-vel...

- A kis Favier? hát az kicsoda? - kérdeztem.

- Ugyan! - kiáltott fel - te nem ismered a kis Faviert? És te Párisban élsz!... Nem mintha rosszallanám, hogy nem jársz színházba. Azért, a mit ott játszanak... Már ideje volt hogy egy kicsit beleszóljunk mi, fiatalok...

- Ezzel még nem tudom meg, kicsoda a kis Favier? - inszisztáltam.

- Nos hát, a kis Favier, Favier Kamilla, a kék hercegnő... És micsoda tehetség, mennyi fantaisie, mennyi báj a játékában!... Én fedeztem volt fel. Még egy esztendeje a Conservatorium növendéke volt. A vizsgáján láttam és ítéltem fölötte. A mikor vittem a darabomat a Vaudeville embereinek, azt mondtam nekik: »Azt a kicsikét akarom.« Szerződtették, s ez órában immár hirneves színésznő. Az én szerencsém ragadós. Nézd, te megfesthetnéd nekem az arczképét, azt az arczképet, a melyről szó van a darabban, azt a kék durban zengő szimfoniát! Ez neked először is szép kis reklám volna a jövő Salon tárlatán. És ismétlem neked, én szerencsét hozok. Aztán pedig ez neked való fej: huszonkét esztendő, tea rózsa arczszin, bánatos ajak, ha mozdulatlan, és gyöngéd, ha mosolyog, kék szemek, s kék színök halvány, halvány, halvány, egy fekete ponttal a közepökben, mely néha megnő s beönti az egész szemet, szőke haj, a Kelet dohányának szőkesége, karcsú nyulánk alak és fiatal, fiatal... Él pedig ez a mamájával egy harmadik emeleten a Barouillére-utczában, a te kerületedben. No, ez aztán az emberi dokumentum mi, az a harmadik emelet a mamával? Az emberek beszélnek a színészelet czudarságairól: kilenczszáz frank házbér, egy minden es cselédleány s a kicsiny lakás ablakából kilátás egy zárda kertjére. És ez hisz a maga művészetében, és ez hisz a drámairókban... Nagyon is hisz!...

Utolsó szavait mosolyogva ejtette s oly könnyű volt megérteni e mosolyt. Az egész beszédét különben arcátlan és érzéki tekintet kísérte, csillogón a meglepedéstől. S az a folytonos ez, a melyekkel kiszögellte a mondatait, ép oly ismert volt előttem, mint a tekintet, mely sohasem maradt volt el, a mikor hódításairól beszélt. S ezuttal is elegendő volt ahhoz, hogy egyszeriben megtudjam, mi érzésekkel lehet iránta a szép Favier Kamilla. És hogy ez érzéseket ő hogyan viszonozza, arra nézve fürge villa-csapásai, a melyek sűrűn követték egymást beszéd közben, a pezsgős poharának gyakori felhajtása, megadták a kellő felvilágosítást.

Bizalmas természetű dolgait nagyon is hangosan tárgyalta, beszélvén róluk, a csalárdul indiszkrét férfiak ama látszólagos nyíltszívűségével, mely a könnyelműség benyomását teszi, voltaképen pedig bizonyos számításokat rejt. Az efajta fecsegés mindenkor megtalálja az óvatosság határát. Egyébként a szomszéd asztalnál három nyugalmazott tábornok ebédelt, a katonai Évkönyvről beszélgetve. S ezek a jó emberek talán csak az esetben fordultak volna felénk, ha éppen dőrejt hallottak volna. És az étterem zaja - vagy harminczan lehettünk a két teremben - különben is elfojtotta a Jacques mondatainak éles csattogását. Ily módon nevetésnek tűnhetett, hogy jó magam olyan halkán beszéltem.

- Te udvarolsz neki, a mit könnyű kitalálni, a mikor azt mondod, hogy nagyon is hisz - jegyeztem meg.

- Inkább ő udvarol nekem - válaszolt nevetve - vagy helyesebben: udvarolt... Ámde miért is ne mondanék el neked mindent, annál is inkább, mert ezt a kis Favier kétségkívül meg fogja cselekedni, ha bemutattalak neki... A kis Favier a kedvesem... A mivel, azt hiszem, ujjabb baklövést követtem el. Az én nevemmel s vagyonommal, a könyveimmel, az összeköttetéseimmel azt vehetném el, a ki nekem tetszik... s ez már idején is volna. A körte megérett... Ámde ha mindig okosan cselekednénk, csak nyárspolgárok volnánk, nem igaz?... Aztán pedig ő kezdte... Ha láttad volna! Szinte megevett a szemével a próbák alatt. Én nagy büszkén úgy tettem, mintha észre sem venném. Drámairó, a kinek színésznő szeretője van, a nélkül, hogy erre színrekerülés szempontjából szüksége volna, vaskos ortografiai hibát jelent. Te ismered a közmondást: az ur nem iszik a kocsisával, de hát látod, az első előadás után, egyszer, hogy a csata meg volt nyerve, mégis csak engedtem... És ime, még egy emberi dokumentum: a kis Favier végig járta a Conservatoriumot, végigjött a színpalak között, és erényes volt, *tökéletesen erényes*... Érted?...

- Szegény leány! - mondtam akaratlan.

- Dehogyan is! dehogyan is! - szólott vissza Jacques, a vállát vonogatva. - Az első szeretőnek végre is csak elő kell kerülni s egy Jacques Molan ér annyit, mint a Conservatorium akármelyik színész-tanoncza vagy tanárja, a mint az szokás rendszerint... De hát én e kicsikének a költészete vagyok, az átélt regénye, a melylyel egy napon majd elkérkedhetik barátnőinek, a mikor ezek egy-egy könyvemre fognak akadni, néhány sornyi ajánlással diszitett könyvemre, mely mintegy véletlenül kallódott el egy pamlag sarkába: »Jacques Molan? Be bolondult értem szegény!...« Mert e fiatal rimák az ilyen stilusban beszélnek az emlékeikről... Ámde én nagyon, nagyon kedves voltam. Mindenekelőtt azt akarta, hogy rejtőzködjünk az anyja elől, s ime, rejtőzködjünk előtte. És találkákat akart a temetőben, a nagy emberek sírjánál, és én mentem a temetőbe, a nagy emberek sírjához... De hát csakugyan, nem-e bolond dolog, én, az én koromban, a mint egy ibolyacsokorral a kezemben a kis barátnőmet várom, émelgyősen a sírhely vasrácsához támaszkodva, a Musset Alfréd szomorufüze előtt, én, a ki ezt a rossz poétát ki nem állhatom. Egy valóságos diák-idyll. Azonban ismétlem neked: képtelenség. Kezdetben oly kedvesnek, oly üdének találtam az idylleket. És megpihentette bennem Páris gondolatát, felejtette a nagy várost, a hol minden csak hiuság.

- És most? kérdeztem, - egyben elgondolva: csakugyan be kitűnően ismerik magukat az emberi szívnek e hivatott megfigyelői! Ez az ember itt hiuságról mer beszélni!

- Most pedig? - ismételte, - és szemei újból felvillogtak a maguk czudar és érzéki tekintetével. Te ki akarsz vallatni engem, betyár? Hát most, hogy immár két hónapja tart ez az idyll, bizony kevésbé üde, kevésbé kedves és kevésbé pihentető. De a szerelem olyan, mint a főzés: ismerni kell a maradékok felhasználásának művészetét.

Néhány percz, azután minden átmenet nélkül, csak a hangját változtatva meg, mely hirtelen engedett volt kihívó akcentusából, és bizalmassá lett, kérdezte: »Ismered te a szép Pierre de Bonnivet asszonyt?«

- Te megint elfelejtet - válaszoltam - hogy én nem vagyok divatos festő, nincs fényes szállásom a Parc Monceau körül, nem szoktam lovagolni reggelenként a boulogne-i erdőben s nem járok az előkelő városrész szalonjaiba, bárha magam is a nemes faubourgnak lakom...

- Ne zavarjuk össze a dolgokat, - válaszolt szokott biztonságával. - A Parc Monceau, uram, a Bois. Nos hát, mindennek alig van köze az előkelő faubourghoz s a főnemességhez, és nincs köze ahhoz a bájos teremtéshez sem, a kiről beszélek, mert ez a bájos teremtés mindössze csak névrokona az igazi Bonnivet-knek, a főnemes családnak, a melynek őse hajdan I. Ferencz király barátja volt.

- Egy számmal hát kevesebb a Bonnivet-asszony távoli dédapái között - vetettem közbe. - A talmi-nemességnek egyik előnye ez, az igazi nemesség fölött.

- No, jól van - mondotta Jacques, a vállait vonogatva e tréfás megjegyzésre, a melyben, elég ostobán különben, attól a rosszkedvű idegességtől akartam szabadulni, a melyet a pretenziói okoztak. - Hát te is radikális bogycát nyeltél - folytatta - s beszélsz a vidéki kávéházak nyelvén, *tu quoque mi fili*? Ez alig hasonlít rád. Egyébként nem én leszek, a ki meg fogja védeni előtted, a mit te a nemes faubourgnak nevezel. Sokkal jobban ismerem e városrészeket, mintsem hogy újra feléjük kíváncsi legyek. Az én izlésemnek nagyon is finom hangon beszélnek ott. A nagy stílus szalonok, a melyekben bizonyos esztetikai elvek hangoztatnak, különben sem az én zsánerem. Ámde ha valaha megmutatom neked ezt a Pierre de Bonnivet asszonyt, meg fogod látni, hogy érdemes foglalkozni vele. Mindenekelőtt vidám csevegés zeng a házában, a konyhája pedig kitűnő. Kérlek, ne csinálj ilyen undorodó arcot. Tíz esztendei párisi tartózkodás után valóságos rabmunka vendégségbe menni, még az olyan gyomorral is, mint az enyém. Ámde Bonnivet-nél, ismétlem, kitűnő az ebéd s pompások a borok. Bonnivet apó, minden *de* nélkül, milliókat keresett lisztek eladásával, meg is mondták nekem, hány milliót, tán tizet, vagy tizenkettőt... Lehet, hogy ezenközben elrejtette nemesi czimerét, mint az angol *peerage* üzérkedő ifjai. Mindenképen e lisztes ember nevének a kis ujjában több arisztokratikus vonás van, mint egy autentikus hercegnőnek az egész személyében, a mellett szép is és szellemes, és ravasz és kaczer! Korántsem elégszik meg azzal, hogy azok a híres emberek, a kikre kíváncsi, jelenlétükkel megtiszteljék a szalonját, vagy a szalonja által érezzék megtisztelve magukat, ha ezt jobb szereted. Ellenben követeli, hogy szerelmesek legyenek belé, a mit - azt hiszem - meg is cselekedtek eddig...

- No rajta, - biztattam, hogy nem folytatta, - beszéld el nekem ezt a másik kalandot...

Nagyon jól sejtettem, hogy ez az »eddig« s a türethően cinikus előadás a nemességi hiuság egy közönséges esetéről, újabb titkot rejt és e cinizmus bántott, s e durván paraszti mód, a maga dilettáns allűrjeivel, irtózáttal töltött el; de másrésről e bizalmas természetű dolgok nagyon érdekeltek és Jacques nem nagyon kérte magát. Megnyitja a lelkét előttem, ugyanazzal az élvezettel, a melylyel én hallgatom őt, bárha alapjában véve ő sem szeret sokkal jobban engem, mint én szeretem őt. Ösztönszerűleg érzi varázslatos hatását fölöttem s ebben tetszeleg magának. Ez a sajátságos kötelék fűzött egymáshoz bennünket már az iskolától fogva, és fűz össze a halálig mindeneken által és mindenek daczára. Jacques folytatta hát: - Nincs mit elbeszélnem neked, ha csak az nem érdekel, hogy Anna királynő - a mint

bizalmasai nevezték, kitréfázva a keresztnévét - nem tudom mennyi időn keresztül, épinséggel nem akart ismerni. Zárjelek között mondván, ez az Anna név nemde hogy jól van megválasztva, s olyan kaczerul heraldikus?... Néha Ethorel asszonynál, a cousine-jánál, a kit Anna ki nem állhat, vagyok hivatalos ebédre. Itt találkoztam vele, s magam is úgy szinleltem, mintha épinséggel nem kívánnám, hogy bemutatassanak neki. Fünek-fának csak arról beszélt, hogy nekem semmi tehetségem, a könyveim vagy untatják vagy undorra gerjesztik, - szóval az ünnepektől asszony klasszikus játéka a hirneves emberrel szemben, a kit izgatni próbál, úgy mutatva, hogy épinséggel nem csatlakozik a bámulóinak hadához. Az embernek mindenkor vannak barátai és barátnői, a kik e kedvességekről beszámolnak... A *Kék hercegnő* szinrekerül, hogy micsoda sikerrel, azt már elmondtam neked, s erre, miért? hogyan? nagy változás áll be az egész vonalon. Az egyik hajtója, - mert hajtói vannak csak ép úgy, mint a vadászatban, s a már-már megszeliidült udvarlók közül választja őket - tehát az egyik hajtója, Senneterre, de hiszen ismered? az a nagy szőke fiú, a bankot szokta adni itt, bekeresi értem a klub összes termeit. Rendesen azt mondjuk egymásnak: jónapot, jóéjt s ez minden. E helyett egy csomó bók zudul reám, és Senneterre meginvitál a kis Club-ban tartandó ebédre, a női-vendégek külön termében. Épen öt hete van ennek... »Vajjon kinek fognak feltálatni!« töprengtem magamban, a lépcsőn haladva fel. És ime, az ebédlő előtermében - mellesleg mondván ez az előterem Páris legszebb és legelegánsabb zuga, s ha valaha egy gyönyörű aquarelle-t akarnál festeni egy ragyogó társaságról - igen, ebben az előteremben legelsőbben is Pierre de Bonnivét asszonyt pillantottam meg...

- Aztán pedig úgy lőn, a hogy a kis Favier Kamillával, - vetettem közbe. - Mióta ismerlek téged, a történeteid mindig ugyanazok: játszol az asszonyokkal arra, hogy kettőtök közül kinek lesz kevesebb szíve és tíz eset közül, tíz esetben te nyersz...

- Ez véletlenül nem épen ilyen egyszerű, - válaszolt harag nélkül; - csakugyan azzal mulattattam magam, hogy megkezdjem a játszmát Anna királynővel, de nem úgy, a hogyan te azt gondold. A hajtó az asztalnál egymás mellé ültetett bennünket. Szavamra mondom, azt szerettem volna, ha te körülöttünk rejtőzöl valahogy és hallod, mit beszélgetünk. Szelíd, egyszerű, megható beszélgetés vala... két nemes lélek találkozása. Ő közös női ismerőseinket dicsérte, én tengernyi jót mondtam író társaimról. Közös megegyezéssel kijelentettük, hogy ennek a nagy czéda de Sauve asszonynak egyetlenegy szeretője sem volt, és hogy ennek a Dorsenne nevű egyénnek minden regénye egy-egy remekmű, hogy ez a pokoli Moraines asszony valóságos angyala az érdektelenségnek, s ez a hülye Vincy René lánglelkű poéta. Ebből ítélj meg őszinteségünk mértékét... Ámde azóta már pótoltuk ezt, s jelenleg abban az éles háboruszkodásban állunk egymással, a melyet oly kedvesen rejt a flirt elnevezés. Megkiméllek a részletezéstől. A lényeg az, hogy Bonnivette ismeri a kis Favier Kamillával való viszonyomat, e mellett pedig úgy hiszi, hogy én örültem szerelmes vagyok Kamillába, miért csak az a vágya van, hogy ellopjon engem tőle.

- És Favier Kamilla? - kérdeztem.

- Természetesen mindent kitalált, helyesebben én elmondtam neki mindent - nem tudok tagadni - úgy hogy ez órában ő ép oly féltékeny Bonnivette-re, mint Bonnivette reá. Hidd el, hogy nem unatkoztam ez utóbbi hetekben. Mert mindez gyorsan, nagyon gyorsan ment. Ez a mi időnk a lázas sebességre hajlik, a galantériák dolgában csak ép úgy, mint minden egyébben.

A dessert-et szolgálták fel és miközben Jacques finnyásan hámozott egy, a villájára tűzött körtenegyedet, konfidenciáinak kegyetlenül durva konkluziója szólásra készítetett:

- Tehát újra két asszony között vagy... A játszma veszélyes...

- Veszélyes? - kérdezte bizakodó jovialitásával. - És kire nézve?... Rám nem? Szerencsére, vagy szerencsétlenségemre, én biztosítva vagyok az efajta tűzveszedelmek ellen. Vagy veszélyes Bonnivet asszonyra nézve? Ha nem szeret engem, hát mit kockáztat? Ha pedig szeret, no hát csak hálás lehet irántam. Szenvedni annyit jelent, mint érezni, s az efajta asszony számára ebben rejlik minden. Gondold csak meg: *érezni!*... De én azt hiszem, hogy ő is biztosítva van... A mi pedig Kamillát illeti, nos hát, ez majd fejleszti a tehetségét...

- Istenem, ha a *Hajdani szerelmek* című könyvedért rajongó olvasónőid hallották volna ezt a beszédet! Mert végre is, a mit az imént mondottál, körülbelül az ellenkezője az utóbbi időben irt könyveid tartalmának és irányzatának...

- Ej! - szólott, ha az ember keresztül élné a maga könyveit valóban, szükségtelen volna megírni őket...

Már ekkor befejeztük volt az ebédet. Jacques újra szólott:

- Menjünk le gyorsan, igyunk meg egy kávét. Én ugyan szeretném, ha látnád az első felvonás kezdetét. Nekem csak egy jó tulajdonságom van, de ez aztán meg van alaposan. Én komponálok. Egy regényem vagy egy színművem, no hát ez meg van csinálva, s jó gyorsan, minden fölösleges czikornya nélkül. Különben is az első és a harmadik felvonás a legjobb a darabban. Bonnivet asszony a másodikat, Kamilla a negyediket szereti jobban... Mindenki megtalálhatja benne a maga izlésének tetszöt... Inas, hamar két csésze kávét és szivarokat... Aztán egy szempillantást csak a tőzsdei árfolyamra s rendelkezésedre állok... Nagyon jó... az Egyesült Egyiptomok emelkednek... Vagy két ezer frankot nyerek, egy sornyi írás nélkül? És te miképen jövedelmezteted a pénzeidet?

- Én nem jövedelmeztetem őket, - mondtam bánatosan. - Jóféle családfő részvények - az apámtól kaptam őket - három és harmadfél százalékkal...

- De hisz ez képtelenség! - szólott Jacques, a szivarjára gyujtva. - Én majd adok neked jó tanácsot. Nekem vannak jó barátaim, a Mosé bankárok egyike többek között, a kiktől kitűnő értesüléseim vannak. De ma már magam is tudok annyit, mint ők... Ha nem volnék íróember, financier szeretnék lenni. Egy jó szempillantás, csak, épugy, mint a vadászaton, és mint mindenben... Siessünk... Anna királynő hátha ott van újra a színházban... Már vagy négyszer látta a darabot. S ha csakugyan a színházban van, egy szindarab helyett kettőben lesz részed. Akárhogyan legyen, be örülök, hogy megtaláltalak ma este?... Be sok bolondságot beszéltünk össze hamarjában, ugy-e?... A barátság olyan, mint a bor, egy csomó esztendő kell neki, hogy jó legyen, aztán pedig az olyan kitűnő fajtájút, mint a tiéd, már nem is csinálnak többé...

II.

E sajátságos bók csakugyan dicsérni akart, mert Jacques Molan, a ki a maga órájában a lelki finomságok festője volt, viszont épenséggel nem birt volna jogczimmel arra, hogy valamely mértékletességi-egyesület elnöke legyen. Ez este is, míg az ebédlő asztala mellől a Vaudeville-színház kaczkias terme felé robogtunk, sokkal vidámabb volt, mintsem azt azok a szép asszonyok gyanították volna, a kik elegáns fogataikon ugyancsak a színházba hajtottak Páris előkelő városrészeiből. Jó magam pedig továbbra is annak a megmagyarázhatatlan vonzalomnak rabja voltam, a melyet ez ember gyakorolt reám, a mely az ellenszenv és csodálat keveréke volt. Egyébként pedig úgy tünt előttem, hogy csakugyan igaza volt, a mikor pseudo-clubman zsargonjában azt mondotta volt, hogy szerencsét hoz; a görnyedésig fáradtan a magam lelki unottságától, nem-e szerencse-számba mehetett az estének ilyenénkép való

eltöltése? A színmű szerencsére érdekelt. Bizony van tehetsége ennek az elbizakodott egoistának. S már magában véve az is élvezetes látvány volt, mint siklott be a Vaudeville-színházba.

- A színészek kapuján menjünk be - szólott, - a Chaussée d'Antin-utczában. Két bájos kis páholyt tudok arra, magán a színpadon, a függöny mögött. A bejárat a színpad között van, csak üres legyen egyik a kettő közül..

A kocsiról leszállva, beszélt a kerülőről; köszöntötte a kapust, végig jött a bolthajtásos folyosón, a szűk csigalépcső irányában, a divatos és ünnepezt írónak ama, e világon páratlan járásával, sajátságosan könnyed lépéseivel, a melyekkel az ujságja szerkesztőségébe, a kiadójához, vagy a színházába jön be. Mintha minden kézmozdulatával, a botja forgatásával, a vállalai könnyed és akaratlan rengésével azt mondaná: »az én házam...« Semmiségek ezek: a mint köszönt a segédeknek, a mint pártolólag mosolyog, a mint hátraveti a kalapot a fején, a mint jóakarólag pislog a szemével. Nekünk, festőknek, a kik tanulmányoztuk az arczképfestés művészetét, a mesterségünkhöz tartozik ellesni e semmiségeket... És ezek a segédek, az elsőtől az utolsóig, s ezek az öltöztetőnők, ezek a rendezők az egész lelkök öntudatlan tiszteletével adóznak az »ő szerzőjük«-nek, s míg elhalad mellettök, azzal a megindultsággal nézik, a melylyel tökepenzes bámulná meg egy életre kelt szelvényét. Hol van a képkereskedő, a ki nekem az efajta tisztelet gyönyörűségét fogná nyújtani valaha? S mikor érezhetem majd magam is, a festményeim kiállításába vezetve egy barátomat, ugyanazt a nyugodt s oly ártatlanul gyermekes büszkeséget, a melylyel Jacques a kis páholyt nyitotta fel előttem. Szerencsére nem volt elfoglalva; helyet foglaltunk, s Jacques halkan szólott:

- Az első felvonás öt percz óta folyik. Mindjárt meg fogod érteni... Ez a herczegnek egy hajdani szeretője, a ki féltékenynyé akarja tenni a herczegnőt... Hazudtam-e, a mikor azt mondtam volt, hogy a kis Favier nagyon szép leány? E perczben megpillantott... Szerencsére olyankor, a mikor annak a másíknak kell beszélnie. Mert én elhibáztattam volna vele a maga replikáját... Most téged néz. Te érdekléd őt. Tudniillik ismeri azt a három-négy pajtásomat, a kikkel rendesen eljövök a színházba. Most beszélni fog... hallgasd csak. Már magában véve a hangjának zenei csengése nem-e gyönyörűség? Hallgasd csak... És azt is figyeld meg egy kissé, hogy mit mond. Ez első klasszikus Jacques Molan...

Nem egyszer néztem végig azóta a *Kék herczegnő* előadását, s már-már kívülről tudom minden mondatát. Nagyon kényes s nagyon finom dolog, keresett czime daczára. Egy ritka, de azért nagyon is emberi féltékenységet tanulmányoz benne a szerző. Egy fiatal ember szerelmes a barátja feleségébe, de hű marad a szerelemben való barátságához. Sohasem szólott az asszonynak szerelméről. Önnönmagának sem vallotta be soha és nem tudja elviselni, hogy egy más ember udvaroljon a fiatal asszonynak. És megmenti őt az örökre végzetes bukástól, anélkül, hogy az asszony tudná, hogy megmentője a fiatal ember és hogy miért mentette meg. S az első jelenet, a melyben a gyermekes herczegnő megnyitja szívét férjének hajdani kedvese előtt, anélkül, hogy csak gyanítaná is, hogy a saját boldogságáról beszélve, micsoda fájdalmas emlékeket támaszt emennek szívében, - valóságos csodája a napfényes analízisnek, tele hévvel, s bizonyos gyöngéd kegyetlenséggel! De e színmű nagy értékét az első este még nem ismertem fel, bárha Molan ott is volt mellettem s minden részletet megmagyarázott. Favier Kamilla megjelenése a festőt ragadta meg bennem. Páholyunkból, mely magán a színpadon volt, kitűnően követhettem arczjátékát, a szemének minden tekintetét, a pilláinak minden remegését. Még azt is észrevettem, hogy orczáin aránytalanul terjed a festék s láttam a fekete írónak sötét vonalát a szempillákat rajzolva ki, a piros írót az ajkakon túl. És ebben a kendőzésben, a többi színész között, két lépésnyire játszva a páholyunktól, megdöbbszentön adta vissza azt az eszményi tipust, a melyet az angol művészek legraffináltabbjai: Rosetti, Burne Jones, Morris keltettek volt életre a Rafael előtti firenzei festők vásznain keresztül. A színpad keretében finom vonásai szinte tulkicsinyeknek tündek. Széles és kissé domboru

homlokát mintha álmok kísértették volna. Az arcának megnyult, tojásdad formája enyhe mosolyt lengetett orczáin. Egyenes, kissé rövid orra az arczélét nemessé tette. S a végőkben meghajlott ajkak egyszerre birtak a szomorúság s érzékiség, a kék és keserűség kifejezésével. Ennek a ritka szépségnek még a kendőzés is különleges bájt kölcsönzött... Az orcák rózsaszínét érezte az ember a festék pirja alatt, az ajkak friss biborszínét a carmin alá rejtőzve, a minthogy játékan is egy igaz, őszinte s szerető asszony tetszett át. Egyszóval az impresszióm oly élénk vala, hogy Jacques rögtön észrevette s kaczagva szólott:

- Ez a mennykőcsapás, barátom, beléd ütött! beléd ütött! Egyébként meg fogjátok érteni egymást, a mennyiben neki csak ép úgy nincs helyes ítélete, mint neked. És most fordulj meg, vedd a látcsövet, és nézz - a nélkül, hogy néznél - az első emelet negyedik páholyába, balról... Látnod azt az asszonyt egészen fehérben, s egy fehér mousseline-legyezőt forgatva, a melyet ő talált fel?... Ime, Pierre de Bonnivet asszony. No, milyennek találod? Nemde mulatságos ez a játék, a szerelem s a véletlen játéka az ilyen két gyönyörű partner-rel?...

Óvatosan a jelzett irányba néztem, és látcsövem lencséi előtt hirtelen ott láttam a bohéme Favier Kamillának mondaine vetélytársnőjét. És akkor Molan pajtásom arczátlan henczegése jogosultnak tűnt, túljogosultnak e csodaszép asszony által, a kinek bizalmasabb kaczerkodásáról aligha számolt be nekem. Sokkal merészebb legénynek ismertem, mintsem hogy sok mindent meg ne engedett volna magának. Ha Kamilla, a festék daczára is, e preraphaelita mesterek galatéire emlékeztetett, viszont a Pierre de Bonnivet asszony szépsége, nemesen hajló orr, az orcák keskeny vonala, a büszke ajkak finomsága még arisztokratikusabb eredetűnek tűnt, mintha a ragyogó teremtésnek csakugyan nagynevű ősei lettek volna a távoli századokban. Egyszerű, polgári családból származván - azóta megtudtam azt is, hogy egy vidéki városkából való - miért is idézte fel legyőzhetetlen, amaz édes hercegnők emlékét, a kiket Van Dyck szeretett, Van Dyck a tökéletlen, bárha senki meg nem tudta közelíteni, visszaadni, mint ő, a fajnak jellegét, évszázadoknak fékezhetetlen gögjét s hősi energiáját, rejtőzve az asszonyi báj törekeny szépsége alatt. A megszokott gazdagság két-három nemzedéken át teremti az ilyen csodát. Bizonyos, hogy az isteni Paola Brignole festője sohasem akadt volt a zsenijéhez méltóbb modelre. Csak az ő ecsetje tudta volna visszaadni ez arcznak sajátságos ragyogását, a színek halvány fehérségében, a mi korántsem volt vértelenség, - a piros ajkak vérben voltak - s a hajnak nagyon szőke árnyalatát, a mint halványult a lámpafényen. E hamvas arany-haj, vastag gömbölyegben fakadva ki a nyakszirt fölött, a mikor félarczczal fordult az asszony, már magában véve is hatalmas életerőről tanuskodott, a minthogy e ragyogó teremtés egyike volt ama csalfán sovány asszonyoknak, a kik szirén karcsuságuk alatt egy dragonyos kapitány gyomrát rejtik. A szürke kalap szalagjai nem fődtek el teljesen kissé megnyult, de izmos nyakát, s a keztyükön által egy ideges kéz látása támadt, ugyancsak megnyult ujjjaival; s a fehér derék lágy szövete a mellnek minden mozgását kísérte, a mint édesen kirajzolódott ifju, telt vonalaival. De a mi e nagyszerű teremtésnek valóban isteni varázsa volt, a jelentőségteljes szemekben csattant elő s valósággal üldözött. Szemek... kék szemek, mint az a másik szempár... De mig a Favier Kamilla szemei a virágszirom kékségét, a buzavirág enyhe és élő azurját idézték, a Bonnivet asszonyéi az ércz fényében égtek, vagy ragyogtak, mint a drágakő. Rögtön, az első tekintetükre valami könyörtelenség meredt a káprázatokon keresztül, mozdulatlan s hidegen veszélyes csillogás a varázsuk mélyén. Szemek, a melyeket lehetetlen elképzelni, a mint merev fönségöket igaz, fájdalmas és forró könyvek öntik el. És betöltéséül a szépségben áradó kegyetlenségnek, a fiatal asszony nevetése közben az ajkak vége kissé magasra huzódott és a nagyon fehér, egymásnak szorongó fogak látszottak, éles apró fogak, mint harapós állaté.

Ma, hogy keresem azokat a benyomásokat, a melyek megejtettek volt, a mikor először pillantottam meg a Jacques Molan kedvencz játékanak, a sziv nélkül való szerelmi játéknak két női partnerét, nagyon jól tudom, hogy az első találkozás emléke szenved az által, hogy ez órában

immár teljesen ismerem e két nő lelkületét. Ámde azért nem hiszem, hogy lényegesen eltérek az igazságtól. Még emlékszem a szavaimra, a melyekkel Jacques felé fordultam, miközben a frakkok fekete tömegétől sötét földszint s a pazar női ruhák szépségében tündöklő páholyok a kis Faviert ünnepelték. Igen, még hallom a saját szavaimat:

- Te csakugyan jól válogatsz, ha akarsz.

- Csak amennyire képes vagyok.

- Érdekes azonban, - folytattam, - hogy az ilyen csodaszép szeretőkkel...

- Szerető, - vágott szavamba. - Bonnivet asszony nem a szeretőm.

- Arra nézve, a mit mondani akarok, - ez egyre megy. Az érdekes tehát az, hogy miképen kerülöd te ki az író társaid krónikáit, azokat a célzásokkal teli epés cikkeket, azokat a kedves cikkeket...

- Én úgy vagyok, mint Proudhon, - felelte nevetve, - a kiről Hugó azt állította, hogy varangyos béka bőrét hordta a zsebében. Ugy tetszik, hogy ez a talizmán minden veszélytől megóv...

- És te azt hiszed, hogy ez a szerencse örökké fog tartani?... Aztán vannak mások is az író társaidon kívül... az asszonyok maguk...

- Az asszonyok? Axioma, a hogy az a mafla Larcher mondaná: az asszony a legjobb ellenméreg egy másik asszonynyal szemben. Ime, ezért...

És botjának arany fogójával előbb a terem, aztán a színpad felé mutatott.

- Hát a csalódás bosszui? És a vitriol és a revolver? És a többi?... A te helyedben e két teremts egyikében nem biznék.

E szavakat mondva, magam is a terem felé mutattam, magyarázataképen annak, hogy Bonnivet asszonyt értem.

- Csakugyan! a szép Anna királynő reád is egy kedves ragadozó madár, egy kis dühös sólyom benyomását teszi, a melylyel nem jó tréfálni. No? hát ha akarsz, a felvonásnak vége van, be foglak mutatni az egyiknek is s a másiknak is, - mondotta felállva. Ez nagyon sajátságos, de hinnéd-e, hogy nekem az én történeteimben többé-kevésbé mindig szükségem van egy nézőre. Ha elgondolom, hogy vannak emberek, a kik elég ostobák kifogásolni a konfidensek szerepkörét klasszikus tragédiákban. Szerintem nincs természetesebb ennél...

Karonfogott, e szavakat mondván, a melyekkel kiosztotta nekem a tanu szerepét, - bolygó a nap körében. És én csakugyan annyira rátermettem ezekre a másods szerepekre, - Pylades Orestes mellett, Horatio Hamlet nyomában. De hát micsoda Hamlet is volt ez a kegyetlenül önző ember, a ki most a kis Favier öltözője felé vezetett. És én szeliden követtem őt a színpad között, a melyeket a gépészek nagy sietve helyükből tologattak, aztán egy lépcsőt másztam meg utána, a melyen egy egész raj figuráns és öltöztetőnő tolongott, majd ballagtam utána egy folyosón, a melynek ajtóit mögül kacagás, egy népdal, vitatkozás, s egy mosdótál vizének sebes kiürítése hallatszott. Végre kopogott az egyik ajtón. Egy hang válaszolt: »Ki az?« De aztán rögtön meg is nyílt s Favier Kamilla megjelent. Boldogan mosolygó arca hirtelen fanyarrá vált, a mikor látta, hogy szeretője nincs egyedül.

- Ah! - szólott, - én nem tudtam, hogy hoz magával valakit s öltözőm csupa rendetlenség.

- Ez nem tesz semmit, - szólott Jacques s csak jött előre, maga után vonván. - Ez az ur nem valaki, a hogy ön azt gondolja kis Kék hercegnő... Ez az ur az én barátom, egy nagyon régi barátom, a mellett pedig festő is, egy nagy festő, tetszik hallani?... - A mi barátaink csupa nagy emberek. Köszöntsön... Ő hozzá van szokva a saját műterme rendetlenségéhez. Legyen hát nyugodt... Arra birt engem, hogy mutassam be kegyednek, mert már rég ideje, hogy le

akarja festeni. - Ezzel könyökön lökött, hogy valahogy le ne czáfoljam ezt a kis hazugságot. - De hát a nevét sem mondtam meg: Vincent La Croix ur... Ne mondja neki, hogy látta valamelyik festményét, ezt ugy sem hinné el. Ő nem állít ki. Ő a félénkek iskolájához tartozik. Most pedig, hogy a jég meg van törve, leülhetünk...

- Tessék, - mondotta immár nevetve a fiatal asszony - de azért megengedi ugy-e, hogy egy kis rendet csináljak? - És szinte hihetetlen ügyességgel és gyorsasággal egy törülközővel elfödte a szappanosvizes mosdótálat, a melyben az imént a kezeit mosta meg. S az asztal alá hajít egy-egy festékfoltos rongyot, egy rózsaszín selyemdarabbal elfödi az egyik széket, a melyen egy eléggé hervadt vászon-füzöt vehettem volna észre, azt, a melyet takarékoskodásból a színházon kívül hordott. Gyermeki mosolylyal az ajkán végezte azt a kis takarítást, és a mint megkönnyebbülten felénk fordult volna, egy halk, apró sikolya hallatszott.

A zárt ablak peremén, szépen kirakva, egy pár halványzöld, ezüstvarrásos harisnyát vett észre, azt, a melyet a felvonás alatt viselt. Hirtelen, szilaj ijedtséggel, mintegy a szemérmetessége pillanatnyi borzongásában, utánok kapott, elrejtette őket. E selyemharisnyák, a melyeken a karcsu láb formája még jobban kirajzolódott, egy kissé a meztelenségét jelentették. - No, de most meg vagyok - fordult Jacques felé. - Sejtettem, hogy felkeres, és képzelje, tíz perc alatt ruhát cseréltem. Ily módon ön meg lesz kimélve attól a szegény öltöztetőnőtől, a kit annyira gyűlöl. - És egyben félénk és szerelmes hangon: Meg volt velem elégedve az este? Jól játszottam a nagy jelenetemet?...

Ha tetszett nekem abban az első pillanatban, a melyben megpillantottam, most, ebben a durva s édes szépségéhez méltatlan keretben csak még jobban hatott rám... Ez az egyszerű öltöző, amugy rendetlenül, minden elegánsabb diszítés nélkül, szegényesen, a takarékoskodást hirdette, s mennyire ellentétes volt annak a fényesen s pazarul berendezett öltözőnek a Théâtre Français-ban, a melyben a rosszlelkű Colette Rigaud, Claude barátom kedvese trónolt... Ah, ha Colette is azonkép fogadta volna azt a szerencsétlen fiut, a mint a Kék hercegnő a Molan látásának örvend, minden szavában a szerelem akcentusával, minden tekintetében bizonyos lázas boldogsággal! Imádandó gyermek és hogy tudott szeretni, hogy tudta átadni magát, az egész lényével természetesen, őszintén. Isteni ragaszkodás, a melyet Molan az este csak hiuságból élvezett. A szemeinek tekintete csillogó volt, a gyöngédség kifejezése helyett, úgy láttam, hogy a szegény szerelmes leány helyett engem néz és engem tanulmányoz abból a tükörből, mely a teremben lévő falat diszítette. De azért válaszolt Kamillának:

- Kegyed ma este is kitűnő volt, mint mindig. Vincent, nem mondtam-e neked?

- Igazán mondta önnek? - kérdezte a színésznő.

- Igen, kisasszony, - feleltem.

- Ugy hát valóban jól játszottam a nagy jelenetemet! - kiáltott fel - és naiv meglepődés csillanása futott végig a szemein. De aztán elborult homlokkal, lehajtva szép fejét, még hozzátette: ezt csodálom...

- Vajjon miért? - kérdeztem.

- Ezt nem kellett volna kérdezned - szólott Jacques nevetve. - Én tudom előre, mit fog válaszolni neked.

- Nem! Nem! - kiáltott fel s remegő ajka végén egy bánatos redő látszott. - Ne hallgasson rá, uram, mert ő nagyon rosszul cselekszik, a mikor ezuttal is gunyolódni akar egy érzésem fölött, a melynek pedig mindannyian, ő is, ön is, uram, néha a rabjává szoktunk lenni... Nemde, ön ismeri az ellenszenvnek azt a borzongását, a melyet bizonyos személyeknek már a

puszta látása okoz s megfagyasztja a szót, a lelket az emberben. Mintha meg kellene fulladnunk attól a levegőtől, a melyet velők együtt lehelünk magunkba...

- Hogy ismerem-e azt az ellenszenvet?... - kiáltottam fel. - Bizonyos emberek, a kikkel véletlenül találkozom, anélkül, hogy valaha láttam volna őket, hogy ismerném őket, már a puszta közeledtökre elviselhetetlen érzést támasztanak a lelkemben, mintha nyílt ellenségeim volnának...

- No látja - szólott Kamilla, Molan felé fordulva, - ebben nincsen semmi nevetséges.

Rögtön kitaláltam, ki lehet az, a kinek a teremben való puszta jelenléte annyira megzavarja a Burne Jones lenge nimfáját, a ki most, a sorsának a rossz tündére által egy szegény, szálnalmas színésznővé változott, szerelmes szívvvel Párisnak amaz írója iránt, a ki legkevésbé tudott szeretni. Pedig ő sem volt rosszabb, mint más. Tudom, hogy jószívű cselekedetei is valának, hogy nem egyszer segített szükölködő íróársain, a rágalmaik daczára. Hogyan egyeztethető ez össze azzal a tapintatlansággal, azzal a kegyetlenséggel, mely képes volt megnevezni a kedvese vetélytársnőjét, s éppen akkor, a mikor a szegény leányt gyötrődni látta? Ez nagyon egyszerű. Az ő számára nincs sem jó, sem rossz, sem kegyetlenség, sem jószívűség. *Csak karzat van*, s ha a karzat nem is jelent többet egyetlenegy tanunál, már az is elegendő ahhoz, hogy beteges hiúságát felváltva a legszebb és a legundorabb cselekedetekre, egyszer nagylelkűségre, másszor czudarságra gerjeszse. A »néző« szerepében (a mint ő mondotta volt) valóban megértettem, mennyire igazuk van a cazuistáknak, - mondván, hogy a cselekedeteink: az semmi s indító okok az minden. S az ő indító okait olyan világosan láttam, mint egy óra szerkezetét üvegburok alatt.

- Ő neked talányokban beszél - mondotta, hozzám fordulva, - míg csillogó szemei azt jelentették: »Meg fogod látni: vajjon helyes-e a diagnózisom és hogy mennyire szeret.« Két hiúságot akart kielégíteni egyszerre: a megfigyelő és a hódító hiúságát. - Ha tetszik néked, meg fogom mondani annak az asszonynak a nevét, a ki annyira zavarja ma este... Mert mindössze egy asszony gyakorolja reá azt a bűvös benyomást.

- Jacques! - kiáltott fel a színésznő könyörgő hangon, nem törődve azzal, hogy a vezetéknév alkalmazása teljesen elárulja a viszonyok titkát.

- Figyelmeztetem magácskát, hogy Vincent egyik bámulója *neki*, - folytatta a könyörgő hang daczára.

- Ah! - szólott Kamilla, hirtelen tartózkodással nézve engem, - ő ismeri?

- Ő tréfálni akar kegyeddel, kisasszony - válaszoltam - mert egyetlenegy arcot sem láttam a teremben, mely fölé egy nevet tehetnék...

- Így hát én hazudok - szólott Molan - és te nem mondtad nekem az imént, hogy Pierre de Bonnivet asszony a legtökéletesebb Van Dyck, leszökve a falról, a mint hogy a kék herczegnő, - mindig a te szavaid szerint - a Burne Jones egy lépdegélő alakja... E fölött ne csodálkozzék Kamilla. Ez olyan festő-mánia, ez a képekkel való hasonlat. Nekik hol egy asszony, hol egy táj, - egy darab vászon mindössze, a melyhez csak az aranyos keret hiányzik. De hát mondtad ezt vagy sem, Bonnivet asszonyról?...

- Igen, én mondtam ezt - válaszoltam sietve - de tedd hozzá, hogy azt az asszonyt te mutattad nekem s hogy engem sohasem mutattak be neki. És még azt is mondtam neked, hogy a szemeit ijesztően kemény nézésűnek találom s úgy gondolom, hogy rosszlelkű lehet. A szépsége, az elegáncziája, egész alakjának minden finomsága daczára, nekem inkább rútnak tűnik, visszataszítónak... És nagyon is jól értem Favier kisasszony benyomását...

A leány hálás szempillantása újabb vallomása volt az íróval való viszonyának. Emez észrevette a pillantást és tréfálódzva szólott:

- No hát Kamilla, ugy-e, hogy kedves vagyok? Hoztam itt magának valakit, a kivel elbeszélgethet. Már is értik egymást. Hátha még megcsinálja az ön portrait-jét. Mert meg fogja csinálni, még pedig nekem, és számítok rá... No, rendben van?

- De hát ön nem tudhatja, vajjon ehhez van-e ideje jelenleg az ön barátjának?... Ön csak megy... csak megy...

- De ha mondom, hogy csak azért jöttünk - válaszolt, megismételve a hazugságot, a melyet ezuttal is csak rajta hagytam. Inkább attól remegtem volna, ha az a hirtelenében talált portrait-terv nem valósulna meg. - De az idő mulik, magácskának már a felvonás elején a színpadon kell lennie. A viszontlátásra... És hogy én azt mondtam: »Jó éjt, kisasszony!« - Jacques közbevágott: »Mondd te is azt, hogy viszontlátásra. Ugy-e Kamilla?...«

- Kétségkívül - szólott nevetve. De láttam, hogy kissé izgatott. - Megengedi, hogy egy szót szóljak az ön barátjának? - kérdezte, hozzám fordulva.

Ugy gondoltam, hogy szemrehányást fog tenni neki és erre csak joga lehet. Imádandó teremtés, s be kevésbé érdemi meg... És bánatos merengésbe fogtam, a mi alig volt helyén itt a folyosón, a hol most lázas sietség hirdette a függöny közeli felgördülését, s az elkésés félelme terjedt. Az ügyelő jött most, kopogtatott az ajtókon. Rövid kiáltások feleltek neki. A látogatók gyors bucsuzása volt. Az egyik öltözőben néhány színésznő, a maga késő jelenését várva, besigue-t játszott, s a folyosó lázas sietségét még érezhetőbbé tette a szokásos formulák békés felsorolása, a lassu számítással: »Negyven. Kétszázötven. Nyolczvan király. Kétszázötven...«

- Itt vagyok - szólott Jacques, a vállamat érintve. - Siessünk vissza a páholyba... Ha Kamilla nem lát ott, a mikor bejön a színpadra, a Bonnivet asszony páholyában fog keresni és rosszul fog játszani...

- De hát micsoda kegyetlen multság a féltékenységet izgatni ennek a szegény leánynak - válaszoltam. - Az imént megszenvedhetett. S megharagudott...

- Megharagudott! Ugyan... Ime, a bizonyság: az anyja nem jön érte ma este s így arra kért, hogy én kísérem haza... Megharagudott! De hiszen az asszonyok imádják az efajta czihelődést. Először is ez foglalkoztatja őket, azután pedig, a haragos állatok módjára, csak úgy szelidülnek meg, ha rosszul bántik velök az ember. A felvonás közepe táján Favier elhagyja a színpadot, én felmegyek Bonnivet asszonyhoz s megkérem őt, hogy bemutathassalak neki. Meglátod, ez egészen más asszony...

III.

Ma, hogy felidéztem a lelkemben ez emlékek minden részletét, úgy érzem, hogy Molan-nak csakugyan igaza volt, a mikor tréfálkozva a villámütésről beszélt. Mert alig hogy megpillantottam volt Kamillát a színpadon, szerelmes lettem abba a finom szépségű leányba, a kinek szenvedő vonásai annyira emlékeztettek egy imádott mester alkotta művészi típusra.

Szerelmes... Villámütés... Ezek a nagyon is komoly, nagyon is tragikus szavak nem nagyon illenek ahhoz a megindultsághoz, mely szinte álomnak maradt meg. Pedig az a kis színésznő, akiről legfőlebb csak azt tudtam, hogy gyönyörűen beszél és egy divatos párisi író kedvese, mégis csak a szívemet érintette. És a Molan henczegő szavai ellenére, gyermekies bájossága daczára, ravasz és fondorkodó teremtés is lehetett. Mindenképen nem tulságosan makacskodó ártatlanság, minthogy erényének bevételének, barátom elbeszélése szerint, nem igen volt

közös vonása hosszadalmasság vagy nehézség dolgában Trója városának, de még Páris ostromával sem. De hát az ember nem sokat okoskodik, ha a szíve van megejtve, s az enyém meg volt sebezve csakugyan. Igen, e gyermek már oly mély nyomot hagyott a lelkütem érzékenységén, hogy a színházból való távozása gondolatára, a mint megy a Molan karján, sajátságos szomorúságot éreztem. Ismétlem, hogy impressióimat immár távlatból nézem; akkor megelégedtem volt azzal, hogy átengedjem magam nekik.

A mikor a kis kék hercegnő újra megjelent a színpadon, szájalom fogott el a szemeinek boldog tekintetét, játékának vidámságát, nervozus és nyulánk alakjának boldogságteljes borzongását tapasztalva, a mi abból a tévhitéből eredt, hogy a kedvese szereti. És a mikor eltűnt a színpad mögött, a szájalom egészen a megbotránkozásig fokozódott: barátom azzal a malicziózus arckifejezéssel emelkedett fel helyéről, a melylyel az iskolás gyerek játszsza ki a felügyelő kellemetlen figyelmét. És a mikor innen messziről, a Bonnivet asszony páholyában láttam megjelenni, ekképen monologizáltam magamban, nem minden keserűség nélkül: »Miért csak akkor tetszik a férfi az asszonyoknak, ha a férfi is van annyira asszony, mint ők, a szónak legszorosabb értelmében«. Ez a bájos Kamilla boldog e perczben. Olyan szépen eljátszotta neki azt az egész felvonást... S ime, alig hogy megfordult, már megcsalja. De a legkaczerább asszonynak csillogtak-e valaha annyira a szemei, igyekezett-e valaha annyira tetszeni, mint ez a neves író e perczben? Kezet fogott volt azzal a két emberrel, a ki az asszony mellett ült, kezet fogott és micsoda szívéllyességgel... Az egyik bizonyára a férj, a másik egy vetélytárs lehet... No, most rólam beszél, mert a rossz nézésű kék szemek engem látszóveznek. Kövessük a darabot. Ez méltóbb és kellemesebb dolog. Rég ideje tudom már, hogy a költőknek, regény- és drámaíróknak nincs szívök, csak a maguk írásaiban. Pedig oly édes dolog volna tisztelni nemes érzékeny lelkületét annak, a kinek tehetségét csudáljuk... E helyett kilencz esetben tíz között minél gyöngédebb az író a műveiben, annál gyöngédtelenebb az életben... Micsoda nyomorúság!...

Vajjon őszintén beszéltem-e magamban?.. Nem, fájdalom. A Molan turpissága még magában véve talán nem botránkoztatott volna meg annyira, talán nevettem is volna egynémely részletén, ha nem a Vaudeville-színházbéli Burne Jones festményről lett volna szó. De különösképen kinlódó arckifejezése mulattatott volna, a melylyel visszatérve páholyunkba, újra mellettem foglalt helyet.

- Te nem látszol nagyon diadalmasnak - szólottam - pedig innen nézve, az ügyed úgy látszik, mintha kitünően haladna...

- Túlkitünően - felelt, a vállát vonogatva - Bonnivet asszony meghívott magához vacsorára, színház után...

- S a kis Favier? - kérdeztem.

- Ah! te a sebet érted - válaszolt. - Megigértem volt neki, hogy haza kísérem s csak nem hagyhatom a faképnél az utolsó pillanatban. Ha pedig már most értesitem, úgy hát felrugja a darabom végét.

- Te mindenre gondolsz - mondtam ironikus czélzattal, a melyet nem látszott észrevenni. - De hát hadd ott Bonnivet asszonyt. Ez neked nem játszik darabot, aztán pedig a te methodusod: kaczerásra, kaczeróság... Majd még hozzá vacsorára másszor.

- Egyelőre elfogadtam a meghívását - vágott közbe - s most csak arról van szó, hogyan szabadulhatnék Kamillától?... Egy módot tudok... ha te segíteni akarnál... Megteszed?... Ugy hát be foglak mutatni Bonnivet asszonynak, ő meg fog híni téged is vacsorára. Már ő ilyen asszony... De te nem fogod elfogadni.

- Én nem fogadtam volna el a te tanácsod nélkül sem... Mindössze nem értem az összefüggést.

- Majd megérted később - szólt a szemei örömeivel, hogy e *performance* kivitelének tanuja vagyok: hadd meg nekem azt az örömet, hogy intrigálhassalak, s ígérd meg, hogy egy más dologban is rendelkezésemre fogsz állani. Oh! ne félj, nemes lélek, semmi rossz... Ime a szünetköz. De mielőtt felmennénk Anna királynéhez, nézzük meg Kamillát. Ez benne van a tervben... S micsoda jó közönség ma este, mi? Minden hat, minden hat!...

A függöny csakugyan roppant taps közepett gördült le, miközben Jacques ily módon a maga család tervének czinkosává avatott. Egy pillanatra meg akartam tagadni a bűnrészességet, mely alig vágott össze iménti felháborodással, de a kíváncsiságom legyőzte a skrupulusaimat. Tudni szerettem volna, hogy az irodalomnak e Celiméne urja hogyan fogja kikerülni azt a hálót, a melyet önnönmagának vetett ki. Akkor legalább ezt a kifogást faragtam magamnak. Ma úgy tudom, hogy ha engedtem, egyszerűen a szép színésznő iránti vonzalmamból történt. Emez várakozott reánk, - már ahogy a színésznők várakoznak. Akármennyire szerette is őszinte szerelemmel kedvesét, mégis csak az ünnepezt színésznő maradt, a ki nem zárhatta el bámulói előtt szerény öltözőjének ajtaját. Élénk beszélgetés hallatszott, a mikor ide értünk. Jacques kiment néhány perczig s arckifejezésének idegességeért sok mindent elnéztem volna neki. Ha boszankodott, tehát féltékenynek kellett lennie. Következésképp közönyös tréfálgatása: tettetés. Az ő példáján meg kellett tanulnom még egyszer, hogy a szerelem és a féltékenység között nincsen semmiféle szükségképeni kapocs.

- Kamilla nincs egyedül - szólt.

- Ugy hát majd visszajövünk - válaszoltam. - Ő jobb szeret egyedül beszélni veled, s ez jobb neked is, tekintve, hogy mit akarsz mondani neki.

- Ellenkezőleg, - szólt hirtelen vidámsággal. Majd halk hangon folytatta: A kövér Tournade és Figon vannak odabenn, hallom a hangjukat. Nem ismered őket? Figon óriás alak, meglátod. A legörültebb snob s hiuság. Tournade pedig a hires gyertyakereskedő fia - a Tournade-gyertya, te is azt égeted. Természetesen több millió... Én úgy gyanitom, hogy adna egy darabot ebből Kamillának... Ah! szegény szegény fiam! - folytatta még malicziózusabb hanghordozással - te csakhamar el fogod veszíteni első benyomásaid virágát... A kicsikének több szíve s több gyöngédsége van, mint a mennyi a metier-jéhez szükséges, de azért az ember nincsen hiába a színháznál, s a kis Kamilla nem beszél mindig olyan hangon, mint ahogy velünk beszélt előbb... Előre, bátorság...

Két lámpa s több gyertya égett most a szűk és fojtó levegőjű öltözőben, a hol a színésznő és öltöztetőnőjén kívül két fiatal ember volt: az alantas viveur két típusa, a melyet Forain oly gyönyörűen megrajzolt. A kövér Tournade-ot könnyű volt megismerni vörösfoltos széles ábrázatáról, mely egy jól táplált kocsis arcának tünt; sulyos ajka, undok száj, mely a fekete s nehéz szivart idézi, ravasz és brutális szemek, fenyegető kopaszság... S micsoda vastag ujj, gyűrűs kezek! A másik, Figon, sovány és beteges, hosszú orr, zöld szemek, a melyek a gyulladáshozos pillák alatt pislogták be a mindenféle titkos gyógyszerektől rothadt színű arczbőrt. Az öltöző nyers világában, a falnak támaszkodva, mintegy bárgyultan, a botjukat szopogatták s nézték a kis színésznőt, a ki tükre előtt a következő felvonásra festette ki magát. Abban a felvonásban tetőtől talpig kéken kellett megjelenie, abban a kék selyem topánban, azzal a kék szalaggal a hajában, szóval annak a portrait-nek színeiben, a melytől a színmű a címét nyerte. A kék ruha s a kék felöltő az öltöző egyik pamlagán és karszékén pihent. Ez emberek nyilván betolakodtak hozzá s még helylyel sem kínálta meg őket, de sőt azon volt, hogy szabaduljon tőlük. A magam részéről is, rögtön, első látásukra már, legyőzhetetlen ellenszenvet éreztem irántuk, s különösképen Tournade gyertyás iránt, a kivel Jacques meglehetősen hideg köszöntést váltott. A Figon nevű lény pedig folyton »kedves mester« kezdetű ostoba bókokat hadart a darabról. Jacques elég szívesen hallgatta őket, a mig Figon oda nem konkludált, hogy: »szóval, az én két legkedvesebb iróm, ön és...«

Nem is akarom ismételni itt annak a meggyalázóan közönséges irodalmárnak nevét, a kivel szegény Jacques-et ekképen összehozta. Emez ágaskodott egyet, a min majd elkaczagtam magam, de a színésznő brutálisan közbekiáltott:

- Ugyan fogja be már azt a baklövéses száját! - különben már megmondtam magának, hogy csak úgy türöm meg itten, ha nem beszél sem könyvről, sem színházról. - E szavakat mondva, finom csengésű hangjában durva rikkantás csattant: Egyébként, ha Molan nem figurázza ki önt legközelebbi darabjában, úgy hát valóban nagyon is elnéző lesz. - És hirtelen Jacqueshez fordulva: »tudja, mit beszélt el az imént? Gladys, a hajdani kedvese, de hiszen ön ismeri, az, a kit ön a Gotha Gothon-jának nevezett el, a miért olyan előkelő szeretői voltak... annak idején otthagytta volt egy kereskedősegédért. Ma a kereskedősegédet hagyta ott s egy lorddal állott össze... Most aztán lehet neki megint köszönteni, mondotta nekünk Figon ur... Nem csinos dolog ez?

- Ugyan, - vetette közbe Tournade a clubman tekintélyes hangján, nem akarva, hogy egy club-társát az ilyen egyszerű író vagy művészi emberek előtt megszegyenítsék: »kegyed tudja jól, hogy Lajos tréfált és nem szép kegyedtől, hogy gúnyolódik... Kegyed volna az első, a kinek boszúságot okozna, ha a Figon nevét e pletyka kíséretében valami ujságban kiírva látná...«

- No lássuk a másikat - válaszolt Tournade felé fordulva. - Mindenekelőtt ezek az urak nem ujságírók, tanulja meg, hogy kikhez beszél kicsikém. Erre az egy napra, hogy nem ivott, valóban jobb tenné, ha nem is beszélne... Aztán pedig, ha nem tetszik... én itt otthon vagyok...

Ezeket a szellemtelenül bántó beszédeket oly kegyetlen tekintettel kísérte s oly élesen, oly meggyalázóan harsant bennök a kidobási szándék, hogy magam restelkedtem értök és szinte sajnáltam Tournade-ot, a kinek durva és brutális kinézése mégis mintha férfiasságot rejtett volna: vért és önérzetet. A vállait vonogatta szegény, s felelet helyett nevetgélt, miközben Jacques, szólott:

- Mi jöttünk dicsérni magát, kis herczegnő, de hát úgy tetszik, ez este nem az édes szavak járják...

- De igen... az ön s a barátja számára mindig - felelte, - mig újból gyöngéd arcza felénk fordult s a szemei csillogva mondták: »Ime a szeretőm, a kit imádok, a kire büszke vagyok és azt akarom, hogy az egész világ tudja...«

- Köszönöm - szólott Jacques.

És a mikor néhány perczczel később kijöttünk az öltözőből, a nélkül, hogy Tournade és Figon távoztak volna, nevetve fordult felém:

- No, hallottad?... a kis utczakölyök ott rejtőzik a preraphaelita profil alatt, mint nem egy kollégájánál.

- Gyakran beszél az ilyen kegyetlen hangon? - kérdeztem - s ez a két ember hogy türheti az ilyen bánásmódot?

- Bah! - válaszolt szokott szerénységével - még egyebet is mondott volna nekik, hogy bebizonyítsa, hogy csak engem szeret. A mi pedig őket illeti, hát az sem utolsó dolog, a mikor a színház után az ő saját külön *bar*-juk szalmaszálas *drink*-je előtt szólhatnak majd: »a kis Favier-nél voltunk az imént, s be mulatságos volt!...« Aztán, hogy páholyunk elé érve, az ajtó kilincse után nyultam, mondotta: de nem! nem! előbb Bonnivét asszonyhoz...

- A kinek meghívását nem fogom elfogadni...

- Ugy van... Karon fogott. S miközben lekerültünk a szinpadról s megindultunk a lépcső irányában, az első emeleti páholy felé, Jacques így folytatta: Kártérítésképen el fogom mondani neked részletesen, micsoda módon fogok Kamillától szabadulni ma este... Meglátod,

hogy ez ügyes dolog. Az asszonyokkal s különösen a színésznőkkel szemben, a roppant és egyszerűsködő hazugságok barátja vagyok. Jegyezd meg magadnak a recipét. Kizárólag csak ezek a hazugságok sikerültek, mert ők fel sem tételezik, hogy egy embernek volt bátorsága ilyen dolgokat kitalálni. Majd az utolsó felvonás alatt, a mikor Kamilla a színpadon lesz, egy levelet kézbesítenek nekem, a melyet én olvasni kezdek... Érted? S rögtön meglepetést fogok mutatni, aztán gyorsan néhány sort kaparok egy névjegyemre, a melyet átadok neked. Aztán pedig távozom... Kamilla mindezt látta volt s nyugtalan lesz, mire a nagy szccénát jó nervozusan fogja eljátszani nekem. A mi melleleg mondva, szükséges. Te pedig viszed neki a névjegyemet, a melyen elmondom, hogy Fomberteau, ismered? Nem. No hát, Fomberteau egyike ama ritka kritikusoknak, a ki nem rontott reám a *Herczegnő* alkalmából s ezért Kamilla szereti. Röviden: Fomberteaunak valamelyik kollegájával szóváltása akadt s föltétlenül szűksége van reám mint tanura. Lehetetlen volt megtagadnom a segédkezést. S te megerősítet ezt a történetet. Ő hinni fog neked. És a csiny megtörtént. De lássuk a Bonnivét asszony páholyát... a 32-ik páholy... Már túl jöttünk rajta. Nos, itt van... És a botjának kicsiny aranyfogójával kopogott az ajtón, diszkrét tisztelettel.

Egy frakkos ur mosolyogva kinyitotta az ajtót, könnyedén köszönt s rögtön megszimult a páholy mélyén. Bonnivét vala, a kinek Jacques bemutatott, valamint Bonnivét asszonynak is és Senneterre vicomte-nak, a hajtónak, s már is elfoglalta volt azt a széket, a melyet az urak egyike szabadon hagyott. A fiatal asszony egy előtte levő dobozból czukorba fagyasztott szőlőfürtön csipkedett egy aranyozott csiptető szerszámmal. És evésközben fehér fogait mutatta bizonyos kegyetlen érzékiséggel. Hallottam, a mint a czukrázott szőlőszem megropogott az ajkai között. Azonközben kérdezte:

- Ön, ugy hallom, meg fogja festeni a kis Favier arczképét, Le Croix ur? Szép leány... Remélem azonban, hogy más kifejezést fog adni az arczának... Ha kedves mesterünk nem volna itt, azt mondanám, hogy a kis Favier, ha nem beszél, csakugyan az a klasszikus tehén, a mely egy robogó vonatot bámul meg...

És beszédközben Molant nézte, a kit egyébként ő is, csak ép úgy, mint Figon, a »kedves Mester« elnevezéssel tüntetett ki, de micsoda fensőbbiségteljes impertinenciával. S tudva, hogy az a leány, a kire ez izléstelen képletet alkalmazta, a kedvese Molannak, a nevetése még impertinensebbnek tűnt. És micsoda kegyetlen nevetés a vidámsága daczára, és micsoda érczsengésű és hideg hang, könyörtelen, mint a szemek tekintete. S ha lehetetlen volt elképzelni a drágakő kékségükből fakadó igaz és forró könnyeket, azonképen az is lehetetlennek tűnt, hogy e hangban valamelyes gyöngédség zenéje szólalhasson meg, vagy jóság csengjen e vidámságban. Azóta megértettem, hogy e fönséges s törékeny bájosságu teremtsé, a ki rögtön az Elfek királynőjének látását támasztotta a lelkemben, a legirtóztatóbb unalom áldozata volt, mely e világon képzelhető: eljönni teljesen érzéktelenül minden földi jó mellett, képtelenül áldozni bármit is, minthogy rég birja mindazt, a mi után vágyódása lehetne...

S azóta megtudtam azt is, hogy a »kedves mester« nagyon is ostobán ítélte meg ezt az asszonyt s hogy rengeteg lelki unottsága a földi örömeknek talán túlságos élvezetéből eredt, a minthogy az ellankadt lélekben helye akadt a kiábrándult, a blazirt asszonynak is. Sejtettem, hogy sajátságos vakmerőséggel sok mindent meg mert próbálni. De az élete titkos dolgainak sejtése nélkül is rosszul éreztem volna magam a társaságában. Már az a kérdező modor, a melylyel rögtön nekem esett, elég volt ahhoz, hogy kényelmetlenül érezzem magam.

- Rég ismeri ön Molant? - kérdezte minden átmenet nélkül.

- Vagy tizenöt esztendeje, - feleltem.

- És látta-e szerelmesnek valaha könyvein kívül? Azaz, hogy ezuttal rajta vesztett, még pedig alaposan... Hát szellemes lány-e a kis Favier?

- Oh! roppant szellemes! - válaszoltam sietve. - És teljes jóhiszeműséggel mondtam ezt. De az ellenkező esetben is csak így szoltam volna, hogy boszantsam ezt az asszonyt, a kinek már a hangja is kihozott a sodromból. És akkor arról a szegény leányról, a kit alig ismertem, s a ki az imént hirtelen csattanó durvaságaival sok illúziómat vette el, hosszú dicséretet kezdtem. Jacques elbámulva hallgatta a kedveséről mondott dithyrambikus szavaimat és megdöbbszent arczkifejezését Bonnivét asszony aggódó féltékenységnek vélte. Mire szívesen ragadta volna meg az alkalmat, hogy a két barát közé elhintse a viszály magvát. A női vagy férfi jellemének meghatározására egy próbaköve van nekem: a rokonszenv, vagy ellenszenv amaz ösztönszerű borzongása a mások érzelmeivel szemben. Bonnivét asszony már csak arra a gondolatára, hogy Jacques és én kitűnő barátok lehetünk, rögtön kedvet érzett elrontani a jó viszonyt.

- Lám, lám - szólott - a festő is szerelmes tán a maga modeljébe?... És kegyetlen kaczagását hallatta. Aztán hirtelen a férjéhez fordult: »Csakugyan, kedves barátom, ön nem végez elegendő testgyakorlatot. Higgye el, ön hizik, a mi legalább is tiz esztendővel véníti önt. Példát vehetne Senneterre-től.« Megjegyzendő, hogy a hajtó ez este ki volt kenve-fenve, mint egy öreg butor, úgy, hogy a fiatalos kinézésére célzó bók borzasztó ironiává változott. - No de azért nem kell haragudni - végezte nevetve - inkább egy kis szöllőt mindnyájuknak, mondhatom, hogy kitűnő...

»Drága gyermek!« - mondogattam magamban, miközben piczinykedő bájossággal felénk nyújtotta a gyümölcs-dobozt, - »vajjon mikor szokták lefektetni?« Észrevettem, hogy a mikor gúnyos szavait intézte volt a férjéhez, egyben rám pillantott. Ez a benső igazság nélkül való teremtés szünetlen rabja volt bizonyos kettős szükségletnek, a melyekben erkölcsi nyomorúsága nyilvánult meg: a hatáskeltés beteges vágya, a melyet túlságos sikerei csak még jobban kifejlesztettek, aztán a még ennél is betegesebb epedés, a minden áron való izgalom után, a mi titkos rendellenességeinek s szívtelenségének volt eredménye. Vajjon mondtam-e már, hogy a fiát nem szerette s hosszas esztendőkre nevelő-intézetbe adta? Nem tudott lemondani arról, hogy az emberben a meglepetés érzését ne keltse, egyben pedig sajátos öröme tellett a félelemben, sajátos öröme, hogy haragra lobbantsa a férfit s érezze, mint suhog el fölötté a brutális megtorlás veszélye, mint érinti a fenyegetés, a mi a rima-természet legjellemzőbb vonása. Ez magyarázza meg az utcai leányok szerelmét is ütlegelő kedvesükhöz. Komolyabb alkalmak hijján, ezt az izgalmat gyerekségekben kereste, czihelődött egy szegény festővel, bosszantotta a férjét, kinek szemében, egy pillanatra, az elégtelenség villáma cikázott fel. De azért Bonnivét is, Senneterre is nevetésre fogták a dolgot, nevettek ugyan azzal a nevetéssel, a hogy Tournade és Figon nevettek az elébb a Kamilla öltözőjében. Az összehasonlítás elkerülhetetlen volt. A színésznő s e nagyvilági hölgy ugyanazt a czudar hangot használták. Csakhogy míg a Burne Jones leány alakja a maga dühén által szenvedélyes lelket árult el, a Bonnivét asszony hangjából csak az elkényeztetett gyermek elviselhetetlen szeszélye szólott, ámde fölöttébb finom érzésű gyermek, kinek figyelmét semmi sem kerüli el, még az én ellenszenvem sem, a melyet az olyan Tournade-féle nevetéssel próbált rejtteni.

- Nekünk, kedves Senneterre - mondotta Bonnivét egyszerűen, - kijutott. Csakhogy egy öreg férj és egy régi barát olyan esernyők, a melyekre már sok eső esett.

- Ugy-e, hogy jóizü teremtés az én kis Bonnivette-m? - szólott Jacques Molan, a mikor kijöttünk volt a páholyból. - De miért nem hívott meg vacsorára? Ezt nem értem.

- Miért nem hívott meg?

- De hát miért hívott volna meg? - válaszoltam.

- Azért, hogy Kamilláról és rólam beszélj neki - szólott. - Ez világos.

- Azok után, a miket a kis Favier-ről mondtam neki, már nem sokat kérdezhetett. Dicsérő szavaim nem igen tetszettek neki. Ez nagyon jó jel rád nézve.

- Meglehet. Hát a férjéről mi a véleményed?

- Gyöngye legény, ha megtüri, hogy a felesége olyan hangon beszéljen hozzá... Igaz, hogy elég ügyesen válaszolt, bizonyos finom tekintettel kísérve szavait... De azért gyöngye, nagyon gyöngye...

- Ah! - szólott Jacques - ez sajátságos viszony férj és feleség között, sajátságosabb, mintsem gondolnád... Bonnivét, látod, egyike ama számos párisi férjeknek, a kiknek sohasem sikerült volna bejutniuk valamely előkelő szalonba s a kik társadalmi állásukat a feleségek kaczerkodásának köszönhetik. Az e fajta férjek, mintha ők tervezték volna ezt az új zsánerű *alfonzkodást*. De csak élnek az előnyeivel, s rendesen három csoportba oszthatók: az ostobák, a kik megvannak győződve arról, hogy a hitvesök kaczerkodása soha sem megy túl a megengedhetőség határán, a bölcsek, a kik el vannak határozva arra, hogy sohasem fogják kutatni, meddig megy ez a kaczerkodás, s végre a féltékenyek, a kik szívesen hasznát veszik a hitvesök kaczerkodásának, hogy ezzel telt szalonjuk legyen és elegáns ebédeket adhassanak. E mellett a hideg rázza őket arra a gondolatra, hogy a feleség szeretőt kerithetne magának. Ez a Bonnivét esete... Anna királynő minden flirt-jét elfogadja, de sőt elég jó szemmel nézi azokat. Láttad, ugy-e, hogy fogott kezét velem. Csendes tanuja a felesége kis játékainak... Nos hát, én meg vagyok győződve arról, ha csak gyanítaná azt, hogy ez az asszony a morális családkodáson túl, a legcsekélyebb fizikai bizalmaskodást engedi meg magának velem, megölné, itt, helyben, mint egy közönséges nyulat... Ezt tudja az asszony s fél is ettől... S ime, ezért szereti őt a legjobban mindnyájunk közül, s ime, ezért gondolom, hogy aligha csalta meg eddig... Mindennek eljön az ideje, még a jónak is! De azért szeret ingerkedni vele az idegessége perczeiben. Egy ilyen percze volt az imént. Kamilla nagyon szép volt. Magunk között, ime ez igazi oka a mai vacsorának: nem akarta, hogy a kis kék herczegnő a te barátodé legyen ez este. És most jut eszembe, miért nem hívott meg téged is. Azt reméli, hogy te hasznát veszed majd az én távollétemnek. Ez a jó színű. Hol vagy Molière?...

- Ámde, szólottam merengőn - ha így gondolkodol Bonnivét urról, nem érezheted majd magad valami különös biztonságban, a mikor a felesége szeretője leszel.

- Már mint én? - szólott a vállait vonogatva - kedves barátom, én kiszámítottam a dolgot. Akármelyik asszony legyen a kedvesed, érted, akármelyik, mindenkor egyenlő chance-od van arra nézve, hogy egy napon szemtől-szembe kerülj valakivel, a ki ő... Aztán pedig Bonnivét asszony ismeri az ő zsarnokát, az ő Henrikjét - teljes nevén Henrik Amadé Placidius, s oly idyllikus hangzásuk pedig! - Tudja, hogy mire képes. Azon a napon, a melyen meg akarja csálni... no hát ezt csak bizzuk reá. A féltékeny férjek olyanok, mint a hamis lovak. Ezeken ül a legbiztosabban az ember, ha egyszer kitanulmányozta őket. Most pedig, van-e egy czeruzád? - Köszönöm. Majd a páholyban karczolok egy pár sort a névjegyemre, de előbb hadd intézzem el a ruhatárosnővel a nekem behozandó levél dolgát.

A páholyunk előtt voltunk. Jacques megállott, néhány szót váltott a ruhatárosnővel, a ki a folyosón járt fel s alá. Láttam, a mint a pénztárcájába nyul és amint találomra kikap egy levelet és átadja az asszonynak, a ki készségesen nyul utána. E pillanatban Molan visszanyerte igazi fizionomiáját: nyulánk és kegyetlen állatiasságában szép arcza és eleganciája majdnem visszataszítónak lett.

- No, megvan - szólott - s most tapsoljuk meg a mi kis barátnőnket, mintha én nem is a szerző volnék és te nem a szerző pajtása. Ezzel igazán tartozunk neki... Szegény kis leány!... Keserősége lesz. Te írj nekem holnap egy sort vagy nézz el hozzám, hogy megtudjam, hogyan fogadta ezt a mi hazugságunkat. Nem mintha aggódnék az eredmény tekintetében. A szerelmes asszony nem sejtí a valót. A legvalószínűtlenebb dolgokat is úgy nyeli le, mint a potyka a horgot, jó mélyen s még egy darab zsineget is vele...

- S ha mégis kitalálná, hogy hazudok? - vetettem közbe. - Ez a *mi hazugságunk* a szívemet nyomta s már-már meg akartam tagadni a bűnrészességet. De ha megtagadom, Kamillát nem láthatom ez este.

- Nem fogja kitalálni, - válaszolt.

- De ha inszisztál, ha a becsületszavamat kéri?...

- Ugy hát adod becsületszavadat. - Az asszonyokkal szemben ez megengedhető. De különben sem fogja kérni a szavadat... Csendesen. Itt van. Ne tűnjünk összeesküvőknek. Teringettét! be szép! És ha elgondolom, hogy csak tőlem függne! Ha a másikat hagynám ott?... De hát nem, nem, van erre egy régi francia dal, s olyan édes:

C'est que la femme qu'on adore
N'est pas celle qu'on a déjâ,
Mais celle qu'on n'a pas encore
Et qu'on n'aime plus quand on l'a.

- És ismerd el, hogy ez a négy sor több igazságot rejt magában, mint a te hajszálasogató barátaidnak, Claude Larchernek és Julien Dorsenne-nek minden analitikus regénye.

Ezenközben Favier Kamilla a szinpadra lépett. És játszott a lelke boldogságával, bájosan. De hirtelen idegessé lett, türelmetlen, a mikor a ruhatárosné a páholyba lépett és átadta Jacques-nak a Fomberteau hamis levelét. A színésznő majdnem elmulasztotta replikáját, a mikor látta, hogy Jacques czeruzát vesz ki zsebéből, hamarjában néhány szót firkál egy névjegyére, a melyet átad nekem s aztán távozik a páholyból. De a betyárnak igaza volt, ez egyszer az izgalom a színésznő előnyére vált. Immár nem nézett a páholy felé, a honnan kedvese távozott volt. De lényének minden ereje a szerepében futott össze és a végső jelenetben olyan hatalmasan pathetikus vala, hogy a közönség elragadtatva szilaján tapsolt. S csak akkor, a mikor a viharos tetszés újra a lámpák elé hívta, tekintett fel a páholyra, a melyben én már egyedül voltam. E tekintetben a sajnálkozás szép és bánatos tüze égett, hogy e diadal öröme nem nyujthatta az élete urának. És meg volt e tekintetben a művész büszkesége a művészszel szemben. De mindenekelőtt hozzám könyörgött e tekintet: ne mennék el a nélkül, hogy nem beszéltem volna vele. És a függöny alig hogy legördült, ott termett a páholyból. S nem sokat törődve azzal, hogy társai meglátják, türelmetlenül kérdezte:

- Mi történt? Jacques hova ment?

- Ezt a névjegyet hagyta itt az ön számára - válaszoltam kitérőleg.

- Jőjjön fel az öltözőbe - szólott, miután átfutotta a kedvese néhány sornyi üzenetét - én beszélni akarok önnel. És annyira türelmetlen volt, hogy utána sietve, már a lépcsőn találtam, És rögtön megragadta a karomat.

- Igaz ez? - kérdezte lázasan. - Fomberteau csakugyan verekszik? És kivel? És miért?

- Nekem is csak annyit mondtak, mint én mondtam önnek - válaszoltam.

- De hát Fomberteau tudta, hogy Jacques a színházban van ma este? Hát találkájuk volt a színházban? Mért nem szólt nekem erről? Ő nagyon jól tudja, mennyire érdeklődöm a barátai iránt s emez iránt különösképen. Ez olyan derék fiú, olyan bátran megvédte *Adèle*-t és a *Herczeg*-t. De hát megengedi, hogy ezt különösnek találjam?...

- Jacques úgy meg volt lepve, mint ön - dadogtam.

- Ah! - csattant ki és még erősebben szorította a karomat. Ön még becsületes ember. Ön nem tud ügyesen hazudni. Aztán mély hangsúlyozással: de a barátját sem árulná el nekem, azt is tudom. És rövid hallgatás után: Jacques azt mondta, hogy Ön ugyanabban a kerületben lakik, a melyben én, várjon meg engem, haza fog kísélni...

Eltűnt az öltözője zárt ajtója mögött, anélkül, hogy én választ találtam volna. Istenem, be elégtelen voltam magammal! És micsoda ellentétes érzések tartottak fogva e folyosón, mely most, az előadás véget érve, az elsiető színészekkel, gépészekkel a felfordulás képét nyújtotta. Be féltem ettől a Kamillától való beszélgetéstől! Be sajnáltam, hogy nem találtam valami ürügyet az elsompolygásra! Be tartottam attól, hogy ez a szenvedélyes gyermek, baráti kötelességeimről mondott megjegyzése daczára, olyan dolgokat akar majd elmondani velem, amelyeket nem lehet és nem szabad elmondanom. De vajjon őszintén sajnáltam-e ez éjszakának különös perczeit? Sajnáltam-e ezt a sétát kettesben, január havának hideg és csikorgós ege alatt? oly váratlan sétát, minthogy esti hét órakor még névről sem ismertem e fiatal asszonyt. S oly rövid sétát, minthogy a Vaudeville-színházról a Barouillière-utczáig alig van háromnegyed óra. És ez a háromnegyed óra ama ritka emlékeim közé tartozik, melyek az életem sötét és kietlen alapjára derült világot vetnek. És az elmúlt szépségét idézve, úgy érzem, érdemes volt megkezdeni e hosszú és egyhangú szenvedés történetét...

A szívem erősebben vert, a mikor az öltöző ajtaja megnyílt. Favier Kamillát egy nagy fekete köpenyben láttam, vastag selyemkendővel a nyaka körül, egy kicsiny, sötétkék kalapban. S most magasabbnak és fiatalabbnak is tűnt. A szempilláin rögtön felismertem a letörölt könyvek nyomát. És roppant izgatottságát is kiéreztem abból a néhány szavából, a melyet az öltöztetőnővel váltott. Aztán, hogy karonfogva jött velem a lépcsőn, szórakoztatni véltem ez ártatlan megjegyzéssel:

- Nos, nem fél attól, hogy pletykázni fognak arról, hogy így távozik egy urral?...

- Pletykázni? - szólott, a vállait vonogatva. - Ezzel törődöm legkevésbé. Mindenki tudja a színháznál, hogy a Jacques szeretője vagyok... Egyébként, a mint láthatja, nem nagyon titkolódom, de ő sem. Nem beszélte el önnek... No vallja be...

- Azt mondta nekem, hogy szereti a kisasszonyt - válaszoltam.

- Nem, - szólott bánatos mosolyával - én sokkal jobban ismerem őt, mintsem hogy ezt elhihetném. Ellenben inkább azt mondhatta önnek, hogy én szeretem őt és igaza volt. Mindenképen szép öntől, ha el akarja hitetni velem, hogy Jacques gyöngéden beszél rólam. Ismétlem önnek, hogy nem fogom zaklatni önt kérdéseimmel. Végre is ez a Fomberteau-dolog nem is olyan lehetetlen. Ámde oly egyszerű lett volna szólani nekem, mielőtt elrohant a színházból. Én olyan boldognak képzeltem ezt a mai estét.

A Chaussée-d'Antin utcán jöttünk végig, a mikor e szavakat ejtette, a melyeket hosszú csend követett. A szerelmes asszonyoknak vannak néha ilyen öntudatlanul kegyetlen mondásaik. De hát hogyan neheztelhettem volna e leányra, a ki a kedvesét sajnálja az én társaságomban és ezt megmondja nyíltan, a mikor minden varázsa épen a nyíltszívűsége, a természetének érintetlen egyszerűsége vala. Aztán pedig mind szerelmesebb kezdtem lenni, és bárha a leány egy más emberről beszélt, már magában véve az, hogy egyedül vagyok vele, boldogsággal töltött el...

S ime az idő hátrál, s a hosszú hónapok, a melyek ez édes órától elválasztanak, sorra leomlanak. A téli éjszakák égboltozatja újból ragyog a nyüzsgő csillag-sokaságtól. A lépéseink egyszerre s mintegy egyesülve csengenek az üres utcákon. Éles csengésű hangja megmegerősödik vagy megenyhül s mintha a lelkének zenéje volna. Még hallom e zenét. És visszaérzem azt az egyszerre édes és fájdalmas felindulást, a melyet minden szava támasztott a szívemben: oly meghatók valának a mikor e kedves hangon csengtek végig, s ime, ma oly

kegyetlenül ironikus értelműek. Az emlékembe idézve őket, a provence-i kertekre gondolok, a melyek oly korán virulnak, oly korán diszlenek a lenge szirmu virágok szépségében - s aztán egy fagyos éjen által leégnek a rózsza-tövek s elpusztulnak a mimózák, s a sűrű bokrok, a melyek január végén a virágaik díszének ünnepében álltak, csak a holt kórót, az elfonnyadt szirmokat mutatják száraz leveleik között. Istenem! be korán is dermesztette meg az élet, a kegyetlen élet az érzéseknek ama friss és szelid virágait, a melyek e fiatal szivben nyiltak, és be remeg a szivem, ha e leány szemeire gondolok, a kézmozdulataira, a mosolyára, fejének kedves himbálására, míg e szavakat mondta:

- Igen, ha a színház után, így, hazamehetek vele, oly boldog vagyok, s ezt ő jól tudja... S azt is tudja, hogy mennyi bajom van, míg erre módot tudok szerezni... Rendszerint az anyám jön értem... Szegény mama! Ha gyanítaná!... Jacques előtt nem ismeretlen, milyen kinos nekem az örökös hazudozás mindenféle apró-cseprő dologban... Még kinosabb, mint nagy dolgokban. Azok a kicsinyes cselfogások még csak jobban éreztetik az emberrel, micsoda rut s nyomoruságos dolog félrevezetni, csalni... Azt kell mondanom például, hogy a cousine-om jön értem, s ugyanakkor emezt is értesítenem kell... Nem, látja én nem születtem az ilyen ravaszságokra... Azt szeretem mondani, amit gondolok s a mit érzek. Egyébként sem pirulok a magam élete miatt. Jacques nélkül már rég elmondtam volna mindent az anyámnak.

- És ő csakugyan nem sejt semmit? - kérdeztem.

- Nem, - szólott mély keserűséggel, - ő hisz bennem. És látja, az ő életének én volnék a szebbik fele... én volnék a kárpótlás. Mi nem úgy voltunk mindig, ahogy ma vagyunk. Még emlékszem azokra az időkre, a melyekben saját palotánk volt, kocsink, lovaink. Az apám Páris egyik legismertebb coulissierje volt. Ön nagyon jól tudja, hogy történik ez a tőzsdén: egy szerencsétlen számítás és vége a vagyonnak... Nem az apám nevét viselem... az anyám neve, a mikor leány volt...

- De Jacques nekem erről egy szót sem beszélt - szólottam meglepődve, a mire Kamilla újra a vállait vonogatta. - Már magában véve e bánatos mozdulat az illúziók pusztulását jelentette; mintha azt akarta volna mondani általa, hogy nagyon is jól ismeri ezt az embert, a kit csak továbbra is szeret.

- E történet kétségkívül nem érdekelte őt annyira, hogy emlékezett volna reá. Hiszen oly banális, az apám halálát is beleértve: a szerencsétlen öngyilkossá lett. De az már kevésbé volt banális, a mikor az anyám, hogy a férje nevét megmentse, feláldozta a vagyonát. Igaz ugyan, hogy e vagyont az apám biztosította a számára s következésképp tőle eredt. De azért hiába... abban a társadalomban, a melyet Jacques annyira szeret, aligha akad asszony, a ki megtenné ezt, nem igaz? Mindent megfizettünk s nekünk évi hétezer frankunk maradt... Ebből éltünk egészen a mult esztendőig, mielőtt a Vaudeville tagjává lettem...

- És abban a környezetben élve, hogy jutott eszébe, hogy színésznővé legyen? - kérdeztem.

- Ah, ön meg akar gyóntatni engem? - szólott. - No hát jó. Tudja-e az ember valaha, hogy az élete miért fordul így vagy amúgy? És ki se merészkednénk az utcára, ha arra gondolnánk, micsoda következményekkel járhat egy véletlen találkozás... És mosolygott, e szavakat mondva, a melyek élénk visszhangot keltettek bennem. Nem egy véletlen találkozásnak köszönhettem magam is, hogy megismerkedtem e leánynyal, a ki a lelkem békéjét veszélyeztette?

De ő folytatta:

- Ha hiszek valamiben, úgy az csak a végzet. Ismerőseink közül csak néhány emberrel tartottuk fenn az összeköttetést. Ezek között volt az apám egy régi barátja, - lelkes színházbarát. Azóta ő is meghalt. Egy nap meghallotta, a mint szavalgattam magamnak egy megtanult verset. A *Bünhödés* strófái voltak:

»*Waterloo! Waterloo! Waterloo! Kietlen sikság...*«

- No látja, itt működött a Végzet. Az apám e régi barátja, az ő hanyatló emlékezőtehetségéről beszélt volt, azt ajánlta nekem, hogy én gyakoroljam a magamét. Ez a véletlen tanács határozott az életem felett... a jó öreg úgy találta, hogy helyesen szavaltam el e néhány strófát és mintegy játékból egy másik költeményt adott megtanulásra. Tizenöt éves voltam s az öreg ur csak úgy pajtáskodott velem, mintha a kis huga lettem volna. Ha még életben volna, ki tudja, sajnálná-e a tanácsait vagy örülne nekik? Hányszor kérdeztem ezt magamtól! Egy-szóval e második kísérlet után hosszasan tanácskozott az anyámmal. Szegények voltunk. És meg volt a veszélye annak, hogy még jobban elszegényedhetünk. A családuktól, mely oly kérlelhetetlen volt szegény apámmal, nem várhattam semmit... A tehetséget fel kell használni és manapság a színház ép olyan pálya, mint a festészet vagy az irodalom... Az előítéletek ideje elmúlt... - De hát ön el tudja képzelni ennek az öreg párisi legénynek egész érvelését. És hallja úgy-e bár az anyám ellenvetéseit is? Oly büszke asszony volt! De végre csak engedett, a mikor megkérdeztem, roppant örömemet látta. Így kerültem a conservatóriumba, a honnan ezelőtt három esztendővel, két első díjjal kerültem ki... Néhány hónapig az Odeonban voltam, aztán mindjárt a Vaudeville tagjává lettem... és most ön mindent tud Favier Kamilláról...

- Azaz hogy Favier kisasszonyról, - szólottam kijavítólag, - de nem Kamilláról.

- Ah! Kamilla! - válaszolt s kivonta a karját, mintha abban a pillanatban, hogy bővebben akarna beszélni a saját bizalmas énjéről, valamely ellenállhatatlan ösztöne a tartózkodásra intené. - Kamilla olyan leány, a kinek sohasem volt sok józan értelme, s ma még kevesebb van, mint hajdan, - tette hozzá bánatosan. - Ebben kétségkívül apámra hasonlítok, a ki, mint mondják, épenséggel nem volt józan ember, mert szerelemből vette el az anyámat, a mit fivérei, nővérei, az egész családja soha meg nem bocsájtottak neki. Szegény apa, szegény Kamilla! De hát mondja csak - s ezuttal mosolygott, - józan értelemre vall-e, hogy alig két órai ismeretség után ilyen dolgokat beszélek el magának?... Pedig hiába, nekem megvan a magam elméletem: a barátság olyan, mint a szerelem: vagy beüt az első perczen, vagy nem üt be soha...

- És a mi engem illet, úgy hiszi, hogy beütött? - kérdeztem.

- Igen, - válaszolt majdnem komoly egyszerűséggel s ujra a karomba fűzve a karját, így folytatta: - Ön Jacques iránti érzelmeim felől akarna kérdezősködni? Tudom jól... Magam is erről szeretnék beszélni, ha tudnék... De hát hogy már sok mindent elmondtam önnek, ezt is meg fogom kísérteni. Ugy tűnik nekem, hogy ön ezek után enyhébben ítélne meg engem, s nekem szükségem van erre, hogy ön ne ítéljen meg tévesen. - Elülről kell kezdenem a dolgokat. Már elmondtam önnek, miért és hogyan jutottam a Conservatoriumba... Ez nagyon érdekes hely, higye el, s alig ismert; van itt mindenből, a nagyon jóból s a nagyon rosszból, van romlottság s van naivitás, ármánykodás s fiatalság, kétségbeesett hiuság s a művészi vágy eszeveszettsége. Ebben részem volt nekem is... Éveken által lázasan csak arról álmodoztam, hogy egy napon nagy művésznő leszek... És be dolgoztam, istenem! be tanultam!... aztán pedig az ember nem lévén büntetlenül tizenhét éves, hogy ne álmodozzék és fülei sem azért vannak, hogy meg ne halljon bizonyos dolgokat s a szemei sem azért, hogy ne lásson. Ön meg fogja érteni, hogy aznap, a melyen kikerültem onnan, ha tisztának maradtam is, a tisztaságom nem párosult a legtökéletesebb ártatlansággal... Tanuja voltam legalább is annyi czudar történetnek, a mennyit az életben fogok látni. És soha durvábban nem fognak udva-

rolni nekem mint ahogy azt egynémely iskolatársam kísérlette meg, de soha alattomosabban sem, mint ahogy egy-egy tanárom próbálta. És soha undokabb tanácsokat sem fogok hallani, mint a milyenekkel akkori barátnőim láttak el... De a környezetnek sohasem volt mélyebb hatása reám. És nem fogadtam meg, csak a bensőm sugallatát, ez szól nekem, a mikor egyedül vagyok. Ez a benső sugallat rebegte nekem: be szép ez; - a mikor tizenöt éves koromban e híres verset olvastam: »Waterloo! Waterloo!«; miközben az édes anyám a Saint-Sulpice-utcai kölcsönkönyvtár rossz könyveiért rajongott. Ez a benső sugallat indított arra, hogy rögtön igennel válaszoljak, a mikor a színi pályáról beszéltek nekem. S ez a benső sugallat védett meg a kísértések ellen, a melyek az iskolában körülstromoltak... Ne képzelje ám, hogy e benső sugallat szava nagyon okos tanácsokat osztott. Gondolja meg, micsoda foglalkozás egy tizenhét éves leánynak: folyton szerelmi szavakat ismételni, szerelmi szavakat a szerelem akcentusával, szerelemmel a szemében, a gesztusaiban, az arcán! E játék végre is lázassá teszi az embert, a lélek odaforr a szerephez, és érezni akarnánk, érezni a magunk számlájára azokat az érzéseket, a melyeknek annyiszor megpróbáltunk a tolmácsai lenni... Én nem tudom önnek kellőleg elmagyarázni, kétségkívül onnan van ez, a miért színésznőnek születtem, de én képtelen vagyok eljátszani egy szerepet, egy alakot, a nélkül, hogy testben-lélekben azzá az alakká ne legyek és a mikor a más számára mondom:

»Hallgass meg Bajazet, én érzem, hogy szeretlek!...« ha tudná, micsoda epedésem kerekedik elmondani ez édes mondatot a magam számlájára is!

- Fájdalom! - feleltem, a mikor újból elhallgatott, - a mit ön itt elbeszél, ez a mindnyájunk története... A könyvekben azt olvastuk volt, hogy érezni, szeretni, fájdalmas dolog, s nem nyugszunk addig, míg meg nem ismerjük mindazt, amit a könyvek oly gyötrelmesnek mondanak... A költő szenvedése s fájdalmai ragályosak. Egészen akaratlan utánózzuk őket s ez utánzásban őszinték vagyunk. A mi újra csak azt bizonyítja, micsoda komplikált gép az emberi szív...

- És még komplikáltabb, mint ahogy ön gondolja, - szólott enyhe mosolygással - a mikor az olyan leányról van szó, a ki úgy él, a hogy én éltem akkor... Már elmondottam önnek, mennyire rajongtam a magam művészetéért. Miért gondoltam úgy, hogy e művészet nem fér össze az egyszerű polgári élet nyugalmával és hogy a prózai s unalmas erényesség a tehetség ellensége? Nem tudnám elmagyarázni önnek. Meg voltam győződve arról, hogy szenvedély nélkül nincs művésznő. S mindez óráig úgy hiszem, igazam volt... Azt az utolsó jelenetet például, soha jobban nem játszottam, mint ma este. Fájt minden idegem, minden mozdulatom, minden szavam. És adtam magam a szerepemen által. Adtam magam, ah! örültem... Miért? Mert láttam, hogy Jacques távozik az ön páholyából és mert nem értettem... Ha tudná, micsoda gyötrelmeim voltak e perczen annak a förtelmes Bonnivet asszonynak a páholya felé meredve. Istenem! be gyűlölöm azt az asszonyt! Ez az én rossz nemtőm és a Jacques rossz nemtője is. Meglátja... Ha az előadás vége előtt ment volna el az ő számár férjével, azt hittem volna, hogy Jacques együtt ment velük. S ott a színpadon összerogytam volna...

Bocsánatot kérek. Visszatérek a történetemhez. Minden érzésem egy vágyban, egy álomban futott össze, a melyért, kérem, ne nevéssen ki... Igen, míg készültem Conservatoriumbeli végső vizsgáimra, egy álmom volt. Azt akartam, hogy mindazt a fájdalmat, szerelmet, kéjt és boldogságot, mely a művésznő lelkét megrázza, valójában ismerjem, érezzem egy zseniális férfi irányában, a kit, míg ihletre gyujtok, ő is ihletre gyujtsa engem s írjon nekem fönséges dolgokat, a melyeket aztán én ugyanazzal a genie-vel játszanék el, a melylyel alkottattak... Uram isten! be nehéz elmondani mindazt, a mit pedig oly világosan érez az ember!... Keresek valami nevet, keresek a színház történetében, a mi ezeket a simérákat jobban elmagyarázná, mint az én szegény fecsegésem...

- Kegyed Champmeslé szeretne lenni, találkozni Racine-nel, mire *Phédra* megszületik.

- Igen, igen, - szólott élénken. - Igen, Champmeslé és Racine, vagy Rachel és Musset Alfréd... Találkozni egy íróval, egy költővel, kinek éreznie kell, hogy irhasson s érezni vele, visszaadni a színpadon s visszaadni teljesen, egész lelkével lázasan a tehetségnek kreációit s végig jönni így kettesben e világban, hogy aztán a dicsőség szárnyain szárnyaljanak el, - mindaketten, mint halhatatlan hősei egy szerelmi legendának!... Ugy-e, hogy bolond fejének kell lenni az olyan kis verébfiók színésznőnek, ha az ilyen álmodóan mereng el?... Képtelenség, örültség az efajta vágy. Pedig látja, ezt a képtelen vágyat már-már úgy tűnt, hogy megvalósítom, a mikor a véletlen Jacques Molant hozta az utamba. És meg is valósítanám, ha legalább szeretne.

Aztán mély hangon ismételve sóhajtott: »ha szeretne!«

- De hiszen szereti önt! - válaszoltam. - Ha hallotta volna, hogy beszélt önről az este...

- Nem, nem, ne akarjon engem félrevezetni, - mondotta komolyan, szomorúan, - én tudom, hagyja el... Jacques nem szeret, Jacques azt a szerelmet szereti, melylyel én iránta viseltetem... És mennyi időre?...

IV.

Mennyire megmaradtak az emlékezetemben e beszélgetés minden részletei! Csak irhatnám, irhatnám őket anélkül, hogy beléjök unnék. Azon közben ott látom magam a Barouillére-utczában, a Kamilla szállása előtt, a nagy kapu előtt, melyet a mély álomba merült portás a megismételt csengetések daczára csak nem akart megnyitni. Még hallom a csengő hangját s még érzem kicsiny kezének lázas melegét, a mint bucsuzáskor megpihent az enyémben. És emlékszem, a mint a holdfényén, imádandó kísértet módjára állott előttem, mosolygón köszönt a fejével, az ajkához szorítja az ujját, a mivel arra látszott kérni, hogy bizalmas beszélgetésünkről senkinek se szóljak. Aztán a kapu bezárul mögötte. Mintegy akaratlan, még egy perczig hallgatódzom. Hallom, a mint tapogatódzó keze valami érczes csengésű tárgy után nyul: a gyertyatartó, mely ott várja a lépcső alján minden este. Egy gyufa ropogása szól; aztán a siető lépését hallom, egy másik ajtó bezárulását, mely a lépcsőre nyílik... Aztán csend. És akkor magam is megindulok hazafelé, végig jövök a Saint-Germain kerületének üres és holdfényes utcáin, a melyeken ilyenkor csak kóbor ebek barangolnak. És sajátságos izgalom töltött el. A bensőm égett, miközben egyre a leány elhangzott szavait idéztem, a látását kergettem, boldogan s ijedten e gondolattól: mily mélységesen foglalkoztat, mennyire lenyűgöz, s ime néhány órával előbb, még nem is ismertem, nem is tudtam róla... És kóboroltam, kóboroltam meg-megremegő lélekkel, mely mintha a maga végzetes lázának kezdetét érezte volna... De az ember ilyenkor okoskodik, megnyugtatja ilyenkor magát azzal, hogy erősebb lesz, mint a baj s le fogja győzni. Ez értelemben mondogattam magamnak, miközben reggeli két óra felé a házam elé értem:

- Aludj jól az éjjel, holnapra el fognak mulni e képtelen gondolataid... Egyébként is ez a leány egy pajtásod kedvese. Ismerem magam: már a szeretkezésök pusztá gondolata is utját állná annak, hogy szeressem. Nem fogom szeretni. Ma este élete történetének bizalmas elmondásával meg hatotta a szívemet, a minthogy a színpadról is nagy hatással volt reám, s a minthogy meg hatott volna akkor is, ha egy regényben találkoztam volna az alakjával, a beszédével. Pusztá képzelődés. Holnapra majd csak meggyógyulok. S ha nem gyógyulnék meg, úgy hát nem fogom viszontlátni többé, sem őt, sem Molant. Ennyi minden.

Pusztá képzelődés? Az ilyet könnyű mondani. Ámde e képzelődés mély és érzékeny fészke nem a szívben rejlik? Ez éjszakám nyugtalan vala, s alig hogy rövid reggeli álmomból fölébredtem, Favier Kamilla járt az eszemben, az emléke forrón megejtett. »S ha nem gyógyul-

nék meg, úgy hát nem fogom viszontlátni többé sem őt, sem Molant...» Oh! micsoda bölcs elhatározás, a melynek kijátszására rögtön ürügyet kerestem. Nem-e azt ígértem volt Jacquesnak, hogy a hazugsága sikeréről vagy sikertelenségéről értesíteni fogom? De azért nem minden lelki borongás nélkül indultam utnak reggeli tíz órákor, hogy különös megbízatásomról beszámoljak. Az este megfeledkeztem volt arról, hogy reggelre a modele-m jön hozzám. Egy Malvine nevű leány, a ki befejezetlen *Psyché*-m mintája volt. S miközben elküldtem, magam is annak a benső sugallatnak hangját hallottam, a melyről Kamilla beszólt volt. E hang zúgott bennem: »gyöngye vagy! gyöngye vagy!« De e sugallat nélkül is, már magában véve a leány puszta jelenléte mintha serkedő érzéseim képtelenségét bizonyította volna. Malvine is, csak úgy, mint Kamilla, a primitív madonnák szépségére emlékeztetett. A szóvalan ajkak finom rajzban tűntek elő s nem nyíltak meg csak azért, hogy czudar hangokat hallassanak. Soha se higgyen az ember az arcz varázslatos bájának! A sorsnak vannak néha efajta intései, a melyeket elhárítunk magunktól, mintegy a megmásíthatatlanság sötét érzetében. Malvine távozása után végigmentem a műtermemen, egy pillantást vetettem a festék-ládámra, a paléttámra, - s aztán magam is elmentem hazulról, míg a látott tárgyak szemrehányón zúgtak mögöttem. Miért hogy meg nem hallgattam őket akkor!

Ott voltam a Jacques szállása előtt; egy nagy új ház második emeletén lakott, s miközben felbandukoltam a lépcsőn, sorra eszembe jutottak régi fészkei, a melyeket egymás után hagyott el míg repült előre a párisi dicsőség útján. Legelsőbben is a Monsieur la Prince-utcza egy kicsiny szobájában láttam. Baudelaire egy arczképe s néhány gipsz-medailon képezte a szoba butorzatában az ő saját tulajdonát. Könyvek, írások, tollak a legtokéletesebb elrendezésben feküdtek az asztalon és hirdették gazdájuk erős akaratát. Jacquesnak ez időtájt mindössze százötven frankja volt havonként, a melyet a vidéken lakó nagymama küldött neki. Ezzel a jó asszonynyal szemben legalább hálás unoka módjára viselkedett. Emlékezem, hogy a fájdalom igaz könyeit sirta, a mikor a halála híre érkezett, aztán pedig - könyvet irt róla. Később, egy második könyvének sikere után, egy boulevard-lap szerkesztőségébe lépett, egyben lakást cserélve, azt látszott bizonyítani, hogy épenséggel semmi kedve tengődni a megszokás szűk keretében. A Bellechasse-utczába költözött, immár egész közel a Szajna jobb partjához. Ez új lakásban még mindig ott diszlett a Baudelaire arczképe, de most immár bársonyba ráházva. Egyébként a butorok, a melyeket valamelyik készséges kárpitos havi részletfizetésre adott, nem igen árultak el művészi izlést. A tartós karosszékek, a praktikus íróasztal már arról a Jacques Molanról beszéltek, a ki később oly neves kereskedője lett az irodalmi árucikkeknek. Mindössze a hálószobával szomszédos öltözője vallott kényesebb és elegánsabb izlésre, s a »nők barátja«-t árulta el. A lépcsőn gyakran lehetett találkozni lefátyolozott női-látogatókkal s ez okát adhatta az öltöző csinos berendezésének. Az újabb és újabb siker után Passyban bérelt egy kis házat magának, de innen csakhamar elköltözött s most a végleges és diszes berendezkedés következett. Ezt már észrevettem az előszobában, a hol a libériás groom fogadott. Egy küldöncz is várakozott itt, s ha nem csalódom, az én kerületemben állomásozott. A groom tágas dohányzó-terembe vezetett, mely szomszédos volt a szűk dolgozó-szobával. Itt e tágas terem egy üvegszekrényében bibelot-k pazar sokasága. S ez csupa eredeti dolog: öreg kínai topánok, tizenhatodik századbeli pompás bronzművek, fénymázás dobozok, Saxe szobrocskák, régi bonbonnière-k. E tárgyak különbözősége is Molannak örökösen utilitárius szellemét árulta el. Bizonyos szerencsétlen végeladásokból halászta ki e dolgokat. A falakon néhány festmény; csupa modern kép, a végletekig, a kétségbeesésig modern. Ez is kétszáz perczentre elhelyezett tőke, mert a festményeknek ez órában még ismeretlen festői holnap talán a Millet vagy a Corot dicsőségét érik el. Molan néhány aranyért vásárolta őket nyomorgó művészekről. De a dohányzó- és egyben könyvtár-terem igaz jelentőségét, czégét és hivatását csak akkor találhatta ki az ember, ha legalább is úgy ismerte Molant, mint ahogy én ismertem. Ez a fényűző disz kirakatnak szolgált, s az *interview*-k számára, a divatos író ebédjeit és vacsoráit követő órák számára volt berendezve.

És mindenütt rend, aprólékos, kifogástalan rend. Szabályos rendben a könyvek az állványokon - és micsoda könyvek! Csupa fiatal íróember munkái, akik ehhez, az immár dicsőséges íróhoz jövet, hizelegve láthatták remekül bekötött könyveiket s a tehetségüknek megfelelő színekben - a koloristák ó-pirosban, bánatos lelkületük halványszürkében, a raffináltak japán papír-kötésben! És a szivarozó-készülék különböző tárgyainak ezüstös fénye, a csillogó poharak és palaczkok, a melyekben a szikvizet s a brandy-t angolosan szolgálták fel, - a keleti szőnyeg érdesége, a mozgó kristályneműek - csupa tizennegyedik századbeli csodás szépségű dolog - flamand tisztasága, - a házigazda örökdő tekintetéről beszélt, mely aggódva áll meg e pompás tárgyak minden legapróbb részleténél. És eszembe jutottak az író ama szavai, a melyeket az előtte való este, financier tehetségéről mondott; és természetének pozitivitását tekintve, úgy éreztem igazat beszélt. De most belépett, körömcsiszoltan, megmosdottan, megfésülten, ez egész testéből illatosan, valami háziköntösben, melyet a divatáru-kereskedő páratlan zsenije találhatott ki a professionátus »viveur« számára. Csakhogy ez a viveur az élet nagy élvezőinek különös fájához tartozott, mert ujjai között egy tintás végű ludtollal jelent meg, a melyet, mintán megmutatott nekem, a kandalló tűzébe hajított. És vidáman kérdezte:

- Megvárattalak?... A harmadik oldalt kellett befejeznem... Délig még egy oldal, aztán ma megkerestem a kenyerem. Mindennap négy oldal, akár regényt, akár színművet írok - ime, ez az én methodusom, - és egy könyvállványra mutatva, a melyen egy hosszú sor, de kevésbbé csinos kötésű könyv állott: - És ime az eredmény...

- És te így tetszés szerint abbanhagyhatod és újra megkezdheted a munkádat? - kérdeztem.

- Tetszés szerint. Szokás dolga, látod. Én az agyvelőmet úgy beigazítottam, a hogy a gázórát szokás. A hasonlat megbotránkoztat? Te nem gondolkodtál annyit a bölcs mondása felett, mint én - *A türelem hasonlít leginkább az emberben ahhoz a módszerhez, a melylyel a természet alkotja meg a maga műveit...* Soha semmi hirtelenkedés és szinte automatikus pontosság - ime ez a tehetség titka... De beszéljünk a te küldetésed eredményéről, tegnap este... Kamilla sirt s nyiszorgatta a fogát, mi?...

- Oh! dehogy, - válaszoltam örvendezve, hogy elbizakodottságát lerombolhatom, - Kamilla alig kérdezősködött. Nem akarta, hogy hazudnom kelljen...

- Ez - szólt a vállát vonogatva - teljesen reá vall. Ő mindig finom lelkületű. Tőled semmit sem kérdezett, nehogy egy barátodat kelljen elárulnod. A mellett nyomban a legilletékesebb helyre fordult, hogy megtudja a valót. Reggel, rögtön, táviratozott Fomberteau-nak...

- Hát te nem értesítetted Fomberteau-t?

- Délfelé akartam elmenni hozzá... De hát ő megelőzött, mire Fomberteau a következő sorokkal válaszolt - s egy levelet vett ki a zsebéből. - Képzeld el magadnak Kamillát, a mint ezt a zagyvalékot olvasta:

Kedves barátnőm, az ördög vigyen minden csalárdságot és minden bolond tréfálkozót. Semmiféle párbajom nincsen. Következésképp az ön Jacques-ját sohasem kértem fel segédkezésre. Ezeken kívül minden egyéb igaz. Legyen hát egészen nyugodt, a mi őt illeti. Czikkirás napja lévén, bocsássa meg, ha hosszasan meg nem köszönöm, a miért oly kedvesen aggódott értem.

Mire Kamilla a következő utóíratot fűzi e sorokhoz:

Minthogy tegnap olyan magyarázatot adott nekem, mely nem felelt meg a valóságnak, joggal várom a másikat, a valót...

- És mikor kaptad ezt a levelet? - kérdeztem.

- Husz percz előtt. A küldöncz az előszobában várakozik... Látni akartalak s tudni akartam, mit mondott neked. Bár gondolhattam volna, hogy ez felesleges. De azért nem veszített semmit e várakozással. Most majd irok neki, még pedig a legjobb tintából s a legjobb tollammal...

- Kiváncsi vagyok, - szóltam, - hogy micsoda újabb hazugsággal fogod kívágni magad?

- Már mint én? - válaszolt, egy kis asztal elé ülve s tollat ragadva. - Semmiféle hazugsággal... Azt mondom neki, hogy épenséggel nem tartozom magyarázattal és nem tűröm az olyan csinyeket, mint a Fomberteau-nál való kérdezősködés...

- Csak nem akarod ezt tenni! - szóltam élénken. - Ez a szegény leány egész szívével szeret. A kétely elviselhetetlen volt neki. Ugy gondolta, hogy te hazudsz neki és az igazat akarta tudni. Mondd, nem természetes ez?... És nem-e cselekedett jogosan? Találj valami kifogást, ez oly könnyű neked. Vagy mondd meg neki inkább az igazat, ezzel tán kevésbbé gyötröd a szegényt...

- Erre nincs csak egy észrevételem, - felelte Jacques, miközben már le is ragasztotta a borítékot, csengetett az inasnak s átadta neki a levelet, - az tudniillik, hogy nagyon boldog volnék, ha Kamilla ez üzenetem után megharagudna rám... Van nekem ám egy másik elvem is, a melyhez ép úgy ragaszkodom, mint a munkában való rendszerességhez. Ha az ember szakítani akar egy kedvesével, minél jelentéktelenebb a szakítás oka, annál helyesebb... És a dolgaim másrésről olyan kitűnően haladnak, hogy valóban nincs szükségem Kamillára, hogy megpuhítsam riválisát... Minthogy te az én *néző*-m vagy, s a mellett néma, mint a sir, nagy kedvem volna elmondani neked mindent és a diskrézióról szóló hangzatos frázisok daczára annál is inkább, mert e konfidenciák csak engem kompromittálnak - eddig. Épen az, hogy egy sir van e dologban és egy nagy ember sirja - megint!... Szóval tegnap este, hosszas ostrom után, Bonnivet asszony találkat ígért nekem... És mit gondolsz, hol? Százat egy ellen, hogy nem találod ki. A Père-Lachaise-ban, a Musset sirjánál - csakugy, mint a másik! Nem gyönyörű ez?... A temetőtől egy fiakkerig, mint a fenségestől a nevetségesig mindössze egy lépés és a fiakkertől egy bizonyos legényszállásig egy második lépés... Mert jegyezd meg magadnak, sohasem szabad az embernek saját lakására vinni az asszonyt... Így állván a dolgok, annál jobb, ha Kamillával összeveszünk, annál jobb!... De ne vágj olyan szárnalmas arcot, mintha azt akarnád mondani: Kedves Molan, ön valóban szörnyeteg, s hadd tegyelek most ki - a negyedik oldal okából...

Ha még kételyeim lettek volna amaz érzelmek tekintetében, a melyeket Kamilla fakasztott a lelkemben, hirtelen eloszlottak volna abban a gyötrelmes felindulásban, melyet e cinikus beszéd hallatára éreztem. A szegény leány drámájának fájdalmas igazságát láttam s magamnak is részem volt benne, bárha én csak szemlélő valék; ámde, bizonyos párbajokban, ha egy szeretett élet veszélybe kerül, a segéd nem egyszer halványabb, mint maga a párbajozó fél. Ennek a szegény színésznőnek, az élete minden mostohasága daczára is csak naiv és regényes szíve, ez igaz és őszinte szív, meg lesz hát törve, szét lesz szaggatva és miért? Mert két hiuság egymásnak ront - és micsoda hiuság! A legvadabb, a legkérlelhetlenebb, egy csak látszólag nagy stílusú nő és egy csak látszólag nagy író, fékevesztett, önző hiusága! Borzalmas határozottsággal pillantottam meg annak az örvénynek mélyét, a melybe ez a szegény leány, a kivel tegnap oly hirtelen barátságot kötöttein, belepusztul. És e vízióknak keserősége okozta, hogy a Jacques szavaira nem tudtam felháborodva válaszolni, a mi őt kétségkívül roppant mulattatta volna. Gunyolt volna s ez fájt volna nekem. És kimondta volna egészen nyíltan, a mit ravasz mosolya csak halkán rebesgetett: »Ha annyira tetszik neked ez a leány, hát most betöltheted rögtön a vigasztaló szerepét...« Tartozom magamnak azzal az igazsággal, hogy e rut szavakat nem mondtam magamnak, a miben különben semmi érdemem. Mert érdeme-e az embernek, ha nem profanizálja magában azt a nőt, a ki épen csak tisztasága és nemessége által tetszik?...

De ha távol is állott tőlem egy banális szerelmi kalandnak tisztátlan gondolata, a Kamilla iránti rokonszenvem a Molan szavai után csak fokozódott. Ime ez magyarázza meg, hogy a helyett, hogy hazatértem volna, hogy dolgoztam volna, csak folytattam esztelen látogatásaim sorát, s ez a képtelen nap úgy alkonyodott reám, hogy egy harmadik s ugyancsak meggon-
dolatlan látogatást tettem. Egy egész raj bolondság kezdete volt. És még korántsem ért véget, mert hiszen az imént, míg Molan brutális szavait irtam le, a toll reszketett a kezemben. És a mikor ez intim tragédiának két másik epizódját akarom elbeszélni, le kell, hogy tegyem ezt a tollat, az emlékeim sajgó fájdalma alatt. Pedig ugyanakkor vonzanak is ez emlékek és fájdalmas világukból édes varázslat árad. Az egész lelkem hevül, a mint visszagondolok reájok.

A második látogatásom, a mint az könnyen kitalálható, a szegény Kék hercegnőnek szólt. Az ő szentimentális lelke s a kedvesének materialista szelleme között bizonyára nem volt nagyobb különbség, mint Molan diszes szállása és a szerény Barouillère-utcának ama szerény háza között, a melynek harmadik emeletén csengettem volt, két óra tájban. Nagyon is természetesnek tűnt, hogy az öngyilkos és tönkrement financier özvegye e szerény házban rejtőzött el, mely mintegy bánatos menhelye vala a hajdani gazdagságnak, boldogságnak. És Kamilla! Az a körülmény, hogy immár hirneves színésznő létére is csak továbbra is e szerény házban lakott, a szavai igazságát éreztette velem, a mikor az anyjával való békés életéről beszélt, a mi a hiúság teljes hiányát s a leánylélek tagadhatatlan büszkeségét bizonyította. Ha bucsut mondott érintetlenségének, legalább nem a fényűzésnek adta el magát. Adta magát, mert szeretett s mert csodált egy embert. Fájdalom! Csakhamar meg kellett tudnom azt is, hogy a párisi eleganciák kísértésének - érthető kísértés, ha egy fiatal teremtsérről van szó, a ki ismerte a pazarságot, s elvesztette volt - ugyancsak szerepe jutott abban a morális drámában, mely a lelkében játszódott le.

E gondolatok közben már megnyílt az ajtó. Egy öreg cselédasszony, láthatólag afféle minde-
nes, az arcomat vizsgálva s némi habozás után úgy szólott, hogy majd megnézi: vajjon »a hölgyek« itt vannak-e. Egy kis szalonban várakoztam, a melyet a butorok zsufolásig meg-
töltöttek. Ha megemelem rajtok a vászon takarót, a szövetjük finom damasz-ja s a farészek aranyozása a hajdani gazdagságot árulják el. Az egyik falat egy elég csinos himzett-szőnyeg borította. Az alakjait be kellett hajtani alul, hogy e szűk szobához alkalmazkodjanak, a melynek mennyezetét elérhettem a botommal.

A nagy zongora, a hatalmas bronz-óra, a tulmagas gyertyatartók is a financier palotájában szerepeltek hajdan. És az egykori fény e néma tanui minden beszédnél ékebben hirdették a pusztulás bánatosságát. Egyébként nem volt időm elmélkedni a felett, a mit az én szegény Claude-om e butorzat pszichológiájának nevezett volna. Egy körülbelül negyven éves asszony lépett be a szalonba. Az első szempillantásra felismertem benne a Kamilla édesanyját. Teljesen a leánya volt vagy huszonöt esztendő távolságán át, a megöregedett s fájdalmasan elváltozott vonások azonosságával. Mindössze a szemek tekintetében volt lényeges különbség. A mennyire a Kamilla szemei azurjoknak hol élénkebb, hol sötétebb fényével a lélek szenvedélyességéről, s izgalmairól beszéltek, - annyira a Favier asszony tekintete békés és resignált vala és boldog mindenek daczára. Igen, a benső béke képét nyújtotta a tragikus végű financier özvegye. A kissé kövér, egészséges arcza és kifogástalan ruházkodása láttára lehetetlen volt elképzelni, hogy kiállott volt egy csomó irtóztató megpróbáltatást, s a maga békés és kifogástalan tekintetével épenséggel nem tette egy színésznő anyjának benyomását. Most széket kínált, s én bosszusan ültem le, a miért a leányához jöve az asszonyban volt részem. De Favier asszony nagyon megnyugtatónak tűnt a maga polgári és praktikus gondolkodásmód-
jával, mely teljesen megfelelt kinézésének és eredetének. Azóta megtudtam, hogy egy vidéki kiskereskedőnek volt a leánya, a kit a Kamilla regényes édesatyja a szépségeért vett el. És úgy tűnt, hogy sorsának fergetegje mintegy személyén kívül zajlott le. Az ifjúságát is ugyanazzal a közömbös nyugalommal élhette át, a melylyel a fény és gazdagság napjait és ugyanezzel a

nyugalommal jöhetett át legujabb és nem kevésbé valószínűtlen kalandján, hogy anyaságánál fogva, Páris egy csillagának fénykörébe került.

- Kamilla itt lesz mindjárt, - szólott. - A szabónő van nála, egy derékot próbálnak fel. A szegényke nem érzi jól magát. Bizony fárasztó az ő mestersége s már is nyugalomra volna szüksége. Sajnálom, hogy nem mentünk tengeri fürdőbe az idén. Mindig Yport-ba mentünk, ismeri Yport? Mig drága férjem élt, Svájcban nyaraltunk. Julius 15-én szoktunk volt elutazni és nem tértünk vissza szeptember 15-ike előtt. Azóta se jártam Svájcban. Csak fájdalmas emlékekre találhatnék... Ön azért jött nemde, hogy Kamillával az ő portrait-jéről beszéljen?

- Tehát a kisasszony szólott erről Nagysádnak? És nem felejtette el! - mondtam.

- Oh! legkevésbé, - válaszolt Favier asszony - és én nagyon meg voltam lepve, de örültem is, mert eddig a leányom sohasem akarta lefestetni magát. Azt is mondta a leányom, hogy ön a Champ-Élysées-i klub tagja. A férjem is tagja volt. Most fuzionáltak a Vendôme-téri klubbal, nemde? Azt is olvastam a lapokban, hogy a klub képműveléseket szokott rendezni. Ki akarja-e majd ott állítani a Kamilla portrait-ját? Ez azt hiszem nagyon jó lesz önnek is, a leányomnak is... Nekünk vannak ott barátaink, a kiket újra fogadni fogunk, ha majd visszatértünk régi kerületünkbe. Csak azt várjuk, hogy Kamilla végleges szerződését írja alá. A Français-hoz hívják. De a miért nem hívták, a mikor két első díjjal került ki a Conservatoriumból, hát azt ajánlják neki, hogy most immár híres színésznő lévén, csak keresse magát. Én nem bánom. Én nem értek hozzá. De mindig mondom a leányomnak, hogy a Molière színháza úgy áll a többi színházakhoz képest, mint a hogy a Louvre vagy a Bon Marché néz le a kicsi divatboltokra...

Nem vagyok bizonyos benne, vajjon hüen adom-e vissza a szavakat. Viszont azt biztosan tudom, hogy tenorjuk ez volt és hogy micsoda szellemben mondtak. Szegény Favier asszony egyszerű volt egészen a közönségesig, és oly bizalmaskodó természetű, hogy már inkább fecsegőnek rémlett. Bölcs és szelid lélek, mely a pusztuláson túl is csak megtartotta a maga józan egyensúlyát. Ez még ritkább tünet, mint egy színésznő szentimentalizmusa. A jólét Olympusáról lebukott emberek rendszerint az örök életükre bizonyos erkölcsi kétségbeesést tartanak meg. És sajátságos, de ez a kétségbeesés akkor a leggyakoribb, ha a gazdagság és jólét mindössze két szegénység közötti epizód vala! A helyzetek ez elváltozása olyan fantasmagoriának tűnik, a melyben elvész a józan ítélet. Favier asszonynak, ha kiállotta volt a megrázkódtatások viharát, az olyan egyszerű, bizonyos nyugodt pozitívizmussal megáldott teremtsének kellett lennie, a mit fiatalos mosolya, az arcának harmonikus vonásai különben is bizonyítottak. Ekképen ellenkezője a leányának, kinek jövőjét úgy nézte be, mintha egy katonafia lett volna: kezdi mint kadét, aztán lesz tiszt, kapitány, ezredes és végre tábornok. Conservatorium, Odeon, Vaudeville, a Théâtre Français tagja, majd sociétaire-je, így látta ezt, a maga becsületes polgári eszével, a mi annál meglepőbb, hogy nevelése révén egészen másképp kellett volna képzelnie a nő végzetét és hivatását. Anya és leány lelkének e lényeges különbsége e két nő közötti bizalmas viszonynak örökre útját állotta. Nagyon is világosan láttam ezt, a mikor Favier asszonynyal való tíz percznyi beszélgetésem után, halvány arczczal, kisírt szemekkel Kamilla jött be a szalonba, a nélkül, hogy egész lényének mélységei izgalmát az édes anyja csak gyanította volna!

- Most rajtad a sor próbálni - szólott. - Eredj mama. Mi megvárunk... La Croix urnak kétségkívül nincs valami sürgős dolga...

És alig hogy a jó asszony mögött bezárult az ajtó, sietve kérdezte:

- Beszélt ön Jacques-kal?

- Délelőtt nála jártam - feleltem.

- Ugy hát ön tudhatja, hogy én mindent tudok...

- Azt tudom, hogy kegyed irt Fomberteaunak - válaszoltam kitérőleg.

- Ön kétségkívül azt is tudja, hogy az ön barátja válaszolt arra a levelemre, amelyben tegnapi távozásának igaz okát kérdeztem. És kétség kívül azért küldte el ide hozzám, hogy aztán ön beszámolhasson neki arról a benyomásról, amelyet az ő czudar levele tett reám... No, vallja be, ez legalább őszinte lesz...

- Miért ítél így felőlem, kisasszony? - szólottam fájdalmasan. És a fájdalom őszinteségét ő is érezhette, mert meglepődve nézett reám, miközben folytattam, magam is csudálkozva a saját szavaim felett: »Ön igazságosabb volt hozzám... Ön megértette, hogy bizonyos hallgatás nem egyértelmű a helyesléssel vagy a bűnrészességgel. Igaz, hogy Jacques nem titkolta előttem tegnapi szomorú csinyjét, sem a mai levelét. Viszont én sem titkoltam el előtte, hogyan vélekedem e kegyetlenségről és ha eljöttem ide, higgye el, tisztán a rokonszenvem sugallatát követtem, a melyhez, alig huszonnégy órai barátság után, elismerem, nincs jogom. És látja, ez a rokonszenv mégis él bennem... Ön sokkal nyiltabban, sokkal bizalmasabban beszélt hozzám, mintsem ezentúl idegennek tekinthetném. Ugy gondoltam... ah! tudom is, mit gondoltam. Szerencsétlennek tudva, jöttem ön felé amúgy természetesen, egyszerűen. Ha ez indiszkrétció volt részemről, úgy az imént már megbüntettetett érte...

- Bocsásson meg - szólott más hangon és más tekintettel - és felém nyújtotta kicsiny, égő kezét. - Én szenvedek és ez igazságtalanná teszi az embert... Én is, bárha még alig ismerem, sokkal élénkebb rokonszenvvel vagyok ön iránt, mintsem hogy kételkedhetném az önében... de a Jacques levele kegyetlenül sértett. Ő tudja, hogy szeretem és e réven azt gondolja, hogy mindent megengedhet magának. Rosszul cselekszik. Ő nem tudja, hogy hová hajít engem, a mikor ép játszik a szivemmel!...

- Ne nehezteljen reá annyira azért a pillanatnyi felhevülésért - szólottam aggódó sietséggel, a melyet egy hirtelen támadt gondolatom okozott. - Ön Fomberteau-hoz fordult. Ez az első perczre bántotta Molant, és irt önnek. Én biztos vagyok benne, hogy most már megsajnálta...

- Megsajnált! - kiáltott fel haragos kaczagással. - Ha ön ezt komolyan gondolja, úgy hát rosszul ismeri őt... Korántsem az fáj nekem legjobban, a mit velem cselekszik, bárha kegyetlenül szenvedek is. De fáj, hogy lerombolja azt a fogalmat, a melyet róla alkottam magamnak, oly nagynak láttam, oly magasra helyeztem!... Különbnek tűnt mindenkinél, oly csodálatos, oly páratlan volt nekem. És látom akkor, hogy ő is csak olyan, mint a többi, mint akármelyik szeretője akármelyik színésznőtársamnak, mint akármelyik, mint a legrosszabb, a kinek még annyi bátorsága sincs, hogy a hűtlenségét nyíltan bevallaná, ellenben rejti azt afféle szajhahazugságokkal! És a kinek a szeretője szerelme csak hiúság, csak arra szolgál, hogy gomblyukát kidiszitse egy női szív érzelmeivel, csak úgy, mint egy virággal... És a szivemet szag-
gatja, hogy ő, oly okos ember léte, még csak nem is gyanítja a szenvedésem természetét. Hát csakugyan azt hiszi ön, hogy ki nem találtam, hová ment tegnap este? Azt hiszi, nem találtam ki, hogy az a czudar Bonnivet asszony souper-ra hívta meg, vagy hazakisértette magát vele, vagy még rosszabbat cselekedett? A nagyvilági nők! de hiszen nagyon jól tudjuk, mit érnek! Körülöttünk ugyanazok a férfiak ögyelegnek, a kik őket veszik körül és elbeszélnek nekünk az ő kalandjait... Alapos szajhák, higgye el... És Jacques rögtön szófogadó volt, miért? Mert ennek palotája van, lovai vannak, fogatai vannak, Worth-nál készült ruhái, ötvenezer frankos gyémánt nyakékei, harmincezer frankos prémjei és nemesi neve, a mi még csak nem is az övé! No de igaz is, örült ostobaság, hogy szive is legyen az embernek... De hát én is, és azon a napon, a melyen nekem tetszik, igen, én is ragyoghatok a gazdagságtól, minthogy ez tetszik olyan nagyon ennek a parvenu lelkű írónak. Csak a Tournade-é kell, hogy legyenek, azé a kocsis arcú kövér fiué, a kit ön az öltözőmben látott, és lesz nekem is hotel-em, gyémántjaim, Worth-féle ruhám és fogatom és lovaim!... Lesz nekem is, nekem is!... És ő meg fogja

tudni, és ő leend az, a ki belőlem kitartott asszonyt, szerencsétlen szajhát csinált, és én ezt neki meg fogom mondani és én ezt neki oda fogom kiáltani. Azt hiszi, nem lesz bátorságom?...

- Nem, nem lesz bátorsága - feleltem - már a puszta gondolatára utálat fogja el...

- Nem, - szólt tompa hangon - engem sem kell jobbnak gondolni, mint a milyen vagyok. Vannak napok, a mikor csakugyan érzem a ragyogó élet csalogatását. Én gazdag voltam, lássa. Tizenhárom éves koromig részem volt mindabban a pazarságban, a miben csak része lehet az olyan egyetlen leánynak, kinek édes apja százezer frankot nyer évenként a tőzsdén. Nos hát, én nem egyszer érzem hajdani gazdagságunk hiányát. Az életem szürke közepszerűsége, közönséges, kedélytelen volta undorít néha és fojtogat. A mikor az embernek a maga lóvonatu kocsiját kell várnia, hogy megtakarítsa azt a néhány frankot, a melybe egy fiakker kerül, bizony nem egyszer jut eszébe a kísértés szava: »Csak akarnod kellene!...« Oh, ha tele van a lelkem boldogsággal, ha arra gondolhatok, hogy szeretek és szerettetem, hogy Jacques úgy ragaszkodik hozzám, mint én hozzá s megmaradok az életében, hozzáfűződöm a műveihez, lázas gyönyörűségben válaszolom magamnak: »csak akarnod kellene?... Nos hát, én nem akarok!«... De ha ott ijeszt a való előttem, ha látom, mint e perczben, hogy csak a lidércfény hazug világát kergettem, és ennek az embernek nincs több szive, mint ennek a fának itt, - és öklével egy kis asztalra csapott, mely ott állott a széke mellett: - akkor... oh! akkor másképp felelek a kísértés szavának: »Csak akarnod kellene? No hát, akarni fogsz! És nem leszek mindig ily ostoba...«

- De igen, - szóltam, a keze után nyulva - mert az ostobaság egész egyszerűen csak abból áll, hogy szive van az embernek. És ha Jacquesnak is volna szive, már tudniillik a maga módja szerint, és ön tapasztalhatná ezt még ma este vagy holnap reggel...

- Ön nem ismeri őt, - válaszolt. És szép homloka ránczba borult s ajkát lázas harag remegtette meg. Aztán keserűen szólott:

- Ugy kellene, hogy ő is megalázkodjék, hogy napokon által kérjen bocsánatot... Ön tegnap csak a gyöngé és szerelmes nőt látta bennem. Az imént megismerte a másikat is, a gonoszt. De van még egy harmadik is, a büszke... De azért maradjon ön későbbre is barátom - folytatta hirtelen bánatosan a haragja közben. És e hirtelen változás bája szomorú mosolyt vetett orcáira. Két vastag könyvet törölt ki a szemeiből, aztán gyermekes hangon, mely oly kedves ellentétje volt iménti tragikus beszédjének, így szólott:

- Hallom, a mama jön vissza... Valahogy ne lássa, hogy sirtam. Ha már hazudozni kell előtte, hát hazudjunk jól...

És hallgatni e beszédet, hallgatni szerelmes szívvvel! Igen, szerelmes szívvvel! Az egész délutánon keresztül folyton csak idéztem a színésznő szavait, kérdezve: őszinte-e? s lehetséges volna, hogy kétségbeesésében arra a rettenetes lépésre határozza el magát?... A kövér Tournade-ot láttam lelki szemeim előtt. És kitartónak, türelmesnek sejtettem e szerencsétlen teremtés körül, úgy tudva, hogy egy napon mégis csak célzott fog érni. S ugyanakkor Jacques Molan-t is láttam, a tekintetét, a melylyel ma reggel szakítási terveit kísérte. Lehetetlen, hogy ne tudná pedig, micsoda felelősség hármlik reá. És próbáltam kimutatni magamnak, hogy jellemében több az affektáció, mint a való gonoszság, s alapjában véve ártatlan fiú, afféle irodalmi komédiás. És kétségkívül többet ér pose-ainál, többet, mint kegyetlen paradoxonjai. Ki tudja? Ha őszintén és egyszerűen figyelmeztetném arra, hogy eljárása micsoda végzetes következményekkel lehet a szegény leányra, talán hatással lesznek reá, talán megremegtetem a megbánás hurját... Mert végre is a szív ügyeiben is van bizonyos tisztesség, bizonyos tiszta kezűség, mint például a pénzügyekben. És miért ne lehetnének Jacquesnak is skrupulusai, miért ne lehetne tisztességérzete, a mikor egy végrehajtandó vagy elkerülhető czudarságról van szó?... Így okoskodva, arra határoztam el magam, hogy beszélni fogok vele, majd arról

győztem meg magam, hogy ez nevetséges volna. Utóbb azonban, esti hat óra körül, mégis a lakása felé tartottam. Molan nem volt otthon. Felmentem a klubba, úgy gondolva, hogy talán ma este is ott ebédel. De nem. Már lemondtam, hogy ráakadjak és ekkor legalább azzal a szép leánnyal akartam volna beszélni, a kiért céltalanul kerestem Molant; karcsu alakja, szép szemei, bánatos mosolya ellenállhatatlan megejtették a szívem... És a szájalom ürügye alatt megindultam a Vaudeville irányában. De itt, gyöngeségem érzetében, hirtelen elrestelkedve, habozón megállottam. Még látom magam, a mint körüljárom a színházat, majd a boulevardra néző lépcsőjére, majd a Chaussée-d'Antin utczában lévő bejáratra vetve egy pillantást. Az első felvonás vége volt; a közönség kiözönlött az utcára. Ekkor végre átléptem a színpadra vezető bejárat küszöbét. - Oh! a titkos engedmények nyomorúsága! - És kivel találkozom a lépcsőn? Jacques-kal magával.

- Kamillához mégy? - kérdezte kedélyes hangon, a melyben mintha egy kevés maliczia is lett volna. Jó magam pirulhattam e válasz közben:

- Nem, te utánad futok, téged kereslek mindenütt.

- A Kamilla ügyét akarod védeni előttem, mi? - szólott karonfogva.

- Tudom, hogy beszélgettetek egymással ma délután, de sőt te meg is védelmeztél engem. Köszönöm. - Olyan jogos dolog lett volna, ha ki akartad volna használni a helyzetet. De igen, de igen! Csakhogy te becsületes ember vagy... Nos hát, tudd meg, hogy az ügy rendben van, hogy a te barátnőd és én teljesen kibékültünk, és holnap ő lesz ott abban a legényszállásban, az én *szeretkeződé*-m kedves falai között a hogy a te Larcher barátod nevezte... Ez ennek a szegény ördögnek egyetlen mondása...

- És Bonnivét asszony? - kérdeztem elképedve e váratlan változás hírére.

- Bonnivét asszony! - válaszolt brutálisan - közönséges szajha - *grus officinalis* - a nagyvilági nő a maga teljes rémségében. Ime, ez Bonnivét asszony... Beszéltem neked a mi találkánkról a Pére-Lachaise-ben... Nos hát, eljött és megjáratta velem a temetőnek minden zege-zugát... És e bizalmas együttlét alatt még hidegebben adta a kaczért, mintha a szalonjába kerültünk volna össze... És hogy én nem nagyon szeretem, ha gúnyt üznek belőlem, hát szinte haragban váltunk el egymástól.

- Mire Kamilla hasznát vehette annak a vágyadnak, a melyet a másik elhárított volt - vettem közbe.

- Dehogy, dehogy! - szólott, a fejét rázva. - Te tévedsz. A férfi szíve sokkal komplikáltabb. Miután Bonnivét asszonyt a kocsijáig kísértem, - mert elég vakmerő volt, vagy elég óvatos a találkára a saját fogatán jönni, - magam is a lord Herbert Bohun szavaival éltem, a melyeket Ethorel asszonynak mondott volt, a mikor emez nem akart engedni a lordnak alig két napi ismeretség után tett vakmerő szerelmi vallomásának. Te nem ismered a lord szavait? oh, páratlan szemtelenségű, hihetetlenül elbizakodott szavak: »You know, I sha'nt give you another chance!« Tudja kérem, aligha fogok önnek még egyszer alkalmat adni... Ezzel pedig köszöntöttem, még pedig annyi nyugalommal, hogy az ostoba még azt hihette, hogy nem vagyok őszinte... Pedig nagyon is őszinte voltam. Szivarra gyujtottam, s valami roppant vidámsággal, mely még magamat is meglepett, lejöttem a boulevardra. Arra a felfedezésre jutottam, hogy nemcsak hogy nem szeretem ezt az asszonyt, de még csak nem is tetszik nekem. Ott lenni vele azon a legényszálláson, örömeim megszokott színhelyén, kétségkívül hizelgő sportja lett volna az önérzetemnek, de alapjában véve mégis csak kínlódás marad. Ez sovány. Ez száraz. Ez pretenziosus. Csont és rágicsálás, - rossz zene!... Viszont a másik látása támadt és az én fél-hűtlenségemen, és összehasonlításaimon át még imádandóbbnak tűnt, annyira imádandónak, hogy besiettem egy kávéházba s irtam neki egy békítő levelet. És odaadtam volna a darabomnak ma esti egész jövedelmét, ha Anna királynő meglát vala a percz-

ben, a melyben Kamillának irok szerelmeslevelet, míg ő azt hiszi, hogy a sértett hiuság könyeit ontom valamilyen rejtett sarokban. Én volnék ez?

- És Favier kisasszony válaszolt a leveledre? - kérdeztem.

- Hat oldalt, barátom, hat remek oldalt, a minthogy minden levele egy-egy remekmű... - tette hozzá gúnyolódó meghatottsággal - igen hat oldalt, melyek közül öt és fél oldalon azt mondja, hogy soha többé meg nem bocsájt nekem, hogy aztán a levél utolsó soraiban megbocsásson az egész szívéből, mit akarsz...? Ez klasszikus. De hát hová még? Azt hittem, meg akarod látogatni?...

- Mondtam már, hogy téged kerestelek - válaszoltam. - Megtaláltalak, és a mit mondani akartam volna neked, azt megmondtad te magad. A haragtok véget ért. Kibékültetek s boldogok vagytok. Most már csak áldásomat adhatom reátok...

V.

E tréfás szavakkal hagytam el barátomat. És vidámságom elég ügyesen palástolta sajátos fájdalmamat, mely ekkép elkerülte ironikus szavait. Oh! újabb nyomoruság! Oh! fájdalmas következetlensége a szívnek, mely mindenkor ugyanaz marad s csak nem tud megváltozni: tapasztalat, elv, kor daczára sem! Az egész délután azért futottam barátom után, hogy könyörögjek neki: szegény kedvesét ne hagyja el ily kegyetlenül. És jöttem a színházba, hogy viszont Kamillát a kedvese jobb érzelmeiről győzzem meg, annyira féltem attól, hogy csakugyan végrehajtja bosszúját, melynek már a pusztá gondolata is megrázkódtatta a szívemet. A kibékülésöknek tehát csak örülnöm lehetett. Annál jobb, ha a Bonnivet asszony kacérsága eredményezte ezt a békét, a melyet tanácsaimmal kétségkívül nem tudtam volna elérni... Nos hát, éppen nem! Hogy a színésznő, a szerelmes asszony e kézségével megbocsájtott Jacques-nak, a szívemet érte, és a holnapi találka gondolatára maró fájdalmat éreztem. Láttam őket az egymás karjaiban, és ez elviselhetetlen látvány arra kényszerített, hogy végre is beismerjem magam előtt a szomorú valóságot: féltékeny voltam, igen, féltékeny voltam, képtelenül, gyermekiesen, nevetségesen féltékeny, s anélkül, hogy erre jogom lett volna. Belekerültem az érzelmek ama förtelmes poklába, a hol a szerelemnek csak fájdalmát ismeri az ember, a nélkül, hogy örömeiben valaha része lett volna. Oh! az átkozott utját e pokolnak be kitűnően ismerem. Szívbeli életem során, tökéletlen és zavart szívügyeim során nem egyszer kerültem abba a veszélyes helyzetbe, hogy csak ép úgy, mint a Favier Kamilla esetében, túlgöngéd barátja voltam egy más férfit szerető asszonynak. Ámde ezúttal ünnepélyes fogadalmat tettem magamnak. Hazajöttem volt, hogy lefeküdjek és nem tudtam aludni. Felültem az ágyamon, és így, a homályban, a kezemet fogva, egészen hangosan szólottam: »Becsületszavamat adom magamnak, hogy az egész héten át zárva tartom az ajtóm, nem megyek sem Jacques-hoz, sem a színházba, sem a Barouillére-utczába. Dolgozni fogok és fogom gyógyítani magam...«

Mindenkinek vannak a jellemében gyöngébb és erősebb oldalai, a melyek szorosan összefüggnek és mintegy kiegészítik egymást. Az én bátortalanságom a pozitív cselekedetek tekintetében, kárpótlást nyer bizonyos passzív és ritka erejű energiában. Ha képtelen vagyok arra, hogy bátran csak menjek előre a vágyaim irányában, viszont különös erőm, különös elszántságom van akkor, a mikor a lemondásról, a távolmaradásról, a tartózkodásról van szó. Megmondani egy asszonynak, hogy szeretem, a mikor csakugyan szeretem: a féltékenység elfojtja a szavamat. Tudtam menekülni egy-egy bálványozott kedvesem mellől, képes voltam még csak nem is válaszolni a levelére, és vergődni szótlán a szenvedésben, mert megesküdtem magamnak, hogy szakítani akarok. Megtartani a Kamilla esetében a fogadalmamat, sokkal könnyebb volt. Csakugyan e nyolcz nap, a melyet elegendőnek véltem a meggyógyulásra, úgy mulott el,

hogy sem őt, sem Jacques-t nem láttam, viszont ők sem adtak életjelt magukról. A programnak e része tehát végre lett hajtvva, de a gyógyulás nem jött meg. Dolgoztam, de micsoda munkát! Mindenekelőtt a *Psyché*-met vettem elő és foglalkoztam vele negyvennyolcz órán keresztül. De e munka csak nem tudott lekötöni. A barátom kedvesének mosolya, kék szemei ott ragyogtak közte s a vászنام között. Letettem az ecsetet. Szólottam Ducros Malvinének, ennek az én szomorú tekintetü s czudar hangu ostoba modellemnek, hogy pihenjen. S miközben ő cigarettére gyújtott és egy rossz regényben lapozgatott, a gondolatom elreppent messze Kamilla felé. És hirtelen így okoskodtam:

- Minthogy nem tudom megtiltani magamnak, hogy egész áldott napon keresztül reá ne gondoljak, hátha megpróbálnám csinálni az arczképét emlékezetből? Goethe azt állította, hogy a fájdalom megváltása megvan abban a versben, a melyet a fájdalomról írunk. Miért ne volna hát egy megfestett költeménynek ugyanolyan hatása, mint az irotnak...? Mert végre is nem-e költői mű volt e paradoxszerü és örült vállalkozás: model nélkül festeni meg annak a nőnek az arczképét, a kit össze-vissza kétszer láttam? Paradox? Igen. De korántsem örült. Erről a lenge silhouette-ről oly élénk, oly határozott emlékem maradt, hogy csak a szememet kellett behunynom, s ott láttam magam előtt, láttam a szinpadon oly szépen, oly tündériesen, a kendőzés daczára, láttam az öltözőjében, a mint hol bánatos, hol vidám, míg pittoreszk rendetlenség terjed körülötte s beszél a színészelet apró nyomorairól; s láttam végre a deczemberi égboltozat csillagai alatt, a karomra támaszkodva, sápadtan és megnöve, mintegy elváltozva, míg bánatosan megnyitja a szivét előttem, - és láttam otthon, a lakásán, a csalódások tragikus szépségében... Mindezek a Kamillák egy képben olvadtak össze lelki szemeim előtt, egy teljes, tökéletes képbe, mely szinte fölért a való jelenlétével. Malvinet elküldtem, a *Psyche*-t a műterem egy zugába rejtettem el és hirtelen, a megejtő tündérség rajzába fogtam. A lelkem lázában támadt e rajz és hasonlatossága meglepő vala. Kamilla a kékezzsinü papir aljáról rám mosolygott. Csak egy vázlat volt, de annyira élő, hogy magam is meglepődve meredtem reá. Mint mindig, úgy ezúttal is kételkedtem a saját tehetségemben. Meg akartam győződni arról, vajjon a kép valóban annyira sikerült és elsiettem a Rivoli-utca egy üzletébe, a hol hires személységek arczképeit árulták. A Favier kisasszonyéit kértem. Hat különböző arczképe volt itt. Megvettem őket, s úgy éreztem, hogy elpirulok, a mi koromat, mesterségemet és e vásárlás céljának ártatlan célját tekintve, elég nevetséges félénkség volt. És hogy minden részletökben, alaposan megnézhessem őket, arra vártam, hogy egyedül legyek a Touillériáknak lombjukvesztett vad gesztenyefái alatt. A késő ősznek bágyadt délutánja be jól illett ahhoz az epedésemhez, a melyet ez arczképek láttára éreztem. A legkedvesebb közöttük utcai öltözékben ábrázolta Kamillát. Két év előtti arczkép lehetett a mikor még nem volt a Jacques kedvese, az ajkak és szemek körül szüzi kifejezés tündökölt, mintegy a szemérmetes tartózkodás szilajságában. Két másik arczkép az Odeonban játszott szerepeiben mutatta. Még mindig az ártatlan gyermek arczképe, de az érvényesülés vágya ránczot vetett volt szemöldökei közé és kigyujtotta a szemeit. Az ajkak zárt és szinte megnyult vonala a kétkedő ambíció aggódását árulta el. A három utolsó arczkép már a Kék hercegnőt ábrázolta: a gyermekből lett asszonyt. A szerelem revelációja ott volt az orrczimpák körül, melyek az életet szívták magukba, a szemekben, melyek könnyedén és forrón a kéjnek lángját lobogtatták; és a száj mintegy magán viselte az adott s kapott csókok nyomát. Vajjon el fog-e jönni az a nap, a melyen egyéb arczképek immár nem a művésznő s a szerelmes leány regényét fogják elbeszélni, de mutatni fogják, mint kitartott kisasszonyt, mint a Tournade vagy egy egész csomó Tournade kedvesét, örökre megbélyegzetten az undok czédaságban... És újra s újra azt a legrégibb arczképét néztem, a melynek élő eredetijével találkozhattam volna a Touillériák kertjében. Hányszor végigjárhatott itt, a mikor fiatalon, szüziesen, a Conservatoriumba ment a mi közös kerületünkből! És most már csak képzelnem lehetett olyannak, a milyen első ölelése előtt volt s a milyen nem lesz többé soha!

»A költészet a megváltás!« Igen, egy Goethe vagy egy Leonard számára, a kik írott vagy festett műveikbe bele tudják fojtani az egész lelkeket. De vannak ám szegény, gyötrődő művészek is, a kiknél az alkotás csak egy hangulat lázából ered. És míg ki akarnák fejezni a szenvedést, nem tudnak szabadulni tőle, de sőt csak súlyosbitják, megmérgezik, mert valójában ki sem tudják fejezni. És az én esetem is újra csak az volt. Pedig micsoda gyönyörűség volt elmerengeni az arcképek fölött, nézni azt a legrégibb képet, mint egy halott leány emlékét. De a tehetségem nem tudott felvergődni a lelkem magaslatáig és a végleges mű elmaradt! Mindössze csak egy vázlatot tudtam csinálni, a mikor pedig egy remekművet éreztem át. De legalább tiszteletben akartam tartani szent ihletem e lázas rohamát és nem nyultam többé e portrait vázlatához az egész héten keresztül. Miért hogy e láz tovább nem tartott? Miért? a hiba nemcsak bennem rejlik.

Egy napon egyszerű incidens jött közbe s egyébként sem az én akaratomtól függött. De elegendő volt ahhoz, hogy visszavessem, a komplikált kaczárság és őszinte szerelem e kis drámájának kellő közepébe. Az utóbbi napok izgalmi közepett megfeledeztem arról, hogy leadjam névjegyemet Bonnivet-éknál, s ily módon úgy hihettem, hogy Anna királynő részéről aligha leszek háborgatva. S ime, éppen ő nyújtott ürügyet arra, hogy magányommal és munkámmal szakítsak. Egy napon illatos, nemesi címerrel ellátott levélkét kaptam tőle, a melyet maga Bonnivet asszony firkált be, az ő angolos, de minden eredetiség nélkül való írásával. Ebédre szóló meghívás volt. Kicsiny, bizalmas jellegű ebéd, néhány közös barátunk jelenlétével. És hogy e levelet udvariatlan magatartásom után kaptam, csak azt bizonyította, hogy a Jacques-kal való harag nem tartott volt soká. Másrészről az ebéd közelsége, - harmadnapra volt adandó - a hirtelen meghívást árulta el. Az első érzésem az volt, hogy nem megyek el. Leültem hát asztalomhoz, megírtam a magam kimentő levelét, lepecsételtem, a borítékra bélyeget ragasztottam. Aztán, a helyett, hogy a postára küldtem volna, a zsebembe rejtettem, hogy majd magam viszem el. Az utcán kocsit fogadtam, s a helyett, hogy a legközelebbi postahivatalhoz hajtottam volna, a Molan lakczimét vetettem oda a kocsisnak. S ott voltam újra a diszes ház előtt, a melynek a küszöbét soha többé át nem akartam lépni. A szabadkozó levelem pedig elkülldhettem, miután Jacques-kal beszéltem volt, s megtudtam tőle, minek köszönhetem a Bonnivet asszony kedvességét.

A »ifju s immár hirneves mester« ezuttal dolgozó-szobájában fogadott. Molan vastag tölgyfa íróasztala előtt ült. A szoba négy falához könyvállvány támaszkodott. Semmi por, semmi nyoma annak a rendetlenségnek, melyben a született író jól érzi magát, a kit kergetődző képzelete szüntelen megzavar munkája közben. Semmi műtárgy, és a kandallón még az a kis diszmű-óra sem volt látható, mely szinte kötelező. Ellenben egy jó pontos óra ketyegett az asztalon s mutatta az időt ennek a rendszeres, a maga munkáját szépen beosztó, szabályszerűen dolgozó embernek, mintha nem is ő lett volna és éppen a maga művészeténél fogva az emberi lélek minden zavarának, minden viharának festője. Látni kellett őt, a mint hideg és megfontolt maszkjával, a délelőtt folyamán megírt négy oldalt olvasta át, négy kis oldalt egyenlő sorokkal, a T betűk zárt vonalaival, és a szabályosan megpontosított I betűkkel. Vajjon irigység volt-e, a mikor én, az örökös befejezetlenségek embere, mintegy akaratlan és boszankodva, figyeltem meg e részleteket. Végre is ennek a fiúnak joga volt úgy kezelni a maga irodalmi vagyonát, a mint például a bérházát adminisztrálta volna. Ámde legyünk teljesen őszinték. Lehet, hogy a Kamilla szeretője iránt elnézőbb lettem volna ma reggel, ha a kissé sápadt arcát, kissé megviselt szempilláit látva, nem következtetek azzal a bájos leánynyal való szeretkezésére, a kit én az egész héten által hajdani szüziességében imádtam. E benyomásom ép oly kinos volt, mint ha Kamillával szemben, az álmodozáson s a rokonszenven kívül, egyéb jogaim is lettek volna. És míg alapjában véve azért jöttem, hogy róla beszélhessek, most legjobban szerettem volna úgy menni el innen, hogy a neve szóba sem került. A

hallgatás lehetetlen volt, mert alig hogy kezet szoritottunk, már is odanyujtottam Jacques-nak a Bonnivet asszony meghívását.

- Te küldtetted nekem ezt az írást? - kérdeztem. - De hát ki lesz ott azon az ebéden? - S mit kell, hogy válaszoljak?...

- Hogy én küldtettem? - válaszolt meglepődve, miután végig futott a levelen. - Épenséggel nem. De el kell fogadni ezt a meghívást két okból: először jól fogsz mulatni, aztán meg igaz szolgálatot teszel nekem vele...

- Neked?...

- Igen. Ez nagyon egyszerű, - válaszolt kissé türelmetlenül, hogy nem értettem meg rögtön. - De hát nem találod ki, hogy Bonnivet asszony azért hi meg téged, mert azt reméli, hogy te fel fogod világosítani őt, hányadán vagyok jelenleg Kamillával... Legjobb szeretnék téged *Daisy*-nek nevezni, mert te vagy voltaképp a *Nagynéném unokaöcscséné*-nek naiv fiatal embere. Egy kis éleslátás, terringettét! Igaz, hogy az utóbbi nyolcz napon keresztül megint a faképnél hagytál s nem tudhatod, hogy állanak az ügyek. Eléggé ismersz engem, mintsem hogy feltehetnéd rólam, hogy az elmúlt héten nem manővroztam egy kicsit abban a háboruban, mely köztem és Anna királynő közt folyik... Ez a manővrozás főbb vonalaiban mindig ugyanaz: egyre arról győznöm meg hölgyemet, hogy mélységes szerelemmel vagyok a szegény Kamilla iránt. Szükségtelen elbeszélmem a részleteket, s közöttük azt, hogy csakugyan úgy viselkedem Kamillával, mintha szeretném... Csakhogy Anna királynő kezd mindjobban ravasz lenni, ravasz, ravasz... A játékom kitanulmányozza. Egy hibát, egy parányi hibát kövessek el, s a stratégiám nem fog többé. Soha életében fel nem mászik a fára, ha azt látja, hogy az csak olyan színpadi fa...

- Ugyan? Én csakugyan nem értem ezt. Te udvarolsz Bonnivet asszonynak, az tény. Te beszélsz neki a kis Favier iránti szerelmedről, ime, egy második tény. Hogyan egyezteted ezt össze? Mert udvarolni az egyiknek annyit jelent, mint nem szeretni a másikat.

- *My dear Daisy* - felelt Molan - én nem udvarolok Anna királynőnek, de igyekszem, hogy ő vigyen rá az udvarlásra. Volt-e valaha egy uszkárod? Volt. No hát láthatod, a mikor te, az ebédlőd asztalánál, egy koteletten rágicsáltál, mint néz téged is, a csontot is, miközben a szemei tekintetében a tisztességérzet s a hustevő állat mohó étvágya viaskodik egymással. Nos hát, én is ilyen szemekkel nézek Anna királynőre, a mikor egy-egy újabb fogása van, hogy felkeltse bennem a szépségének epedését. Aztán pedig az ember fölötte állván a kutyának, - a kötelesség, a tisztességérzet győzedelmeskedik. Hirtelen távozom mellőle, mint a ki nem akar botlást elkövetni... Egy példa: képzelj csak, tegnap egy kocsi robog át azon a nagy ködön, a mit én kedves kis házasságtörési ködnek nevezek... Bonnivet asszonynyal, micsoda véletlen! egy régiségkereskedő üzletében találkoztam, a hol ő, - micsoda újabb véletlen, - ugyanazokra a szőnyegekre alkudozott, mint én. Kijövet arra ajánlkozott, hogy hazavisz a kocsiján.

- Az ő saját kocsiján? - kérdeztem megdöbbenve.

- Jobb szeretted volna, ha egy fiakkert fizetett volna? Én nem... Egyébként tudja meg Daisy, hogy ez a kocsikázás kettesben most nagyon divatos. Van köztük ártatlan. Van köztük bűnös. Tessék a tömegnek kiismerni magát közöttük. Remélem, ezek után már nem vagy felháborodva. Folytatom... Nos hát, ott szorongunk egymás mellett a szűk coupé-ban. Meghatározhatlan és átható aroma terjed, a melyben husz illat vegyül össze: az intim batiszt- és selyemneműek balzsamos szaga s a rizspor illata, mely fehér finom felhőben szállott a testére a délelőtti fürdője után.

- Ha valaha illatszer-boltot nyitok - vettem közbe - s ha másra bízom a reklámaim meg-szerkesztését...

Az iróniája bántott és indiskrét szavai oly kiállhatatlanul izléstelenek voltak, hogy meg akartam volna akasztani őket. Gúnyolódásomra mintha egy pillanatra a harag szikrája ragyogott volna fel szemeiben. De aztán mégis csak jókedve győzött. Megvonogatta a vállát és minden megjegyzés nélkül, mindössze a még hátralevő tizenhatsz illatot engedve el, így folytatta:

- Nos hát, Anna királynő és én, ott vagyunk abban az édes, langyos légkörben, a kocs ablakait a köd elhomályosítja. Megfogom a kezét. Engedi. Szorongatom a kis kezét s ő visszaszorongatja. A karom átfonom a derekán. A csipői megfeszülnek akkor, mintha szabadkozni akarna, valójában pedig a nyulánk vonalait akarja éreztetni velem. Felém fordul, hogy megbotránkozzék, valójában pedig lenyüggözzön, megörjitsen a szeme merev tekintetével. Magamhoz vonom. Az ajkam az ajkát keresi... Védekezik, s ekkor hirtelen abba hagyom az ostromot, eltaszítom magamtól, és én mondom azokat a szavakat, melyek az ő neméhez illenek: »Nem, nem, nem, az gázság volna, azt nem tehetem meg *neki*...« és én állítatom meg a kocsit és én menekülök. És ha az embernek Páris egy másik sarkában csinos, szerelmes szeretője van, a kihez elrohanhat azzal az epedéssel, a melyet a riválisa gyújtott ki, - e játék a legédesebb sport a világon... És hogy Anna királynő lépre megy, ez nagyon természetes. Érezni azt, a mint szenvedélyesen kívánják és egyben szöknek is mellőle - ime, ez elegendő arra, hogy az ilyen kissé romlott, kissé hideg, kissé hiu s kissé kíváncsi asszonynál czélt érjen az ember.

- Így hát, ha jól értettem, az én szerepem az volna a holnapi ebéden, hogy magam is ily értelembe hazudjak Bonnivet asszonynak, ha Kamilláról beszélne? Ez esetben szükségtelen elfogadnom azt a meghívást. Mert én ezt a csunyaságot nem fogom elkövetni.

- Csunyaság? Ez kissé erős. És miért Daisy? - kérdezte Jacques nevetve.

- Mert bántana a lelkiismeretem, ha ennek a tisztátlan intrigának sikeréhez hozzájárulnék - fakadtam ki, ezuttal csakugyan haragra lobbanva. - Hogy Bonnivet asszony megcsalja-e a férjét, vagy sem, az nekem mélységesen mindegy, valamint azzal a czudar játékkal sem törődöm, a melylyel mulattatni tudjátok magatok. De ha egy igaz, egy őszinte érzéssel találkozom, hát leveszem a kalapomat és nem gázolok rá. Ezzel az igaz érzéssel viseltetik Kamilla irántad. Én hallottam, hogy beszélt a maga szerelméről, a mikor hazakisértem volt, míg te mentél ebédelni azzal a te betyárlelkű hölgyeddel. És láttam másnap is, a mikor a te kegyetlen válaszat megkapta. Ez a leány őszinte, mint az arany. Szeret téged az egész szívével. Nem, nem, én nem foglak segíteni abban, hogy eláruljad, annál kevésbbé, mert e szegény leány sokkal nagyobb veszélynek néz elébe, mintsem te azt képzelnéd... És akkor elmondtam mindent; ékesszólón beszéltem a színésznő szenvedéseiről, vágyairól, arról a fönséges epedéséről a maga ideálja felé, a melyhez e viszony által vélt eljutni, a kísértésről, mely ott villog körülötte, s arról a bűnös cselekedetéről, mely az emberi teremtnak az első csalódás keserűségét szerzi meg. És védtem a kis hercegnőt azzal az én egész szerencsétlen szerelmemmel, a melyet éreztem iránta. És oly féltékeny voltam! - Fájdalmas anomáliája az érzéseknek, a melyet Jacques minden éleslátása dacára sem vett észre. Kétségbeesett szavaimban mindössze siralmas naivitást látott és inkább szánakozó, mint ironikus mosollyal válaszolt:

- Szegény fíu, de hát mi mindent összebeszélt neked azon a néhány órán keresztül, a melyben együtt voltatok. Ej, hát csakugyan azt hiszed, kedves barátom, hogy én nem néztem bele a mi kis kék hercegnőnk szerelmi világába? Igaz, hogy teljesen tiszta volt, a mikor az enyém lett. De a mennyiben ő akarta magát hozzám varrni, s a mennyiben nagyon jól tudta, mit cselekszik ezzel, meg fogod engedni nekem, hogy akármennyire tiszta lett legyen is, ne tegyek magamnak semmiféle szemrehányást, annál kevésbbé, mert én sohasem mondtam neki,

hogy tőlem nem tudom micsoda nagy dolgokat várhat és hogy én őt szerelemből szeretem. Nekem is megvan a magam őszintesége a nőkkel szemben, bármit is válaszolj... Kurtizálva őket, soha sem akarnám, hogy tévedésben legyenek az iránt, micsoda játékhoz hívom fel őket. Rajtok áll, elfogadni a konzekvenciáit. Ez egy... Ha pedig Kamilla csakugyan vágyat érez magában a fényűzésre, a mit mellékesen megjegyezve, egészen természetesnek találok, - úgy hát ennek semmi köze ahhoz az ő elpusztult eszményéhez. Ezekre csak olyan kifogást talál magának, a mit újra csak természetesnek találok. De hát, csak rajta, csak kerítsen magának gazdag szeretőt, nekem semmi kifogásom ez ellen, s csak hadd legyenek Worth-féle ruhái, lovai és fogatai, és hotel-je és gyémántjai! Hát csak keressen magának gazdag szeretőt még e délután, vagy holnap, és én esküszöm neked, hogy nem fogok magamnak több szemrehányást tenni, mint ezért a meggyújtott cigarettéért. Sőt a mikor körül lesz rajongva, körülczifrázva, ki tudja, nem-e fog mulattatni, hogy újra kezdjek vele?... Egyelőre pedig fogadd el a Bonnivét asszony meghívását. Jól fogsz ebédelni, a mi soha sem megvetendő, aztán pedig tetszésed szerint akár útját is állhatod az én tisztátlan intrigámnak, a hogy te nevezed. Szerelmi dolgokban csak ép úgy, mint a sakkjátékban, a nehézség a mulatságos. Egyébként elég ostoba vagyok, csak egy perczig is feltételezni, mintha te nem mennél Anna királynőhöz. Te igenis menni fogsz. Ezt látom a szemedben...

- Hogyan? - kérdeztem kissé megzavarodva, mert valóban úgy éreztem, hogy kimentő levelemet fogom elküldeni.

- Hogyan? Hát úgy, hogy látom a tekinteted, miközben figyelsz a szavaimra. Azt hiszed, hogy ilyen figyelmes volnál, ha ez a történet immár nem érdekelne szenvedélyesen? Azaz hogy te hármunkat, Kamillát, Bonnivette-t és engem egyenesen kitalálnál, mintsem hogy lemondj a történeteink megismeréséről... Megmondtam neked a multkor, te született néző és konfidens vagy. Voltál az enyém, voltál a Kamilláé. Most még a Bonnivét asszonyé kell, hogy legyél. Ez meg van írva. Te leszel ennek az asszonynak a gyóntatója. Te leszel és hinni fogsz valomásáiban - erősítette tagolva a szavakat, - és így végezte:

- A mi egyébként büntetés lesz a blaszfemáidért. De lássuk csak. Hát a kék hercegnő portrait-ját mikor kezdjük meg?...

Azt kell gondolnom, hogy ez ördögös ember csakugyan nem tévedett, a mikor olvasni vélt a szemeimben, mert az ő története csakugyan lekötött és ellenállhatatlanul hipnotizált. És úgy jöttem el tőle, hogy ott, az ő asztalán, az ő tollával irtam Bonnivét asszonynak, elfogadva a meghívását. Sőt rosszabbat is tettem. Képtelen és beteges féltékenységem daczára, mely a Jacques és Kamilla viszonyának gondolatára rögtön a szívembe tüzött, megigértém barátomnak, hogy csakugyan megkezdem a kedvese portrait-ját, lefestem, immár nem azt az eszményi és álmodott leányt, de az igazit, azt, a ki ez emberé volt, a ki adta az ajkát neki, adta magát teljességgel, s a kit Jacques-kal való megállapodásom szerint a Bonnivét-ebédet követő napra várhattam a műtermemben, hogy a vásznamnak üljön!

Gyöngeségeimet már a lépcsőn lejövet megsajnálтам és bánkódásom csak fokozódott, a mikor átlépve ajtóm küszöbét, a Kamilla fejének vázlata tünt fel az állványomon. Árnyszerű, befejezetlen életével, édesen mosolygott felém. »Nem, te nem fogsz engem befejezni soha!...« - látszottak mondani a szomorú szemek, az arcz megsoványodott oválja, bánatos mosolygásában redős ajkai. És azóta sem volt bátorságom hozzányulni ehhez a szegény fejhez. A gyönyörűséget ért.

De azért elmerengtem rajta azon az egész napon által, mely a Bonnivét asszony ebédjét előzte meg. S a mikor elmentem az ebédre, el akartam bucsuzni e rajztól, helyesebben a bocsánatáért könyörögtem volna. Titkos, mélységes bánkódás ejtett meg előtte, mintha nem is álomkép, de a megcsalt menyasszonyom látása volna. Még látom magam a műterem nagy tükre előtt elrejtve, a mint nyitott frakkban járok-kelek, nézem a rajzot loppal, mint a bűnös, s megyek,

hogy elrejtsem, a falnak fordítsam. A képzeletem Favier Kamillája eltűnt, hogy a másíknak engedjen helyet, a ki ép oly szép volt talán, ép oly megható, de immár nem *az én* Kamillám... Még egy sóhajtás, még egy tekintet és menjünk vissza a valóságba!...

A valóság egy fiakker volt, mely a kapu előtt várakozott reám és szakadó esőben elrohogott velem az Ecuries-d'Artois-utczába, a hol a szép színésznő mondaine riválisának háza volt. És a szép színésznő vajjon mit fog mondani, ha megtudja, hogy én itt jártam... Mert Jacques kétségkívül meg fogja mondani neki már csak azért is, hogy mulasson a zavaromon. És vajjon mit fog mondani maga Bonnivét asszony? Miért is hitt meg voltaképen! És mit tudok róla, ha azt nem, hogy már első látásakor ellenszenvet éreztem iránta, mely csak fokozódott Jacques indiskrércziói után. Ámde az én ellenszenvem igazolatlan is lehetett, a minthogy Jacques is tévesen ítélte meg ez asszonyt, tévesen és könnyelműen, mint Favier Kamillát. »S ha ez a kaczer nő«, okoskodtam magamban, »csakugyan kelepcczébe kerül? Az efajta dolgok megtörténnek. S ha igaz érzése volna e fiu iránt, a mi a szemeinek kemény kékségét, keskeny ajkait, egész fizonomiájának kevély szárazságát tekintve, nagyon valószínűtlen. És ha mégis!...«

E rövid monologom közben már el is érkeztem a Bonnivét-ház elé. Én sem vagyok ostobább plebejus, mint bárki más, de már magában véve az a gondolatom, hogy egy ilyen harminczgarasos dijszabásu járművön érkezem egy félmillió frankos ház elé, és egy ötven louis-t megérő ebédre, mindenkor elegendő lesz arra, hogy az ugynevezett elegáns világot megutáljam. Utálom ezeket a Bonnivét-szerű építkezéseket, a melyek nevetséges architektúrájába belekeverték legalább is huszféle stílt és módot találtak arra, hogy egy renaissance formájú ketreczbe angolos falépcsőt helyezzenek, - utálom azokat a néma, de szemtelen pófájú libériás inasokat s e zajos diszleteknek s közöttük élő embereknek durva mesterkélttségét.

Oh! ezek a diszletek, e szedett-vetett butorzatnak ragyogó siralmassága! És semmi sincs a maga helyén: tizenhatszadik századbeli tapisszeriák mellett tizenhatodik századbeli festmények és templomi katedrák, régi étolák földötte pamlagok és karosszékek szomszédságában XV. Lajos korabeli butorzat!... Szóval, a mikor beléptem a Bonnivét asszony szalon-boudoirjába, hivebb *Kamillaista* voltam, mint valaha, még lelkesebb rajongója annak a kis színésznőnek, a ki a Barouillère-utca egyszerű lakásában jelent volt meg előttem. A szegény leány milliomos vetélytársnője inkább feküdt, mint ült egy empire-stíli pamlagon. Olyan nyugágy formájú pamlag volt, tökéletes mása annak a sárga-selymes fekhelynek, a melyen Dávid ábrázolta volt, mozdulatlan és kegyetlen szépségében Recamier asszonyt, minden szirénfajtájú kaczerók e hirneves védasszonyát. Amolyan látszólag egyszerű ruhát viselt, mely pedig valójában a legnagyobb eleganciáról tanuskodott. Vastag, de egészen bágyadt csillogásu selyem, mely magába vette a világosságot, a helyett, hogy viaszugároztatta volna. És e szövetet borító csipke-vért kirajzolta a keble vonásait. S megcsillogtatta a váll s a karok meztelenségét. Óriás és gyémánttal kerített türkiszek fénylettek a szép asszony fülében. E türkiszeken s mindkét karjára font aranykigyókon kívül - a nápolyi muzeum aranykigyóinak két pompás utánzata - ez este nem viselt más ékszert. De az arany színének s a selyem bágyadt árnyalatának sötét harmoniájából mintegy kihangzott az arcznak szőke halványsága, az élő elefántcsont finom tonusaival. Egyetlen drágakő sem csillogott világos aranszin hajában, ámde a fülbevaló türkiszait mintha a szeme fényéhez válogatta volna. Mert e türkiszek s a szemek kékje teljesen hasonlatos volt, mindössze azzal a különbséggel talán, hogy a drágakövek kéksége, a melyről azt állítják, hogy elhalványulnak, ha a viselőjüket veszély fenyegeti, gyöngéd, szinte szerelmes árnyalatokban fénylett a szemeknek rendithetetlen érczes és azurjához képest. E nyulánk és veszélyes teremtes mellett - oly szőke s oly fehér a ruhája fekete hüvelyében - egy alacsony széken, Senneterre, a hajtó, foglalt helyet, mig Pierre de Bonnivét, a kandalló mellett, az én hajdani mesteremmel, Miraut-val beszélgetett. Ez utóbbi mintha kissé meglepődött s egy kissé bosszankodott is volna, hogy itt lát engem... Szegény öreg mester, ha tudná, mennyire nem szándékozom vetélykedni vele a huszezer frankos

portrait-k hajszájában! De azért a képfestésben utazó ember afféle jóságos óriás vala. Meleg szavakkal fogadott, bárha egy kicsit nagyon is pártolólág szólott rólam Bonnivet asszonyhoz fordulva:

- Ah! Ön ismeri az én tanítványomat? Sok sok hajlama van, de oly kevés önbizalma, oly kevés merészsége...

- Elegen vannak, a kiknek nagyon is sok van, - válaszolt a fiatal asszony, a szemei rossz tekintetével.

- No jó, - gondoltam magamban, - aligha jó kedvű ma este, de még csak nem is udvarias... Miraut, igaz, hogy nagyon megvan elégedve magával. De a mellett ritka tehetségű ember, s valóban megtiszteli az asszonyt, ha eljön ide hozzá... De hát valóban, be gonosz arcza is van ennek az asszonynak ma este! S férje is, mintha látszólagos vidámsága alatt rejtene valamit... A mit Jacquesnak mondtam a multkor: Én nem biznám magam sem az egyikre, sem a másokra. Ezek a hideg lelkületű szőke asszonyok mindenre képesek és mindenre el vannak készülve... És elgondolni, hogy milyen boldog lehetne Jacques a kis barátnőjével, egész egyszerűen!... Az élet valóban rosszul van elrendezve...

Ez újabb benső monologom azonban nem gátolta meg, hogy meg ne halljam az ujonnan érkező vendégek, s mindenekelőtt Mosé Abel gróf és grófné beszélgetését. Mosé, a férj, tökéletes tipusa a modern financier-nek, a ki esténként kifejtett fényűzését délután nyeri meg a tőzsdén. Ez az arcz, mely különösen az izraeliták között gyakori, nem volt visszatetsző nekem. Az igaz szenvedély jelét ismertem fel benne. És Mosé asszony! Be ragyogó teremtés a maga czikornyátlan keleti szépségében! A bibliai Judith vala, égő szemekkel, mint a sivatag homokja, a melyet Holophernes katonái jártak... »Ki gyűlölhethné Izrael népét, a mikor ilyen asszonyaik vannak?...« mondanám velök. A Mosé házaspár alig volt itt öt perczig, a mikor a csinos arczu Ethorel asszony s a férje léptek a terembe, aztán »természetesen«, - a hogy Miraut mondotta volt a fogai között, értésemre adván, mikép ismeri e társaság kulisszadolgait, - Crucè, a műtárgy-gyűjtő jelent meg; és követték: Machault, egy professionátus athléta, a kit gyakran láttam a vívó-termekben, aztán egy bizonyos Desforges báró, hatvan-éves, roppant finom tekintetű férfiú. És zugó beszélgetés támadt, az időről és az egészségről szokásos mondások kergették egymást, és roppant unalmas volt hallgatni őket. És egy-egy szólas mégis megmaradt emlékezetemben.

- Oh nem jár eleget, - mondotta Desforges Mosének, a ki nehéz emésztésről panaszkodott. - Az ember a lábaival emészt, ismétlé Noirot doktor szüntelenül...

- De hát ilyen időben? - válaszolt a financier.

- Ugy hát massziroztassa magát, - szólott újra Desforges. - Majd elküldöm önnek Noirot doktort.

- És ön nem vette meg azt a két gyertyatartót, - mondotta Crucè Ethorel urnak, - de hiszen háromezer frankot még testvérek között is megér...

- Kedves Annám, - szólott most Mosé asszony Bonnivetnéhez, - miért nem volt ma a jégén reggel?... Pedig be pompás dolog korcsolyázni még január előtt... Az ilyen kétszer egy században aligha fordul elő. Jaj, be kerestem...

- És én is, - szólott Ethorel asszony, - be mulattál volna, ha láttad volna, a mint az a vén bolond Hurtrel asszony a kis Liauran után fut. Egészen belepirult és izzadt, miközben Liauran elrohant Mabel Adrahan-nal...

- Ezen Ön nevet asszonyom? És ha én azt mondanám, hogy én meg sajnálom Hurtrel asszonyt, - szólott Senneterre.

- Tisztelet a szerelemnek, ismerjük ezt a hegedűszót, - vetette közbe Bonnivet asszony. Nyilvánvaló felindultságban volt, a minek okát csakhamar megértettem, a mikor az ebédlő ajtai megnyitlak, a nélkül, hogy Jacques megjelent volna. És csakhamar megtudtam azt is, mi volt hamis ürügye és való oka az elmaradásának. Rögtön az első fogásnál, az asztal virágainak és ezüstkészletének apropos-jából, a divatos izlés került szóba és elvariált a közönség izléséig. Az új színművekről beszélve, valaki a *Kék hercegnő*-re tett alluziót, mire azt hiszem Machault így szólott:

- Hát már nem játsszák ezt a darabot? A boulevardon végigjőve úgy láttam, hogy a színlap megváltozott.

- Igen, mert Bressoré alaposon meghült és nem játszhat. Egészen véletlenül hallottam ezt a Cercle de la rue Royale-ban, - szólott Mosé, sohasem hanyagolván el, hogy elegáns klub tagjának vallja magát, - és a mennyiben az egész darab rajta nyugszik, lévén csak neki tehetsége... - folytatta szavait, a melyek azt bizonyították, hogy vértelen arczából kisugárzó fekete szemei az üzletember megfigyelésével kitalálták Bonnivet asszony ellenszenvét Favier Kamilla iránt...

- Ugy látszik, mindenki beteg a Vaudeville színházban, - szólott Bonnivet. - Molant is vártuk ebédre. Az utolsó perczben kimentette magát. Ő is gyöngélkedik...

E szavakat mondva, a feleségére pillantott, de emez oda se figyelt. Az egyik szomszédjával, Miraut-val beszélgetett. És érczes hangja, világos és keménynézésű szemei korántsem árulták el az izgalmát; csak orrczimpáinak alig észrevehető remegései jelentették, hogy felindultságának igaz oka a Jacques távollétében rejlik. Ugyanakkor Bonnivet felém is pillantott. És kutató tekintetere három dolog lett világos előttem: - az első, s a legveszélyesebb, hogy ennek a férjnek alapos tudomása lehetett az Anna királynő és Jacques dolgairól; - a második, hogy a színlap-változást Jacques sietett felhasználni, hogy a kaczer asszonynak a csalódott féltékenység keserűségét okozza, úgy sejtetve, hogy ezt a szabad estét Kamillával tölti, - a harmadik pedig, hogy ez a fogás csakugyan nagyon fájt Bonnivet asszony hiuságának. E három, ösztönszerűleg tett tapasztalat, mely közül kettő súlyos következményekkel járhatott, épen elegendő volt arra, hogy ezt a banális ebédet végtelenül érdekessé tegye előttem. Nem tudtam megállani, hogy örökösen s roppant figyelemmel Pierre de Bonnivet urat s a feleségét ne nézzem. Más részről tartottam attól, hogy asztalbontás után majd beszéltetni próbálnak; s én nem akartam elárulni Molant sem az asszonynak, sem a férjének. Nem különösen az utóbbinak. Homlokának oly hamarosan kidagadt ere, zöldes szemei, a melyek szüntelen a harag vércseppjét sejtették, szőrös ujjai, mindmegannyi a brutalitásnak jele volt és a félelmetes ember benyomását keltette. A tragikus cselekedet ép oly természetesnek tűnhetett neki, mint nekem az én fájdalmas féltékenységem, vagy Molannak az ő arczátlan elbizakodottsága. És az est nem mulott el anélkül, hogy titkos sejtelmeim be nem bizonyultak volna. Alig hogy elhagytuk az asztalt, Machault karon fogott és kérdezte:

- Ön, La Croix, gyakran érintkezik Jacques Molan-nal, ugy-e bár?

- Iskolatársak voltunk, s néha látjuk egymást, - válaszoltam kitérőleg.

- Nos hát, ha találkozik vele a napokban, mondja meg neki, hogy Senneterre idejövet látta őt... Következésképp *mindenki* tudni fogja, hogy főfájása vagy náthája csak kifogás... Ennek nincsen nagyobb jelentősége, de hát Annával mindig jobb, ha tudja az ember a dolgokat...

Nem volt időm világosabban megérteni ezt a rejtélyes *mindenkit* s ezt a még rejtélyesebb utolsó mondatot, s a derék vivó sajátságos mosolya a melylyel szavait kísérte, ugyancsak titokzatos volt előttem. Pierre de Bonnivet jött felénk, az egyik kezében egy szivar-, a másikban egy cigarette-dobozzal. Egy egyszerű orosz papyros cigarettetere gyujtottam, mig Machault, kemény gladiátor módjára, egy faág vastagságu szivarba harapott. Aztán még a

kávét előtt az asztal likőrös palackjai között keresgélte és egy cognac-os üvegre találva, öntött magának egy kis pohárral. Azonközben szólott:

- Ez a mai estének kitűnő első aperitifje.

- És ön, La Croix úr egy csésze kávét? Nem. Egy kevés chartreuse-t? - kérdezte tőlem Bonnivet, - még csak egy gyüszünyi cherry-brandyt sem?

- Este sem likört, sem kávét - válaszoltam és mosolyogva tettem hozzá: »Nekem nincs herkulesi gyomrom és idegzetem.«

- Ahhoz, hogy az ember szeresse az alkoholt, még nem kell olyan kemény legénynek lennie, mint a milyen Machault. Ott van a mi Molan barátunk, - szólott a férj és nézte, mint hallgatom e név kiejtését. Aztán hallgatás után: Tudja ön, hogy mi baja van voltaképpen?...

- Nem tudom, - válaszoltam. - Megerőlteti magát. Még többet dolgozik, mint iszik...

- És a kis Faviert még mindig szereti? - inszisztált Bonnivet s újra rám meredt éles tekintetével.

- És a kis Faviert még mindig szereti, - válaszoltam ugyanolyan közönyös hangon.

- Ez a viszony már rég ideje tart, nemde? - kérdezte a férj, egy pillanatnyi habozás után.

- A *Kék hercegnő* óta. A mézes-hetek járják még mindig...

- Ugy hát ma esti betegsége, éppen a mikor nem játszik a kis Favier?... - És nem fejezte be a kérdést. Mire én egészítettem ki azt, egyben cinikus formát adva a válasznak:

- Ürügy volna arra, hogy vele töltse az estét s az egész éjszakát? Hitemre, nem tudom; de ez nagyon lehetséges.

Láttam, hogy e szavakra a féltékeny homlok kiderült. Világos, hogy a Molan kimentő levelét egy pillanatra sem tartotta őszintének, egyben pedig észrevette volt a felesége felindultságát is. Vajjon arra gondolt-e, hogy Jacques és Bonnivet asszony között bizonyos hirtelen harag támadt, mely minden udvarlásnál és gyakori látogatásnál jobban elárulja a szerelmi intrika létezését. És sejtve, hogy Jacques bizalmasa vagyok, e távollét igaz okát belőlem akarta kivenni, miközben gyanakvó érzése egyre a hangom, a szavaim őszinteségét kereste. És a féltékeny lelkületük módjára, a kik örök képzelődésben hamar gyanakszanak s csakhamar le is csendesednek. - Bonnivet is visszanyerte vidámságát. És Desforges bárót pillantva meg, a ki elkésve, csak most jött utánunk a terembe, jókedvűen kérdezte tőle:..

- Nos, Frederic! meg volt elégedve az ebéddel?...

- Ép e pillanatban engedtem meg magamnak, hogy Aimét felhivassam, megdicsérjem a tésztáját és megtegyem megjegyzéseimet a ludmáj-pástétomra... - válaszolt a báró. - Jó szakács, szó sincs róla, de még fiatal...

- Majd csak lesz belőle valami, - szólott Bonnivet, felém mosolyogva, - különösen, ha olyan mestere van, mint Ön...

- Ez a hetedik, a kit kifformáltam, - jegyezte meg Desforges, a vállát vonogatva s roppant komolysággal ismételve: - a hetedik, egygyel sem több, sem kevesebb, mióta tudom, hogy mit jelent enni... Csakhogy Önök elrontják az embereket egy csomó téves dicsérlettel... A szakácsok olyanok, mint a művészek. Semmi sem árt nekik jobban, mint a fél-műértők bókjai.

E bölcselkedő axiómára kisompolyogtam a dohányzó-teremből. A szalonba akartam menni, hogy ott néhány perczig részt vegyek az általános beszélgetésben, aztán pedig angolosan távozzam. A szalonban csak a hölgyek és Senneterre valának. E kicsiny társaság nem igen áldozott a bizalmas beszélgetésnek s ily módon úgy hihettem, hogy Bonnivet asszonynak alig

lesz módjában lefogni és kivallatni engem. Ámde rosszul ismertem ezt a szeszélyes és határozott asszonyt, a ki viszont nagyon jól ismerte a férjét. Kitalálta, hogy nem volna tapintatos dolog a férje előtt beszélni. Alig hogy megjelentem, felkelt a pamlagról, a hol Ethorel asszony mellett ült, szemben Mosé-nével és Senneterre-rel, a ki újra az alacsony széket foglalta el, az asszony legyezőjével a kezében. Felém jött s a szomszéd kisebb szalonba vezetve, arra kényszerített, hogy leüljek mellé a pamlagra:

- Itt csendesebben beszélgethetünk, - szólt. Majd hirtelen: Hát a Favier kisasszony portrait-ja halad-e? - A hangjában, a kérdezősködő modorában a szép és gazdag asszony zsarnoksága rejlett, a kinek az ember csak olyan szórakoztató vagy felvilágosítással szolgáló cseléd. Valahányszor egy divat-bábnak az effajta öntudatlan arczátlanságára találok, mindenkor roppant vágyam kerekedik, hogy kellemetlen és bántó szavakkal feleljek. Jacques kétségkívül e jellem-beli sajátságomra számított, a mikor az izgató szerepét szánta nekem, a melynek eljátszását pedig oly energikusan megtagadtam volt.

- Favier kisasszony portrait-je? De hiszen még meg sem kezdtem.

- Ah! - szólt mosolygón. - Molan meggondolta a dolgot s megtiltotta a leánynak... Ön, La Croix úr, ugy-e bár szerelmes belé? No, vallja be...

- Én, szerelmes Favier kisasszonyba?... - válaszoltam, - oh! semmiképen...

- Pedig úgy gondoltam a multkor és Jacques Molan mintha féltékenykedett volna önre?...

- Minden szerelmes többé-kevésbbé féltékeny, - válaszoltam és engedve annak a mind növekvő vágyamnak, hogy kellemetlen legyek. - Különben is rosszul tenné, ha féltékenykednék. Favier Kamilla szereti őt egész szívvel és sok van neki...

- Ez nagy baj a tehetségére nézve - szólt Bonnivet asszony, és egy kicsit összevonta szőke szemöldökeit; - de én megértettem belőle, hogy szavaim találtak.

- Nem lehetek egy véleményen önnel, asszonyom - válaszoltam, s ezuttal a szívem meggyőződésével. - A kis Favier nemcsak imádandó szépség, de a mellett valóban zseniális leány, édes szivü és elbájolóan szellemes...

- Az ember nem hinné ezt, a mikor játszani látja - felelt Bonnivet asszony - legalább nem, az én véleményem szerint. De ha így van, annál rosszabb. Soha író nem inspirált a boldogság. Egyébként nyugodt vagyok. Ez ugysem fog soká tartani. Molan egy szép napon majd meg tudja, hogy ott, a színház kapualjában, megcsalta a trup valamelyik komédiásával, s akkor...

- Önt, asszonyom, valóban tévesen informálták a szegény leány felől - válaszoltam, talán sokkal gyorsabban, mintsem az udvariasság megengedte volna. - Az a leány csupa nemesség, csupa büszkeség és teljesen képtelen valamilyen rút cselekedetre.

- A mi nem gátolja meg abban, hogy Molan által kitartassa magát. Nekem legalább azt mondták, hogy az író minden jövedelmét ez a leány tékozolja el...

- Eltékozolja? kitartatja magát? - kiáltottam fel. - Nem, asszonyom, Önnek hazudtak. Favier kisasszony visszautasított palotát, lovat, fényes ruhákat, ékszereket, szóval mindazt, a mi annyi varázsszal bír színésznő társai előtt, hogy egészen egyszerűen, a szíve szerint adja magát. És ő szereti Jacques-t a legszebb, a legőszintébb ragaszkodással...

- Ha így van, hát csak sajnálhatom azt a leányt - szólt vihogva - mert az ön barátja nem sokat ér.

- Az én barátom,... - válaszoltam száraz, támadó hangon, - én nekem megvan az az eredetiségem, hogy megvédem a barátaimat...

- A mivel csak azt lehet elérni, hogy még jobban támadják őket. A szép asszony finom arcza a rosszaságnak annyira határozott kifejezését öltötte, ez az egész beszélgetése a haragtartásának annyira undok nyomoruságát árulta el, hogy ellenszenvem egészen a gyűlöletig fokozódott és magam is arczátlanul vágtam vissza:

- Meglehet, hogy abban a világban, a melyben ön él, asszonyom, de nem közöttünk, a kik derék emberek vagyunk...

Rámmeredt. De kék szemeiben nem annyira a harag, mint inkább a meglepetés fénye csillogott fel. E kaczér teremtések jellemének sajátságos vonása, hogy megbecsülik azokat, a kik bátran síkra szállanak velök. Bonnivet asszony mosolygott, majdnem kedves mosolygással:

- Molan megmondta nekem, hogy ön eredeti ember. De tudja, én is eredeti vagyok egy kicsit és azt hiszem, hogy mi majd csak összeférünk...

És hirtelen megváltozik a beszédje és csodálatos asszonyi szimatja kitalálja a módját, hogyan tetszhessen nekem. Most utazásaim felől kérdezősködik. Ő maga is bejárta Olaszországot. Kétségkívül valami kiváló művész vezetője akadt ott, mert mindazt, a mit most mondott, nagyon is éles ellentétben állott előbbi közönséges szavaival. Meglepő gondolatok váltották fel egymást. S ha, nyilvánvalólag nem is az ő agyában fakadtak, már az is derék dolog volt, hogy meg tudta őket jegyezni magának, s most ügyesen élt velök. Így Peruginról és Rafaelról igen ötletes megjegyzései voltak, kimutatva az utóbbi illogizmusát, a mikor madonnáit túlszépeknek festve meg, elhárít mellőlük minden keresztényi érzést, a mi a lelke álmodásával s a hit misztikus világával összeegyezhethetetlen paganizmus. És mindazt, a mit mondott, annyira érteni is látszott, hogy nem találtam nevetségesnek azt a rajongó csodálatot, a melylyel az a bamba Senneterre nézett fel reá. Mert ez a másik féltékeny férfiú nem tudta megtiltani magának, hogy meg ne zavarja beszélgetésünket, s a mennyiben Bonnivet asszony, szokása ellenére, elég jól fogadta, hát engem is némi jóakarattal részesített. Egyébként bizonyos tervet forralt magában, a melynek ártatlan machiavelizmusa bohózszerűen végezte be ezt a drámának indult estét.

A mikor tizenegy óra felé elbucsúztam, Senneterre minden áron el akart kísérni, s mig végig jöttünk a Champs-Élyséen, folyton csak Anna királynőt dicsérte. Majd pedig, hogy az Avenue d'Antin sarkán Gastinne elé értünk, hanyagul kérdezte:

- Lő-e ön pisztolylyal?

- Nem én, - válaszoltam.

- Bonnivet kitünően lő - erősítette - kitünően, bámulatosan. Nézzen be Gastinne-hoz egy nap, s mutattassa meg magának a Bonnivet kartonjait. Roppant érdekes... Parancsszóra, egy-másután tizszer talált a célba, mely alig nagyobb egy huszfrankosnál... Higyje el, roppant érdekes... És e sötét figyelmeztetés után bucsút vett tőlem s befordult a Francois I-er utcán levő szállásába.

VI.

- Ah! hát azt a borzalmas pisztoly-históriát is feltálalta neked - szólott Jacques kaczagva, a mikor másnap találkoztunk. - Ez pompás... És jól a szemedbe nézett, hogy megértesse veled, micsoda sors vár reád és micsoda biztos golyó furódik a fejedbe a Bonnivet pisztolyából, ha udvarolni mernél Bonnivet asszonynak! Velem különbet tett. Engem elvitt, hogy megmutassa a kartonokat. A következő felírás van rajta: »Tiz lövés parancsszóra; Pierre de Bonnivet ur. - Kilencz lövés ugyanattól.« - És az összevissza rongyolt karton hasonlít azokhoz a fura

rajzokhoz, a milyeneket a titkos betegségekről szóló orvosi könyvekben találni. Egyébként érdekes követni ezeknek a Gastinne-nél kiállított kartonoknak történetét. Tíz közül legalább is hét az olyan Bonnivet-féle hitvesi féltékenységről tanúskodik, másrészt az olyan gyanús legényekről, mint Crucè, a ki az Ethorel asszony pénzéből él, a mennyiben férje által mindenféle értéktelen régiséget vásároltat össze, a miben különben az asszony is segíti. Aztán férjek, a kik össze-vissza harminczezer frankot keresnek évenként, de feleségeik módot talál-
nak arra, hogy százezreket költsenek; és képviselők, a kik a szavazatuk eladásának gyanújában állanak. És a mikor a Gastinne-beli hősök, az »egy, kettő, három, tűz«... hősei kiállanak valakivel, rendesen elhibázzák az emberüket.

Ebédelés közben tartotta ezt a kis beszédet, a melyben a párisi előkelő élet orvosának szerepét akarta játszani előttem. Tudniillik, alig hogy befejezte a maga kötelező négy oldalát, elsietett hozzám, ő, a ki soha sem szokott volt meglátogatni. Ez a sietős kíváncsiság eléggé bizonyította, mennyire érdeklik gáláns ügyeiben kiesztelt diplomáciai fogásainak sikerei. Egyébként elég rosszul fogadtam, »Ilyet nem tesz az ember« - mondtam volt neki. »Te elfogadtatsz velem egy kellemetlen meghívást, hogy együtt lehessünk s ime, te nem jössz el.«

- De valld be, hogy ez ügyes dolog volt! - csattant ki olyan gyermekes vidámsággal, hogy nem tudtam reá neheztelni. Azután részletesen elmondatta magának a történeteket, és azzal a tréfás beszéddel felelt, a melyben a féltékeny Senneterre-t és a Gastinne-nél lövöldöző urakat gúnyolta ki. Majd komoly hangon kérdezte:

- És nem vettél észre valami különösen érdekes dolgot, te, a ki tudsz látni? Igen. Ti festők nem értitek meg a dolgokat, de látni tudtok jól. Például Machault és az Anna királynő között.

- Megállj csak! - szóltam közbe. - A mikor azt mondotta nekem, hogy Senneterre látott téged, különös mosolylyal kísérte szavait. Miért kérdezed ezt? Csak nem udvarol ő is Bonnivet asszonynak?

- Jelenleg már nem! De én azt hiszem, ha valaha ellejtette az asszony a *falso passo*-t, a hogy a te barátaid, az olaszok mondják, úgy hát Machault-tal lejtette el.

- Machault-tal?! - kiáltottam fel. És ismétlem: Machault, ez az örökön részeg kolosszus, ez a fekete frakkos gladiator ezzel a finom formájú, tetszésem ellenére egy kissé kiélezett, de azért mégis oly arisztokratikus nővel! Lehetetlen... De hiszen te magad mondtad a multkor, hogy Bonnivet asszonyt erényesnek gondolod...

- Ah! Daisy, Daisy! - szólt, a fejét rázva - ha azt keressük, hogy egy szép asszony, egy ideális asszony, egy szirén, egy Madonna, egy Angyal - csupa nagy betűvel - kinek a szeretője, mindenekelőtt a tiszteletre méltó társaság leggorombább alakjára kell gondolnunk. Különben is gyanúsították Machault-tal s az asszony tudja, hogy előttem is. Ezt meg is mondtam neki. Következésképp a Machault jelenlétével ugyanazt a hatást akarta gyakorolni reám, a melyet én gyakoroltam reája a távollétemmel... Különben is... és most szinte gyülölködő keserűség szólott a hangjában, egy a kettő közül: vagy volt már szeretője Bonnivet asszonynak s akkor rima, és ez esetben nagy számár volnék, ha nem akarnék sorra kerülni nála. Vagy nem volt neki, s akkor csak kaczerkodik, de hát én majd csak bírok vele...

- Nagyon csodálnám - válaszoltam - s minthogy te elismered, hogy a mesterségemből folyólag elég ügyes megfigyelő vagyok, hát hadd mondok meg neked a következőket: Én tanulmányoztam tegnap ezt az asszonyt, felfedeztem rajta a temperamentum hiányának minden jelét: a szűk kebel, kevés csipő, pehelytelen bőr, a keskeny ajkak, melyek közül az alsó kissé befelé hajlik, száraz és kemény orrczimpák, érczes hang. Fogadni mernék, hogy azt sem tudja, mit eszik és mit iszik. Ez az asszony tetőtől-talpig csak hideg gondolkodás, az érzékiség minden árnyéka nélkül.

- Mintha azért a hideg természetű nőknek nem ép úgy volnának kalandjaik! Te nem ismered ezt a fajtát? Ezek, ha átengedik magukat, nem azért van, hogy adják magukat, hanem hogy vegyenek. Aztán pedig vannak a hidegvérű nők között olyanok, a kiket »keresők«-nek hívnak, s ez esetben... Ime, én Bonnivet asszonyt hol az egyik, hol a másik csoportba sorolom. Én nem mondom azt, hogy megfejtettem a sphinx talányát, ámde ha a talánynyal nem bírok, majd veszem magát a sphinx-et, az ő egész személyében. Továbbá pedig, a miért te ebben segítségemre voltál, ime én, igazságos ember létemre, ezennel megjutalmazlak. Kéz kezet mos. Rögtön nem fogod megbánni a tegnapi ebédet. Hány óra van most? Fél kettő... Hát légy elkészülve arra, hogy tíz percz múlva Favier Kamilla fog belépni ide az ő tiszteletreméltó mamájával, hogy megbeszélje veled a leánya portrait-ügyét. No, ugy-e, kedves vagyok? És még azt sem mondtam meg neki, hol voltál ebéden tegnap este. Ez még kedvesebb, mi?...

II. KÖTET.

Tréfálkozó szavai még alig hangzottak el, a mikor inasom jelentette, hogy két nő várakozik a műteremben. Istenem, be vert a szívem, a mikor üdvözlésére siettem annak a leánynak, a kiről megesküdtem volt, hogy soha többé viszont nem látom! És e viszontlátás emlékére még ma is ver a szívem! Még látom Favier asszonyt, a mint a januári nap nyers világában sorra vizsgálja a vásznaimat. És néhány percz múlva meg fogja kérdezni tőlem, »mennyibe jön nekem egy festmény elkészítése s mennyiért adom el,« csak ép úgy, mintha valamilyen diszműről vagy egy ruháról volna szó. Kamilla ül csendesen egy képem előtt: a *Tavaszi Allegoriá-jának* egy másolata ez, a melyet Firenzében festettem s annyi szeretettel! Az isteni Sandro nyulánk és lenge tánczosnőiben, azokban a szőke, elmerengő nézésű, bánatos ajku leányokban, a kis kék hercegnő a nővéreit ismerhetné fel. De aligha látja őket. Ugy tetszik, mintha egy emléke foglalkoztatná, a melyet könnyű kitalálnom, tekintve, hogy nem játszott tegnap és szolgáltat-kész cousine-je révén módot talált arra, hogy Jacques-kal tölthesse az estét. És fáj nekem, a mint megviselt, szinte megkínzott pilláit látom, s az ajka körül a boldogság remegését. De még jobban fáj, hogy Jacques, alig hogy a műterembe lépett, felfedezte a leány arczképeit, azokat a drága arczképeket, a melyek az álmodott portraít megfestéséhez szolgáltak volna... Első vázlatomat, lázas napjaim ez alkotását, szerencsére elrejtettem. De alig hogy Kamilla, kissé zavart mosolygással, köszöntött, Jacques rögtön előállott az áruló arczképekkel és malicziózan szólott:

- Látja kisasszony, ha Vincent nem is jött el a színházba, a mint azt megígérte, azért még sem feledkezett meg önről.

- A portrait-hoz szolgáltak tanulmányul - dadogtam. - A nagy Lenbach szokta így...

- Senki sem állítja az ellenkezőt - válaszolt Molan, még erősebb malicziával.

- Ah! Ön nem jól választotta őket - vetette közbe Favier asszony - és megmutatva leányának éppen azt a fényképet, a mely a legkedvesebb volt nekem.

- Látod, a tilalmunk daczára is csak tovább árulják ezt a képet, mely alig hasonlít rád... De hát mondja csak La Croix ur, nincsen igazam?...

- Három évvel fiatalabb voltam - szólott Kamilla - és La Croix ur nem ismert akkor. És maga is az arczképet nézte. Aztán az arcza mellé tartva, úgy hogy egyszerre láthattam a modellt s a fényképet, kérdezte:

- Nagyon megváltoztam?

Szegény kis kék hercegnő, őszinte szerelmese egy legkevésbé sem szerelmes barátomnak, regényes hajlamu gyermek, a kit a sors ironikus szeszélye egy zajos pályára vetett, a mikor női lelke szép és finom virágainak magányos légkör langyos lehellelte tett volna jót, mondja meg nekem, sejtette-e felindultságomat, míg sápadt arczának mosolyát néztem ama másik arcz szomszédságában, mely az ártatlan gyermek arcza volt, az ártatlan gyermeké, kivel hajdan találkozhattam volna, s a kit szerethettem volna, mint a jegyesét szereti az ember? Nem, bizonyára nem sejtette. Mert hiszen ön jóságos volt, s ha tudta volna, hogy mennyire szenvedek, aligha tesz ki e szükségtelen gyötrelemnek. És nem állapította volna meg, mely napokon fog eljönni hozzám, hogy megfesthessem a portrait-ját, s nem kezdtük volna meg immár másnap az üléseket, a melyek fájdalmas kalváriámul szolgáltak!... Pedig hiába... mintha egy parányi szomorúság és száanalom lett volna mosolygásában, - szomorúság önmagáért s a száanalom érettem. E percztől fogva úgy érezhette, hogy rokonszenvem fakadása sokkal gyorsabb, sokkal hirtelenebb volt, mintsem hogy egyebet ne jelentsen az egyszerű barátság

józan érzelmeinél! Ön érezte ezt, de nem akarta bevallani magának, mert a szerelem oly önző. Az önének szüksége volt arra, hogy elbeszélje magát, reményt merítsen a bátorító szavaiból, enyhét találjon a fájdalmára. És kívülem ki tette volna meg önnek azt a szolgálatot, hogy a rajongásának mintegy készséges visszhangja legyen? S hogy ez heteken által a nyugalomba került, s hogy az ön távozása után, egyedül maradva, a szívem fájdalmasan vergődött bennem s ma sincs megváltva még, mindezt ön nem akarta tudni és nem ítélni el érte... Ki tudja, hogy egy napon nem-e fogom áldani a könyekért, a melyeket ön miatt ontottam, s a melyeket ön nem látott soha! De ha látta volna is e könyeket, talán nem akart volna hinni bennök, hogy továbbra is beavathasson az élete regényébe, a melynek oly gyötrelmes visszahatása volt reám...

Eképen csak az impresszióimat jegyezve fel, még hosszasan elsíránkozhatnék, de sohasem beszelném el azt a tragédiát magát, - helyesebben azt a tragikomédiát, a melyben én az antik kar szerepét játszottam, fájdalmasan asszisztálva a szerencsétlenségek sorozatának, a nélkül, hogy meg tudtam volna akadályozni őket. Mondjunk le tehát a fölösleges elégiáról és jegyezzük fel szárazan az apró tényeket.

Mondottam már, hogy Favier asszony és leánya azért látogattak meg, hogy megállapítsuk a portrait-hez való ülések sorrendjét. Azt is mondottam volt, hogy a szeanszok már másnap megkezdődtek. Kamilla eljött és immár az anyja nélkül. Így történt ez négy héten keresztül, nap nap után, a nélkül, hogy a munka a művész figyelmét lekötötte volna bennem. Mert érdeklődésemet ez imádandó gyermek bizalmas elbeszélései abszorbeálták, a melyek félbe-maradva, újra csak folytatódtak, mind pazarabb részletezéssel és komplikációkkal. Apró tények? Annyi, annyi torlódik az emlékezetembe, hogy immár összezavarom őket... De ha megpróbálnám bizonyos osztályozás segítségével rendezni őket? Ez egymásba kavarodó emlékeim, úgy gondolom, három csoportba oszthatók; e csoportok jelzik annak a tisztán morális drámának különböző fordulatait, mely Kamilla, Jacques és Bonnivet asszony között indult meg, egy való és borzalmas dráma felé... És e három csoport okozta különböző izgalmaim akadályozták meg, hogy ezt a festményt meg tudjam csinálni. Még abban az esetben is, ha valóban energikus művész és nem az olyan műkedvelő, örökkön ingadozó festő, - az ecset Hamletje - lettem volna, e munka lehetetlenné válik az ilyen körülmények között. E nagyon hosszú s egyben nagyon rövid szeanszok alatt nem egy, de három asszony volt előttem. És e három asszonyt idézem, látom őket és itt vannak előttem újra a műteremben, a hol e sorokat írom. És hallom mind a hármat: az egyik az örömet, a másik a szomorúságát beszéli el, a harmadik lázasan szól a lelke féltékenységéről... És hallgatva őket, még ma sem tudom: vajjon e három nő közül melyik okozta a legnagyobb szenvedést nekem, annál kevésbé, hogy némán kellett követnem a Favier Kamillának hol boldog, hol szomorú, hol lázas konfidenciáit, a melyek mögött ott láttam az elegáns rivális kemény silhouette-jét, a kaczer Bonnivet asszonyt, egyben sejtve a szeszélyeit, a melyeknek egy másik lélek öröme, bánata, haragja alá voltak rendelve. És hallgatni ezt vergődő érzésekkel, a melyek nem tudnak elvezetni sem a teljes lemondáshoz, sem a merész vallomáshoz, micsoda gyötrelmem, istenem! Pedig hiába... mintha újra elülről szeretném kezdeni őket. De hát ismét elegiát írok! micsoda nyomor! A tárgyra! A tárgyra! A tárgyra!

Az első időszak, a leány boldogságának ideje, nem tartott soká. Kimagasló jelenete a boldogságnak negyedik látogatásakor történt. Kamilla nagy rózsacsokorral a kezében lépett a műterembe. Nagy és nehéz, különböző színű rózsák. Volt közöttük halvány árnyalatu, volt közöttük piros, mint a leány ajka és egészen sötét színű, az ellentétnél fogva szinte bevilágítván arcát, mely e reggel oly vértelennek tűnt... Arról volt szó, hogy e rózsák közül melyiket fogjuk kiválasztani a portrait-hez, a melyet a színek egységes hangnemében akartam megfesteni, mint Gainsborough az ő gyermekét: álló pose-ban a leány, kék gaze ruhában, a nyaka körül kék selyem szallagdiszben és kék szatin topánban és kék színű ékszerekkel, egy-

egy szafir s egy türkiskővel, a háttér kék szövet alapján, a melyet pávatoll-himzések díszítenek. És hajdiszül semmi egyéb, csak selymes hajának szőke omladozása. És egy rózsával a kezében. És míg e reggel kerestük ezt a pose-t, kedvesen szólott a leány:

- Ezzel a rózsával a fiataiságomat adom Jacques-nak... huszonkét esztendőm és a boldogságom... Oly boldog vagyok e perczen...

- Rossz gondolatai nem kísértik hát többé? - kérdeztem.

- Ön még emlékszik? - szólott nevetve és elpirulva. - Nem, nem kísértének többé... Tournade-ot az öltözőmből kiutasítottam és higgye el, nem nagyon udvariasan. És tudja, mi okozza, hogy oly elégedett vagyok? Emlékszik arra az undok Bonnivet asszonyra, nemde? Nos hát, nem látom többé, nem jön a színházba többé, és a multkor Jacques meg volt híva ebédre hozzá és nem ment el... Ebben bizonyos vagyok. Kimentő levelét előttem irta meg... Bressoré nem játszhatott, és nem volt előadás. Az estém szabad volt. Roppant szerettem volna Jacques-al lenni ez este. De nem mertem szólani neki. Mire ő maga ajánlta ezt. S azóta ujjabb és ujjabb bizonyosságát adja gyöngédségének. Ma is együtt ebédeltünk és értem fog jönni azonnal... Ah, a szerelem! a szerelem! És be büszke vagyok, hogy szeretem!...

Mit szólhattam az ilyen mondatokra, mit tehettem egyebet, mint hogy meghagytam az illúzióit, és szenvedtem szótlanul, úgy tudva, hogy Molan e hirtelen gyöngédségével kétségkivül csak Bonnivet asszonyra akar hatni. Szegény leány! de hát a maga fiataiságával, a maga huszonkét esztendejével, sejthette-e, hogy míg karjai között tartja a kedvesét, emez egy más asszony látásával izgatja az érzékeit. És egy szót sem mondtam el abból, a mit tudtam e reggel. De sőt, hogy megrikatás helyett megnevettem, elbeszéltem neki annak a XVIII. századbéli s ezuttal csakugyan autentikus hercegnő történetét, a ki arczképét akarta emlékébe adni a hadseregbe lépő kedvesének. De a bucsúzás gyöngéd bohóságai alaposan megviselték a szemeit és valósággal meggyötört szépségével állított be a festőhöz. Mire ez kijelentette, hogy nem hajlandó festeni a portrait-t, ha az asszony nem mérsékli magát szerelmi öleléseiben.

- Ah! - szólott a hercegnő, a kedvese nyakába borulva, ott, a festő előtt - ha így áll a dolog, hát az élet valóban nagyon rövid ahhoz, hogy az ember lefestethesse magát.

- Ah! Jacques-om, édes, be igaz az, a mit az imént hallottam, - kiáltott fel Kamilla és Jacques elé futott, a ki ép e perczen lépett a műterembe...

És még látom, a mint szép szőke feje szerelmesen az álnok fiu vállára hajlik, és látom e fiut is, a mint elnézőn, szinte meghatva öleli magához a leányt, kétségkivül a miért én tanuja voltam szerelmes női lelke ez ujjabb megnyilatkozásának. Ebben a képben ér véget ez az első időszak, a melyet úgy nevezhetnék: a boldog Kamilla!...

Kamilla bánatos!... Ez a második időszak jeliséje. És majdnem rögtön követte az első. Leglényegesebb jelenete aligha hasonlít ahhoz, a melyben a leány a rózsákat hozta, vagy a mikor Jacques nyakába borult, bájos szemérmertlenséggel csókolva meg a kedvesét. A tizenkettedik ülésnél történt. Észrevettem, hogy modellem arczkifejezése már napok óta megváltozott. Nem mertem kérdezősködni. E reggel féltizenegy órakor kellett volna jönnie, és még tíz óra sem volt. Olaszországból hozott és a régi firenzei mesterek festményeit ábrázoló albumban lapozgattam, a nélkül, hogy a Ghirlandajo, a Benozzo, a Fra Filippo Lippi freskóinak ez utánzatai lekötötték volna figyelmemet. Örökön e gondolat járt eszemben: »Kamilla tegnap ismét szomorú volt. Ez az örült Jacques csak nem kezdte meg ujra játékait Bonnivet asszonnyal?... A választ egyenesen Molantól kellett meghallanom.

Utolsó ebédünk óta, mely a Favier asszony s a leánya látogatása napján volt, alig néhány perczre láttam. És ma reggelre sem vártam őt, nagyon jól tudva, hogy ez irodalmi vállalkozó

micsoda szigorúsággal írja meg minden délelőtt a maga négy oldalát. Ugy hát roppant meglepődtem, a mikor hirtelen itt láttam a műtermemben. Az inasom nyitotta fel előtte az ajtót s oly halkán, hogy meg sem hallottam. És meglepődött arczkifejezésem látva, minden kérdésem megelőzve, hirtelen szólott:

- Igen, én vagyok, én vagyok! Te nem vártál engem, mi?... De légy nyugodt, nem azt jövök elmondani neked, hogy Kamilla megmérgezte magát vagy az én szivtelen bánásmódom miatt a Szajnába ugrott... A propos, tudod-e, hogy a portrait nem is olyan rossz... de épen nem... Sokat haladtál, nagyon sokat... De hát nem erről van szó, ellenben arról, hogy te néhány percz mulva látni fogod Kamillát, és leszel szives azt mondani neki, hogy itt vacsoráltam, itt nálád, és hogy tegnap este csak éjfél után egy órakor váltunk el egymástól.

- Ismét az a jó gondolatod támadt, hogy engem belevonjál a te hazugságaidba, - feleltem haragosan, - pedig megmondtam már neked, hogy ez a szerep nem tetszik nekem.

- Tudom, - szólott olyan félig bocsánatkérő hangon, mely nyilván arra volt szánva, hogy meghasson, - sőt a miért aggályaidat nagyon jól értem, békében hagytalak az utóbbi időben... *E pur si muove!* De azért ott, a másik oldalon, a dolog megy, megy, halad, gurul, erősödik, és ha te segédkeztél volna egy kicsit, ez órában Bonnivet-nek olyan hatalmas szarvai volnának, hogy nem jöhetne át többé az Arc de Triomphe-on. Bocsásd meg ezt a néhai Paul de Kock-féle tréfát. De hát Kamilláról van szó, a kit meg lehetne kimélni egy fölösleges keserüségtől. Vetted észre, mily szomorú volt az utóbbi napokban?

- De sőt azt is sejtettem, mi okozza a szomorúságát...

- Te kezdel lélekbuvár lenni, - szólott, nem minden irónia nélkül. - Ez már nem divatos, figyelmeztetlek. De hát nézd, - folytatta komolyan: A kicsike tíz órakor jön s ha itt talál, minden el van veszve. Hát gyorsan, hadd világosítsak fel. Mindenekelőtt azt kell mondanom, hogy Kamilla újra sejtí Anna királynővel való flirtelésem, és a mennyiben e flirt jelenleg fölöttébb határozott jellegű, hát Kamilla nagyon féltékeny és nagyon bizalmatlan. Szóval, tegnap négy óra felé két levelet kapok egyszerre. Az egyik B... asszony levele, tudatván, hogy... De ha elmondanám neked, hogy e levél a maga szokásos formulái alatt mit akart tudatni, te felpattannál a helyedről. Mert alapjában véve, te egy nagyon naiv fiú vagy és még hiszel a nők szemérmességében... Elégedj meg azzal, hogy Anna királynő, a mennyiben a férje egy beteg vidéki rokonához utazott, hajlandó velem vacsorálni és velem tölteni az estét. A másik levél Kamillától jött. Egész egyszerűen azt mondja benne, hogy az anyja elutazván, - ez is vidékre egy beteg rokonhoz, - velem akarna vacsorálni és velem jönni haza a *Herczegnő* után... Tableau!

- És te természetesen jobb szeretted a B... asszony meghívását, Kamillának pedig azt mondtad, hogy nálam vacsoráltál...

- Azaz, hogy nem mondtam neki semmit - válaszolt. - Ugy gondoltam, hogy jobb volna úgy tenni, mintha a levelet későn kaptam volna meg. Mert végre én délutáni négy órakor már elmehettem volna hazulról, a nélkül, hogy reggelig hazajöttem volna. Kamilla jönni fog. Te persze egy szót se szólsz neki ma reggeli látogatásomról. Ellenben, amúgy véletlenül, szóba hozod, hogy tegnap ebédet adtál néhány barátodnak, közöttük voltam én is... Ő hisz neked. Hazamegy. És otthon egy sürgönyt talál, a melyben a te barátod megerősíti a szavaidat és a csiny el van követve. Ha ugyan ez a barom Senneterre...

- Senneterre? De hát mi köze neki mindehhez?

- Mi köze? Már mondtam volt neked, hogy Senneterre az Anna királynő platonikus szerelmese s magad is meggyőződhetnél arról, hogy olyan féltékeny, mintha erre jogai volnának. E czimen gyűlöl engem. De sőt kémkedik körülöttem... És az a gondolata támadt, hogy meg kell

ismerkednie Kamillával. Mire elég szemtelen volt arra kérni engem, hogy mutassam be Kamillának, s azóta többször ott érem a leány öltözőjében. Beszélte neked erről? Nem... Nos hát Senneterre képes lehetett arra, hogy amugy véletlenül elmondta Kamillának a Bonnivet távozását, s ezt természetesen azért, hogy utánam uszitsa és megkösse annak a fiakkernek a kerekét, a melybe Bonnivet asszony végre hajlandó volt beszállani... Még csak a fiakkernél tartunk, ne ijedj meg... De hány óra? Negyed tizenegy. Menekülök. Irj egy pár sort délután...

- És a szokásos négy oldal minden reggel? - kérdeztem az ajtóig kísérve.

- Szabadságot adtam magamnak - válaszolt, - egyfelvonásos színművemet befejeztem s erre tiz teljes napot engedélyezek magamnak. Mit szólsz ehhez a szerencséhez, hogy kalandom Anna királynővel éppen most fejlődik ki, a mikor különben is szabad vagyok és időm van hozzá?...

Csakugyan joggal beszélhetett a szerencséről, mert egy perczczel később a lépcsőn találkozhatott volna szegény kedvesével. Kamilla, bár rendesen elkésve érkezett, ma korán jött. Régi breton órák tíz óra husz perczet mutatott, a mikor a küszöbön megjelent. És rögtön láttam, hogy újabb gyötrelmeken ment keresztül. Az álmatlanság kék karikája formálódott a szemei köré. A láz mintegy kiszáritotta, megrepesztette rendesen oly üde, oly fiatal ajkát. És a szemei mélyén sötét tűz lobogott. Ideges ujjai gépiesen gyötörték kicsiny zsebkendőjét, a melynek rózsahimzései foszlánnyá tépte a fogával. A féltékenység és kétségbeesés élő kép-mása volt előttem. E reggel újra megértettem, mily könnyen vezet a hazugsághoz a szájalom érzése. Alig hogy levetette a kalapját és letette köpenyét, tréfás hangon dorgálni kezdtem:

- Ugy látom, kicsiny kék hercegnő, hogy ma aligha fogunk dolgozhatni... Ezt pedig, félek, nem azért, a miért az élet sokkal rövidebb, mintsem hogy lefestethesse magát az ember, a hogy ezelőtt száz évvel az a másik hercegnő mondta... Mire én azt mondanám, hogy az élet ahhoz is rövid, hogy az ember bánkódhassék és sirjon, a mint azt Ön tette. Mert sirt, ugy-e?

- Dehogy, - felelt kitérőleg. Mindössze virrasztottam egész éjjel... le sem feküdtem...

- No ezért Jacques nagyon meg fogja dorgálni... Mert tudja-e, hogy ezt el fogom mondani neki...

- Jacques, - szólott és összevonta szép szőke szemöldökeit, - törődik is velem! - És a vállait vonogatva, ismételte: Nagyon törődik!

- Ön újra igazságtalan iránta, - szólottam és hazug szavaim a lelkemet sebeztek, - ha hallotta volna, hogy beszélt Önről tegnap este, a vacsora után!...

- Tegnap este? - szólott, felhajtva a fejét, egész testében kiegyenesedve, s oly hálás pillantást vetve rám, hogy elrestelkedtem. - Ön látta Jacques-ot tegnap este?...

- Itt ebédelt nálam - válaszoltam - s csak éjfél után hagytuk el egymást.

- Igaz ez? - kérdezte a felindultságtól rekedt hangon; és összekulcsolta a kezét: Mondja, hogy igaz és én hinni fogok Önnek. De ne hazudjék nekem. Öntől ez irtóztató volna...

És zavart nézésemmre, a melyet szegény a meglepetés tekintetének vélt, megragadta a kezemet és szólott:

- Ne sértődjék meg... Én tudom, hogy Ön nem akarna félrevezetni engem, én tudom, hogy Ön barátom nekem. Majd megmagyarázom Önnek, hogyan történt, és hogy tudtam meg, hogy Bonnivet, tudja annak a borzalmas asszonynak a férje, elutazott. Akkor... Akkor... csak az járt a fejemben, hogy ezt a távollétet ők ketten ki fogják használni és együtt lesznek az este, s akkor hazudtam az anyámnak, hogy az estém szabaddá lehessen és először életemben hazudtam Jacquesnak is. De hát megbűnhődtem ezekért a hazugságokért. Jacques nem válaszolt.

Kérem, mondja, ismétlje, hogy örült voltam, hogy tegnap este itt volt Önnél és nem volt nála, nem vele... Istenem! hadd sirjak! Ah! istenem, köszönöm, nem vele volt... nem vele volt!

Minden szava a beszédnek szilaj zokogásba fult s a lelkiismeretemet érte. Kegyetlen, keserű érzéseim támadtak az omló könnyei láttára, a melyeket egyre törölt, törölt azzal a szegény kis zsebkendővel, azzal a megszaggatott illatos zsebkendővel. Mondott szavaimat lehetetlen volt megmásitanom és száz férfi közül kilenczven azt cselekedve, a mit én, kétségkívül úgy gondolta volna, hogy helyesen cselekszik. Viszont én úgy éreztem, hogy a szálamom hazugsága valósággal bűn az ilyen forró szenvedély, igaz szerelem esetén. A szívnek, ha szeret és szenved, joga van megtudni a valót, bármilyen legyen is ez. Egyébként az ilyen, nem ok nélkül féltékeny lélek úgy sem áltatható soká. S ha még egyszer ott állanék szemtől-szembe a szegény leánynyal, jobb szeretném az őszinteségemmel a látszólagos hóhér szerepét játszani, mintsem hogy a hazugság nyomorult irgalmával éljek, a mint ezt e reggel tettem. Mire is szolgált e hazugság?... Legfőleg arra, hogy még kegyetlenebbé tegye azt a jelenetet, a melynek leírásához most érkezem el, és mely a harmadik időszak kezdetét jelzi, a Kamilla lázas szenvedésének, lázas kétségbeesésének idejét.

VII.

Ujabb három hét mult el s a befejezhetetlen portrait annyi módosítást állott ki, hogy kevésbbé volt előrehaladt állapotban. Ez kétségtelen jele annak, hogy bizonyos művészeti alkotás nem életképes, ha a munka, ahelyett, hogy előbbre vinné, inkább lerombolja és ez bizonyosság arra is, hogy az igazi művek *bennünk készülnek* és függetlenül a mi törekvésünktől, a mi akaratunktól, szinte az akaratunk ellenére.

Egyébként Kamilla mind rendetlenebbül tartotta be a szeánszokat. A *kék hercegnőt* követő új darab szerepét tanulta s hol a fáradtság, hol az elfoglaltság ürügye alatt csak elodázta látogatásait. S ha el is jött, az egészen más formában történt, mint kezdetben. A szerelmének boldog érájában, de sőt gyöngéd panaszainak idején is szüksége volt arra, hogy egyedül legyen velem. Ámde most, hogy féltékenysége mind gyanakvóbb, mind gyötrelmesebb lett, irtózott e bizalmas együttléttől. E három hét alatt egyetlenegyszer sem jött egyedül. Hol az anyja, hol a cousine-je, hol pedig valamelyik színésznő társa kísérte. És tőle magától aligha tudhattam volna meg, mi történt, ha nem veszem észre mind növekvő izgalmát, a fizionómiájának mind határozottabb elváltozását, s ha nem találkozom Jacques-al, a kinek rövid, de kifejező szavai hirtelen magyarázatát adták a szegény Herczegnő szilaj bánatának.

- Kérlek, ne beszélj róla, - mondotta volt bosszusan az első alkalomkor, - én nem akarnék igazságtalan lenni iránta, a ki végre is szeret engem. De micsoda természete van!... micsoda természete!...

- Ah! hát csak játsza előtted a félreismert nemes lélek komédiáját? - vihogott egy második alkalomkor. Hát csak keverjétek össze fenséges érzéseket és hagyjatok nekem békét...

Harmad ízben pedig, hevesen:

- Minthogy te annyira érdeklődöl iránta, hát majd megbizlak egy üzenettel... Ha azt akarja, hogy ne is köszöntsem többé, ha találkozom vele az utcán, hát azt el fogja érni, ha így folytatja... Istenem, ha nem volna szükségem reá az új darabomhoz, be rég kihimbáltam volna!...

Sohasem inszisztáltam, hogy többet tudjak meg, soha megjegyzést nem tettem lelketlenségére, ironikus, vagy heves szavaira. Mert valóságos semlegességgel el akartam kerülni azt a percet, a melyben szóról-szóra így szól: »Megtörtént. Bonnivet asszony a szeretőm...« Minden körülmény között kinos az ilyet hallani. Legalább én mindig úgy éreztem. De

gyötrelmes, elviselhetetlen lett volna a jelen esetben, a mikor Kamillával találkoznom kellett, válaszolnom kellett aggódó, féltékenykedő kérdéseire. Ellenben nem tudva semmit, és nem ismerve a történeteket, hazudozás nélkül felelhetek a szegény színésznőnek. De ez önkényes tudatlanságom nem akadályozott meg annak a megértésében, hogy a Kamilla érzelembeli drámája ez egyetlen ponton fordult meg: boldogságának bánatos maradványa, a végső szerelmi alamizsna attól volt függővé téve, mennyire válik mind bizalmasabbá a Molan és Anna királynő érintkezése. És bárha mindenképen rajta voltam, hogy a Jacques és a Bonnivet asszony intrikájának kimenetelét meg ne tudjam, folyton csak ezen járt az eszem, folyton mérlegeltem az asszony bukásának vagy rendithetetlen magatartásának esélyeit. Fájdalom! ez utóbbira kevés reményem volt. De azért még sem voltam elkészülve a valónak ilyen elképzelhetetlen, megrázó beköszöntésére...

Egy késő februári délután volt. Háromszor vártam Kamillát és hasztalan. Még csak ki sem mentette magát. Ott voltam a műteremmel szomszédos szobában, a melyet a könyvtár-terem elnevezéssel tüntettem ki. Egy csomó könyvem van ott, nagyobbára nem festőnek való könyvek, ha kizárólag csak a maga művészetének akar élni. Mit is tanulhat egy-egy poétától, egy regényirótól, még ha a legplasztikusabbak közül is való, az olyan művész, a kinek nem szabad élnie csak a szemein által. Igaz, hogy nem olvastam, inkább elmerengtem ott a kandalló mellett, a szunnyadó tűz látásán. A lámpa fénye csak félig világította be a szobát. Mámoros álmatagságomban mintha érzékeny lelkülem mélyét értem volna, eljutottam volna benső organizmusomnak ama rejtett idegéhez, a hol szenvedésünk s örömeink fakadnak, a lényünk lényege rejlik. És ez alkonyatban úgy éreztem, hogy szeretem Kamillát, szeretem a hogy a holta után szerethet az ember, ha nagy és néma éjszakáját tul éli még a szívének egy paránya. S úgy gondoltam, hogy meg kellett volna látogatnom... És idéztem az alakját és beszéltem hozzá és elmondtam neki mindazt, a mit sohasem mondtam volt és sohasem mernék elmondani neki... És ime, ép abban a pillanatban, a melyben ez álmodott boldogság képzelete mindjobban lerészegített, hirtelen felébresztettek és felébresztett épen az a nő, ki az álmom tárgya volt!...

- Favier kisasszony van itt, - jelentette zavart arczkifejezéssel inasom, a kinek megtiltottam, hogy bárkit is bebocsásson hozzám.

- Egyedül van? kérdeztem.

- Egyedül, - szólott a régi cseléd családiaskodó hangján, a melyet immár husz év óta hallok.

- És meg kell hogy mondjam Vincent urnak, hogy bizony roppant szenvedhet a szegény. Fehér, mint a vászon, a hangja megtört, elfojtott... Az ember azt hinné, hogy nem tud beszélni. Szánalom rá nézni...

- Vezesd be, - szólottam - de kivüle senki mást, érted...

- Még Molan urat sem, ha jönni találna?...

- Még Molan urat sem.

De Kamilla már előttem állott. És előttem az élő kétségbeesés, az örültséggel határos kétségbeesés. Mig kényszerítettem, hogy leüljön, kérdeztem tőle:

- De hát mi lelte?... - és magam is elrémülve foglaltam helyet. De nem tudott felelni. A mellére szoritotta a kezét, a szemeit lehunyta, mintha valamilyen benső szaggatás, ott, a keble mélyén, örületes gyötrelmeket okozna neki. Egy pillanatra, a fájdalmát, az arcza rémes halványosságát látva, azt hittem, itt hal meg előttem... A mikor pilláit újra megemelte, egyetlenegy könye sem volt a szemének. De e szemek a legvadabb szenvedély lángjától sötétén égtek. Aztán rekedt, elfojtott hangon, mintha fojtogatnák, megszólalt végre:

- Mégis csak van isten, ha megtaláltam önt. Ha véletlenül nincs itthon, azt hiszem, megőrültem volna... Adja a kezét, hadd szorítsam meg, hadd érezzem, hogy nem álmodom, hogy ön itt van, ön, egy barátom, ön... Nagyon, nagyon szenvedek...

- Igen, egy barátja, - szólottam, igyekezve, hogy enyhítsek a fájdalmán - egy igaz barátja, a ki segíteni szeretne, a ki meg akarná nyugtatni, eloszlatni a képzelődését...

- Ne beszéljen így, - vágott a szavamba és kivonva a kezét, szinte gyűlölködő idegenkedéssel hátrált. - Nem, ne beszéljen így, mert különben azt fogom hinni, hogy egyetért velök a hazudozásban... De hát nem! Ez az ember Önt ép úgy csalja, mint csal engem. Ön hisz neki, a mint én hittem. Igen, restelkedik Ön előtt, becsületes ember előtt, hogy igaz mivoltában mutassa magát... Ide figyeljen, - és újra megragadta a karomat, s oly közel került hozzám, hogy éreztem rövid lélegzetének lázas forróságát. - tudja-e, hogy honnan jövök, én, Favier Kamilla, én, a Jacques szeretője?... Jövök, egy szobából jövök, a melyben az a czudar Bonnivet asszony odaadta magát neki; a hol az ágy még vetetlen, még meleg a testüktől... Ah! be undok dolog! be undok! be irtóztató!

- Lehetetlen! - dadogtam rémülten e szavaktól, rémülten a leány hangjától: valami névtelen levél félrevezethette önt...

- Csak figyeljen, - szólott, szinte tragikusan és eszeveszett szorongatása alatt körmei a véremig hatoltak, - nyolcz nap óta nincs kételyem többé Jacques s ez asszony viszonya iránt... Ujra gyöngédséget tanusított irántam, olyan gyanus gyöngédséget, a melyben a szerelmes nő nem téved. Meg akart kimélni. És a szemeinek, a mikor rám nézett, volt egy bizonyos tekintete... ki akartam volna tépni e tekintetét a szeméből, hogy olvassak mögötte... Aztán, a pillái körül ott láttam a kéjnek azt az ásócsapását, melyet nagyon jól ismerek nála. Az egész lénye abban a megtört epedésben volt, a melyben hajdan, szenvedélyes szeretkezésünk idején... a mellett szabadkozott a találkáink elől. Mindig volt valami kifogása, hogy elodázza, elkerülje őket... Lássá, úgy beszélek önnek, a hogy érzek. Ez brutális, de hát én az igazat mondom, a minthogy mindig az igazat mondtam volt Jacques-nak is, önnek is. Én voltam, érte, én, a ki e találkákat kértem tőle, én, a ki könyörögtem, s ő, a ki nem akart, a ki menekült előlem. Kell-e még más bizonyíték is arra, hogy a kedvese megcsalja az embert?... E hét valamelyik napján azonban újra kételyeim támadtak. A férj jött el hozzám, igen, ez asszony férje, a kit elég vakmerő volt elküldeni hozzám!... Jött a Senneterre kíséretében, arra kérve engem, hogy játszam egy nagy estélyükön a jövő hétfőn...

- Igen... engem is meghívtak, - vetettem közbe, hirtelen arra emlékezve, hogy magam is kaptam valami meghívásfélét, a melylyel nem sokat törődtem.

- Nos hát, engem aligha fog ott látni, - csattant ki szilaj hangon, - sőt mintha úgy gondolnám, hogy az egész estély el fog maradni... Aztán mind növekvő haraggal: És hallgassa csak meg, mennyire ártatlan vagyok még!.. A mikor ez az ostoba férj ott volt nálam, s a mikor a részvételem ígérve meg, láttam, hogy Jacques teljesen nyugodt marad, lehetetlen volt elképzelnem, hogy ez az asszony valóban a kedvese. Nem hittem róla ezt és nem hittem Jacques-ról sem. Tudtam, hogy nagy czudar ez az asszony, s Jacquesről is megvolt, emlékszik? a magam véleménye. De hogy ez asszony ily arcátlanul vakmerő legyen, nem, ezt valóban nem képzeltem. Még ma reggel, ha ön azt mondja nekem, hogy igenis, a szeretője, nos hát nem, nem hittem volna.

Nem tudta folytatni. A kezei reszkettek, a szemei lecsukódtak mintegy a fájdalom irtózatában.

- És most? - szólottam.

- Most? - És ideges kaczagása csattant: Most tudom, mire képesek, mire képes főleg Jacques. Mert hát ez asszonynak már nem egy szeretője volt. De ő, ő! hogy meg tudta tenni ezt velem!

Ah! a nyomorult! a gaz, gaz!... Ah! meg kell örülnöm... De hát figyeljen, figyeljen... ismételte magánkivül, mintha attól tartana, hogy megszakítom az elbeszélését... ma délután két órakor a Dorsenne új darabjából kellett volna próbát tartanunk. A szerző átír egy felvonást s a próba elmaradt. Mondom, két óra felé ott voltam a Chaussée-d'Antin utcában, egy egész szabad délutánnal előttem. Elvégzem egyik-másik dolgomat, gondoltam magamban s megindultam. Egyszerre csak egy ügyetlen ember rálép a szoknyámra és megszaggatja... Nézze...

Csakugyan szoknyája alsó részén nagy szakadás volt.

- A rue Clichyben történt, egészen közel a rue Nouvelle-hez...

A szemembe nézett. Ez utóbbi szavakat hangsúlyozta volt. S hogy szótlán maradtam, meglepődve kiáltott fel:

- Ez a rue Nouvelle nem mond önnek semmit? Én azt hittem, hogy Jacques, a ki mindent elbeszél önnek, azt is elmondotta, hogy itt, a rue Nouvelle egy házában szoktunk volt találkozni, együtt lenni... A mikor a kedvesem lett, roppant szerettem volna az ő saját lakásán lenni az övé... Szerettem volna, ha a lakása, a butorai, a különböző tárgyak, a melyek között él, s a melyek boldogságunk néma tanui lehetnek volna, örökkön reám emlékeztessék! De hát ő nem akarta ezt. Csak ma értem, hogy miért s csak ma tudom, hogy már akkor gondolt a szakításra. Abban az időben mindent elhittem neki és minden kívánságát kész örömmel teljesíttem. Elhittem, a mikor azt mondta, hogy a rue Nouvelle-beli kis lakást pusztán az én számomra rendezte be és azokat a régi butorokat helyezte el ott, a melyek között első könyveit írta. Be ostoba is voltam! istenem, be ostoba voltam! De hát nem-e gyalázatos dolog, hazudni egy szegény leánynak, a kinek nincs egyebe a szívénel, s a ki adja a szívét, adja magát egészen, s a kit oly könnyű megcsalni!

- De hát bizonyos-e abban, hogy megcsalta önt? - kérdeztem.

- Hogy bizonyos vagyok-e? - válaszolt szenvedélyesen, ironikusan. - Ott voltam hát a rue Nouvelle körül a megszakadt ruhámmal... Meg kell, hogy mondjam azt is, hogy újra csak a magam ostobaságában, mindenféle apró dolgomat helyeztem el ott abban a kis lakásban. Így volt ott selyemczérnám, varrótűm... Az is olyan álmom volt, hogy én itt, - a felesége módjára - néha-néha varrogatni fogok, míg ő valami szép szerelmi szinműven fog dolgozni, a közelemben, értem!... Ugy gondoltam, felmegyek a kis lakásba megvarrni a ruhámat... Elhiszi-e nekem, hogy e gondolatba a kémkedés céljának még az árnyéka sem vegyült?...

- Tudom, - szóltam és hogy megkiméljem a részleteknek kinos elbeszélésétől, még hozzá tettem: És abban a rendetlenségben találta a lakást, a melyről szólott volt...

- Nem, sokkal borzasztóbb dolog - rebegte és el kellett hallgatnia, hogy erőt merítsen a továbbiak elmondásához.

- Már csak abból, hogy ez a lakás hogyan volt kiválasztva, valóban sejthettem volna, hogy Jacques másokat is elhoz ide. Egy nagy, kétudvaros háznak az utcára néző részén volt, s a lépcső meglehetősen távol esett a házmester lakásától, úgy hogy láthatlanul fel lehetett jutni. Mire való ez az elővigyázat, ha csak rólam van szó? Nem-e vagyok szabad? Tartanom kell-e attól, hogy az anyámon kívül meglát valaki? De hát ott voltam a rue Nouvelle-ben... A lakás kulcsa nem volt nálam. Jacques, bármennyire kértem, soha sem akarta ideadni. Ez is mindent jelent! De tudtam, hogy a lakás egy második kulcsa a házmesternél van, a ki takarítani szokott. Megyek a kulcsért. A házmester a nagy épület hátsó udvarában lehetett elfoglalva s a feleségét sem láttam. A lakásuk ajtaja nyitva. Tudtam a kulcs helyét. Gyorsan magamhoz vettem, örvendve, hogy elkerülhettem a házmesterrel való kellemetlen találkozást. Ismétlem önnek, esküszöm, fogalmam sem volt arról, minek megyek elébe... Bejövök a lakásba, és micsoda bánatos szívvvel! Már tizenöt napja, hogy együtt voltunk itt, Jacques és én. Az ablakok zárva.

A kis szalon mindig a régi; a hálószoa is ugyanaz. Egy kis kosárban tartogattam a varrószereimet. Keresem a kosarat s nem találtam a megszokott helyén, s ez kissé meglepett. De még volt itt egy öltöző-kamra és egy másik, nagyon kis szoba, a lakás végén, a hol Jacques-al néha étkezni szoktunk. Úgy gondoltam, hogy a házmester takarítás közben ide rakhatta el a varró szereimet s ott felejtette őket. Bemegyek, s csakugyan ott találom a pohárszéken a kis kosaramat. Leültem hát ebben a kis ebédlőben s varrogatni kezdtem a szoknyámat. Levettettem, hogy könnyebben menjen. Hirtelen úgy hallok, mintha nyitnák az ajtót. A kulcsot kivettem a zárból, a nélkül azonban, hogy az ajtó reteszét betoltam volna. És rögtön két hangot ismertem fel. Az egyik a Jacques hangja és a másik...

- A Bonnivét asszonyé? - kérdeztem, hogy újból elhallgatott. Az elbeszélése engem is megremegtetett. Lehajtotta a fejét, jelezve: igen. És csak hallgatott, míg magam is némán ültem mellette. Elképzeltem ott, abban a rue Nouvelle-beli kis lakásban, a helyzet borzalmasságát. De ekkor folytatta:

- Soha sem tudnám elmondani önnek, mi ment végbe bennem, a mikor ez asszony hangját hallottam. Egyedül képzelve magát a kedvesével, nagyokat kaczagott és tegeződve szólott hozzá. Éles, éles fájdalom hatolt a szívembe, mintha a lényem gyökerét sebeznék meg valamilyen hegyes, irtóztató késsel. És ott, azon a széken, az egész testemben reszketni kezdtem. Még most is, ha rá gondolok, nézze a kezeimet... Fel akartam kelni, nekik rontani, elkergetni őket, elkergetni... Képtelen voltam rá. Még kiáltani sem tudtam. Úgy éreztem, mintha az élet megszűnt volna bennem... És hallottam őket és hallgattam őket. A halálnál irtóztatóbb fájdalom vala, és csakugyan azt hittem, hogy meghalok ott, azon a széken... S ime, itt vagyok. Tudja miért? Felocsudva a fájdalommból, kifejezhetetlen utálat, rémes undor öntött el, míg ott voltam, mozdulatlan abban a szűk szobában. Ha világosabban, ha teljesen érthetően hatolnak el hozzám ez ember s asszony szavai, nagyon valószínű, hogy nem tudtam volna ellentállani a rögtöni bosszu epedésének; de a szavak halk moraja, melyből csak egy-egy hangosabb szó ütötte meg a fülemet és mintegy megvilágította mindazt, a mi a szomszéd szobában történik... Igen, ez a halk hangú zsongás valami nagyon gyalázatos, nagyon aljas dolog hatását tette reám. Különösen egy mondat, melyet egészen tisztán hallottam... Ah, micsoda szavak! E pillanatban még a szerelmemnél is mélyebb megvetést éreztem Jacques iránt... S ugyanakkor - micsoda sajátságos játéka a szívnek! - az a gondolat gyötört, hogy ha berontanék a szomszéd szobába, Jacques azt hinné, hogy kémkedtem utána. Az érzésem e büszkesége legyőzött mindent. És mozdulatlan csak ott maradtam abban a szobában, talán egy óra hosszat!... És a mikor elmentek volt, betámolyogtam az immár üres szobába... És láttam a felhányt ágyat, a vánkosokat, ugyanazokat a vánkosokat, ugyanazokat a czihákat... Ah! - csattant ki egy rémes sikoltással, mely a szívemet tépte meg. És remegő ujjait a szemére szoritotta, mintha meg akarná törni őket, megtörni bennök egy egész raj irtóztató részlet vízióját, a melyeket nem akart, nem tudott elmondani. És kiáltott:

- Mentsen meg Vincent, mentsen meg önmagamtól. Egyetlen barátom, ne hagyjon el, azt hiszem, megszakad a fejem, megőrülök!... Oh, ez az ágy! ez az ágy! a mi ágyunk!...

És irtóztató fájdalmában a mellemre dőlt, szép szőke haja a vállamra omlott. Az egész arcza elváltozott mintegy a pusztulás görcsében. És ájultan tartottam a karjaim között.

Ugy tetszik, ez elaléltás mentette meg és könyeinek megindult árja is üdvös hatással lehetett rá, a mikor magához tért. Láttam, mint kelt újra életre, mint lett újra a nyomorúságé! Bizalmas szavai és hirtelen elájulása annyira megrendítettek, hogy mindössze csak néhány banális szóval tudtam vigasztalni. De Kamilla újra megszólalt:

- Tudom, hogy ön sok, sok rokonszenvvel van irántam, - mondotta bánatos mosolygással, mely még ma is fáj a szívemnek, - és tudom azt is, hogy ön őszintén sajnál engem... De hát, hagyjon sirni... A könnyeimmel mintha sok minden elmulna a szívemből. Mindössze az ígéretét akarnám, a becsületszavát arra, hogy megteszi azt, a mire kérni fogom...

- De hiszen ön ismeri baráti érzelmeimet - szóltam - s tudja, hogy minden kívánságát örömmel teljesítem...

- Ez nekem nem elegendő, - válaszolt kitérő szavaimra, melyek mögött az óvatosságnak egy végső gondolata rejtőzött - vajjon mit akar kérni tőlem? De a leány ismételte: »A becsületszavát akarom...«

- Hát legyen! - szóltam, engedve fájdalmas könnyörgésének, édes kék szemei tekintetének, a melyet a könnyek még egyre elhomályosítottak.

- Köszönöm. - És megszorítva a kezem, így folytatta: Biztos akarok lenni az iránt, hogy Jacques-nak egy szót sem árul el mindabból, a mit elbeszéltem önnek...

- Erre becsületszavamat adom, - válaszoltam, - ámde ön lesz az, a ki nem fogja megállani, hogy Jacques-nak el ne mondja.

- Én! - vetette vissza, szilaj büszkeséggel rázva a fejét: én egy szót sem fogok szólani neki. Nem akarom, hogy kémkedéssel gyanúsítson. Szakítani fogok vele, a nélkül, hogy okát adnám. Remélem, elég erős leszek, legyőzni e szerelmet, legyőzni az utálattal. Csak emlékez-nem kell arra, a mit hallottam és láttam... - És egész testében még egyszer megborzongva, a Dumas szavát kiáltotta, azt a szót, a melyben a nő minden felháborodása támad a férje aljassága ellen: Pouah! Pouah!

Hű akarván maradni az ígéretemhez, megtiltottam magamnak, hogy Jacques-ot meglátogassam. S ime, ő volt, a ki felkeresett, még pedig két nappal a Kamilla elbeszélése után. Az előtte való este a színházban volt és látta Kamillát. De a Favier asszony jelenléte lehetetlenné tette, hogy beszélhessen vele. Egyébként a jó asszony jelenléte, mely mintha a színésznő kívánságára történt volna, meglepte egy keveset és a Kamilla játékának beteges izgalma is feltűnt neki. Mindez csakhamar nyugtalanította bűnös lelkiismeretét. Ugy gondolva, hogy esetleg Kamillát itt találja, vagy ha nem, hát tőlem bizonyosan megtud egyet-mást, feljött a műterembe. Igaz ugyan, hogy e látogatását másképp magyarázta.

- Küldtettem neked egy meghívót a Bonnivet asszony estélyére. Nemde eljössz? Ha tetszik neked, együtt ebédelhetünk az este és együtt szenvedhetjük át ezt az estélyt. Kamilla mon-dotta neked, hogy szavalni fog?

- Igen - válaszoltam - és én ezt az eszmét nagyon kétes izlésűnek találtam...

- Nem tőlem ered - jegyezte meg nevetve - Senneterre és Bonnivet akarták a Kamilla közre-működését, főleg azért, hogy az Anna királynővel való viszonyom felől jöjjenek tisztába. Ők eképen okoskodnak: ha Bonnivet asszony csakugyan riválisa Kamillának, a kedvesemnek, úgy hát e két nőnek gyűlölnie kell egymást, következésképp Bonnivet asszony tiltakozni fog a Kamilla meghívása ellen, valamint Kamilla sem fogadná el ezt a meghívást. És magam is tiltakoznám ellene nehogy e két nő összekeverüljön. És én nem tiltakoztam. És Kamilla sem tiltakozott. És Bonnivet asszony sem tiltakozott. Ah, ha láttad volna az arcukat, a meg-döbbszent arcukat, mely csakhamar az öröm kifejezését öltötte. Ez a Senneterre és ez a Bonnivet csak olyan pompás megfigyelők és pszichológok, mint Larcher vagy Dorsenne... - Majd hanyagul kérdezte: A propos Kamilla... A portrait halad?

- Itélj magad, - szóltam, azt a nagy vásznomat kerítve elő, a melyről a *kék hercegnő* mosolygott le s nyújtotta a virágot: az élete virágát Jacques felé, a ki alig méltatta egy rövid

pillantásra. De hát adózott-e valaha öt percznyi figyelemmel egy barátja művészi törekvésének? Nem is sértődtem meg, a mikor a festmény iránt való minden érdeklődés nélkül, csak folytatta:

- És mondd csak... Kamilla... Még mindig féltékeny Bonnivet asszonyra?...

- Alig beszélünk erről, - válaszoltam égő orcákkal e szemérmetlen hazugság miatt.

- No, annál jobb... Aztán rövid hallgatás után: különben is rosszul tenné, ha féltékenykedne. Tudd meg, kedves barátom, hogy Anna királynő és én abbahagytuk a játszmát. Igen... Afféle fegyveres békét kötöttünk. Megmértük az erőnket és kimondtuk a fegyverszünetet. Ugy tetszik, meg volt irva, hogy én nem fogom meghódítani őt s ő nem fog meghódítani engem. Most csak szívélyes pajtáskodásban vagyunk egymással, és remélem, jó pajtások maradunk. Ezt jobb is szeretem. S ez kényelmesebb is...

Kissé habozón, de élesen kutató tekintettel mondotta e szavakat, a melyeket én meglehetősen közönyösen hallgattam. Meglepetést inkább csak ügyes színlelése okozott. Ma értem immár, hogy a mikor szokása ellenére elhallgatta a legujabb diadalát, nem csupán óvatosságból cselekedett így. Kétségkívül óvatos is akart lenni, úgy gondolta, hogy szavai őszinteségében nem fogok kételkedni és minden áron azon leszek, hogy megnyugtassam Kamillát. Ámde diszkrét magatartásában örök hiusága is szerepet játszott. Gyakran volt alkalmam tapasztalni, hogy az olyan emberek, a kik egyébként részletesen el szokták beszélni egy szerelmi kalandjuk minden előzményét, hirtelen elhallgatnak és megszűnnek fecsegni, a mikor úgy gondolják, hogy kellőleg meggyőzték az embert arról, hogy a szóban forgó asszony okvetlen a szeretőjük lesz. E hirtelen hallgatásban úgy érzi, hogy nemesen cselekszik és ime hiusága, mely az előbb szólásra készítette, most a hallgatásra bírja. De hát bármiben keressük is a Jacques diszkrét magatartásának okát, a hiuságában vagy tisztessége egy végső foszlányában, annyi bizonyos, hogy e napon végre korrekt embernek tűnt. De ekkor az események már ijesztő gyorsasággal követték egymást és kizártak minden kétértelműséget, minden alattomos vallomást. El szeretném beszélni őket, szinte ugyanazokkal a szavakkal, ugyanazzal a természetes és indultatos ékesszólással, a melylyel a kis Favier vázolta előttem e tragikus jeleneteket a harag és szenvedély forró színében. De hát miért is nem jegyeztem fel rögtön e lángoló vallomásokat, melyek oly soká üldöztek!

VIII.

Ugy tetszik, hogy a nő legőszintébb perczeiben is elhallgat valamit. Így volt ez Kamillával is. A mikor a féltékenység lelkendező szavaival elbeszélte nekem, mi történt ott, abban a rue Nouvelle-beli lakásban, nem mondotta el a teljes valóságot. Mert ugyanabban a perczen, a melyben azt erősítette, hogy szótlanul szakítani fog, már merész bosszútervet forralt. Ezt később bevallotta nekem, hozzátéve, hogy a hallgatásával a tanácsaimat s a szemrehányásaimat akarta elkerülni. Ott, a rue Nouvelle-ben, míg vergődő lélekkel asszisztált a kedvese s a rivalisa szeretkezésének, a vékony deszkafalon keresztül meghallotta azokat a szavakat is, a melyek neki a legfontosabbak valának. E szavak a legközelebbi találka napját és óráját árulták el. Ez a Bonnivet asszony, a maga legyőzhetetlenül fagyos természetével, és Molan később csak megerősítette előttem mindazt, a mit e nő érzéktelenségéről mondtam volt neki, csak úgy tett, a mint az e fajta asszonyok mindannyian: hajszoa az izgalmakat, az ismeretlen érzéseket. Ez elkorhadt lelkü, hév és szenvedély nélkül való teremtetések minden újabb viszonytól várják a szerelmi boldogság mámorát, melyet örökön csak epednek s mely örökön elkerüli őket. Azóta megtudtam azt is, hogy e mind gyakoribb találkákat ő tüzte ki, ő akarta, s akarta a veszély daczára, vagy éppen azért, mert veszélyesek valának, és napról-napra

a maguk tragikus kimenetelével fenyegettek. Kamilla egy keddi napon érte tetten először a szerelmeseket, s ime, három nappal később, egy pénteki napon, újra találkozniok kellett a rue Nouvelle-beli kis lakásban. És e találkozás pontos idejét tudva, a szegény Kék Herczegnő beteg agyában örült terv fogamzott meg: ott, a ház kapuja előtt, meg fogja várni a riválisát, s abban a pillanatban, hogy kiszáll a kocsijából, oda ront eléje, s a nyílt utcán szemébe vágja a lelke undorát s gyűlöletét. Gyűlölködő szive kéjelgett arra a gondolatra, hogy ez az arrogáns Bonnivet asszony, mint tetten ért tolvajlány, remegni fog előtte. De a bosszuja még nem áll meg itt. Ha Bonnivet asszony azzal az estélyére szóló aljas meghívással kelepczébe akarta csalni, nos hát gaz szándéka ellene fordul. Ez estélyt, hogy férje előtt el ne árulja magát, okvetlen meg kell tartania. És Kamilla igenis el fog menni oda! És majd látja újra remegni azt a nőt, a ki ellopta a kedvesét és látja Jacques-ot is, a rémülettől halvány arczczal, irtózva a pillanattól, a melyben a szenvedő lélek kicsattan, elmond, elkiált mindent.

És akkor várta, mind türelmetlenebbül ezt a pénteki napot. Hozzám nem jött, nem akart jönni, attól tartva, hogy e tervéről lebeszélem. De később megtudtam, micsoda lázas gyötrelmei valának, míg e pénteki napot epedte, s hogy nem aludt és nem evett harminczhat órán keresztül, a mikor a Barouillére-utczából megindulhatott végre a rue Nouvelle felé. Hallotta volt, a mint Jacques és Bonnivet asszony délutáni négy órára tüzték ki a találkát. És ime, félnégykor már ott volt a rue Nouvelle járdáján, jött-ment, a kis lakás ablakai alatt, egy nagy köpenybe burkolódzva, erősen lefátyolozott arczczal, felismerhetetlenül. A rue Nouvelle és a rue Clichy sarkán levő fiakkerállomás órája a muló időt mutatta; és a tovatünő perczeken által mind közelebb ért a bosszu epedett boldogságához. Három óra negyven percz... Még husz perczet kellett várnia, tán annyit sem. Három óra ötven percz... még tiz percz... Négy óra... Ugy tetszik, késnek... De négy óra is elmulik s nem jön senki. Fél öt felé jár az idő és sem Jacques, sem Bonnivet asszony nem jelentek meg. Mi történt?... Érthetetlen késedelem, érthetetlen főleg az asszony részéről, a kinek a maga társadalmi állásánál fogva minden szabad percze meg van számlálva... De hátha időközben elodázták, más napra tették ezt a találkát?... Hátha a házmaster mégis csak látta volna Kamillát a multkor, s figyelmeztette volna a szerelmeseket? Fél öt is elmúlt... És senki sem jön... Hideg köd szállott alá, a leány fázni kezdett. Várjon még? De hiszen most már hiába, most már aligha jönnek. El akart menni innen, megindult. Egy végső pillantása a kis lakás ablakai felé reppent, a melyek a bevont függönyökkel sötéten meredtek le az utcára. És még egyszer benézte az utcát, kétségbeesetten. És ekkor, hirtelen, a kocsiállomással szemben, egy magányos fiakkert vett észre, mely eddig elkerülte a figyelmét. És a kocsi nyitott ablakában, a félig lebocsátott függöny mögött, elrémülve pillantott meg egy embert. Pierre de Bonnivet vala!

Igen, a férj, a Molan kedvesének férje, a ki ezuttal nem a nevetséges és félénk hitves szerepét játszotta, a mint hasznát veszi a felesége kaczerkodásának. Ámde a gyilkos vala, a kiben a féltékenység életre keltette a himnek minden primitiv ösztönét, felrázta az öldöklő fenevadat. Csakugyan a leselkedő ember szemei, remegő orrczimpái, mintegy megduzzadt szája a gyilkos szándékot árulták el, a gyilkos epedést, *bármi is történnék ezután*. Itt volt, itt volt ő is, bemeredve az utcát vad tekintetével. A kabátjának félig feltűrt prémgallérja mintegy árnyékot vetett vörhenyes szakállára, és a vértől dagadó arcz borzalmasan tünt elő; nagy, meztelen karja, a mint a kocsi függönyét tartotta, hogy zavartalanul láthasson, késznek tünt az öldöklésre, a fegyver megragadására, a melylyel rögtön, itt az utcán, megbosszulja a becsületét, nem törődve botránnyal, a világgal, Párisal mögötte... Hogyan fedezte fel az Anna királynő és kedvesének távoli rejtekhelyét, sem Kamilla, sem én, sem Jacques nem tudtuk meg soha. Vajjon egy névtelen levél útján, a melyet Jacques vagy a Bonnivet asszony valamelyik irigye irhatott? Vagy egész egyszerűen egy közönséges, de biztos módszerhez nyult és követhette az asszonyt? Annyi bizonyos, hogy a házmaster kikérdezték, s ha ezt a derék embert véletlenül nem hódítják meg a Molan színházjegyei és ünnepelt neve, alighanem vér

folyik ebben a kis szobában, mely a szegény kék hercegnőt oly boldognak s oly szenvedőnek látta. Vér, igen. Favier Kamilla is a tragikus bosszu vágyát ismerte fel ez ember elsötétült homloka és remegő szempillái körül, a mint a kocsi ablakából, egy gázláng sápadt világánál, a neve meggyalázásának csak egy bizonyítékát leste. Nagyon valószínű, hogy ő is látta volt a színésznőt. De a mint később bebizonyult, nem ismerte fel. Különben is a szinpadon kívül csak egyszer látta őt, s most abban a nagy s laza köpenyben, vastag boával a nyaka körül, a homlokába vont kalappal és erősen lefátyolozva, bizonytalan silhouette vala. Bonnivet, ha ugyan gondolni tudott e perczen, kétségkívül amolyan szegény leánynak nézte, a ki nyomorúságos mesterségét üzi, az utcát járva be... És nem törődött többet vele. A leány pedig - oh, az édes, nemesszívű leány! - alig hogy felismerte Bonnivet-t, jogos haragja, kétségbeesett féltékenysége, megkínzott lelkének minden fájdalom egyetlenegy érzésbe olvadt. Hirtelen, mintegy varázsütésre, az egész lényének szilaj megrendülése volt. És nem látott mást, csak veszélyt, a Jacques veszélyes helyzetét és nem volt vágya, csak az, hogy megmentse, hogy figyelmeztesse őt a veszélyre, és figyelmeztesse még ez órában, rögtön. Egy irtóztató gondolat, mint a tüzes vas szakadt át a szívére: hátha csak egy órával késleltették a találkát és itt lesznek öt órákor? Ha már e perczen útban vannak ez utca felé, a melyben a félelmetes ember vár reájuk? És akkor már látta is, a mint jön Jacques a pusztulás felé. Fel kell, hogy tartóztassa, hogy elébe siessen, egy pillanatnyi habozás nélkül. Megmenteni őt, megmenteni! hangzott a szívében, legyőzhetlen erővel. Egy végső reménye volt: hátha otthon találja kedvesét?... A kocsiállomáshoz sietett volna, de félt, hogy Bonnivet észreveszi, hogy meghallja a hangját... Akkor, mint az örült, lefutott a rue Clichy-n, kétségbeesetten kocsit keresett s a mikor végre talált egy üres fiakkert s helyet foglalt benne, egy újabb rettenetes feltevés tűzött a szívébe. Arra gondolt, hátha a szerelmesek egy órával előbb adtak találkát maguknak, s most odafönn vannak a lakásban, míg a férj várakozik reájok? És képzeletében újra látta őket... Teljes biztonságban érezve magukat, az alkonyati idő homályos világát használják fel, hogy az egymás karján kijőjenek az utcára, és ime, hirtelen Bonnivet feléjük ront... A kocsi robogott vele a Molan háza felé. Mit tegyen? Az ilyen helyzetekben, a mikor úgy mondhatni, hogy minden másodperc, de sőt minden negyedperc meg van számlálva, az igaz érzelmek rejtelmes ösztönei mintha útbaigazítanak az embert és biztosabban, megbízhatóbban, a legkiszámítottabb tervelgetésnél. Avagy úgy van-e, a hogy Molan szerette volt mondani, és csakugyan vannak emberek, a kik örökön a szerencsés körülmények, a szerencsés véletlenek kegyeltjei, a minthogy mások csak a szerencsétlenséget ismerik? Mindenképen úgy történt, hogy Favier Kamilla, két lehetőség közül, mintegy ösztönszerűleg azt választotta, mely a valónak bizonyult. Abban a pillanatban, hogy kocsija a Trinité terére ért, odaszólt a kocsisnak, és a rue Nouvelle-be hajtatott vissza. Miért? Nem tudta. Most megállította a kocsit, kifizette, a nélkül, hogy az utcába hajtatott volna. A Bonnivet kocsija mozdulatlan, még mindig ugyanazon a helyen állott. Ekkor Kamilla, mintegy a permetező eső ellen védekezve, hirtelen kinyitotta az esernyőjét s az arcza elé tartva, bátran elhaladt a féltékeny férj kocsija mellett, végig jött az utcán, elért a lakás ablakai alá. Semmi kétség... A függönyök között halvány világosság derengett, és elárulta, hogy odafönn van valaki... Habozás nélkül besiklott a házba, ment egyenesen a házmester felé. Emez zavartan köszöntötte.

- De higgye el, kisasszony, hogy Molan ur nem jött ide ma - erősítette ez ember a leány inszisztálására.

- Én meg azt mondom önnek, hogy igenis jött, és egy nővel van odafönn - válaszolt Kamilla. - Az ablak világos, láttam. - Aztán hirtelen, az igaz kétségbeesésnek kifejezhetetlen hangján:

- Szerencsétlen, ön egész életére meg fogja bánni, ha e perczen nem akar őszinte lenni!... - És a megdöbbszent ember karját ragadta meg, a kapualj felé vonta:

- Nézzen csak oda, az utca vége felé, de vigyázzon, hogy meg ne lássák. Látja azt a kocsit ott, jobbról, s azt az embert, a ki lefelé néz? Nos hát, ez a férje annak az asszonynak oda-fönn... Ha azt akarja, hogy néhány percz múlva, az asszony lejutáskor, vér folyjon itt, hát csak ne engedje meg, hogy felmehessek és figyelmeztethessem őket... Istenem! Istenem! mitől fél ön? De hát kutassa ki a zsebeimet, ha biztos akar lenni abban, hogy nálam nincs fegyver és hogy nem én vagyok, a kinek gonosz szándéka van velök... A kedvesem megcsal, az igaz, azt tudom. De hát én szeretem őt, érti, én szeretem és meg akarom menteni. Nem érzi-e, hogy én nem hazudok önnek?

Megejtve követte a leányt, eljött a kapu küszöbéig. És hirtelen eltorzult arczzal szólott:

- Igen, felismerem... ugyanaz az ur, a ki tegnapelőtt a ház lakói felől kérdezősködött nálam s azt akarta volna megtudni, vajjon Molan ur itt lakik-e? A mikor erre a Molan ur utasítása szerint tagadólag válaszoltam, a pénztárczáját vette elő... Kinek nézi ön Cohendy apát? mon-dottam volt neki. Mire kotródott a gazember... De hát hadd menjek oda hozzá, hadd kérdez-zem meg tőle, vajjon van-e rendőrségi igazolványa, mely arra jogosítja, hogy így kémked-hetik a házak körül?

- És ő azt fogja válaszolni önnek, hogy az utca mindenkié, a miben igaza volna - szólott Kamilla, a ki a veszély e pillanatában visszanyerte hidegvérét. A szerelmének sugallata volt-e? Vagy homályos emléke támadt a szinpadon szokásos eljárásról? Mert a mesterség valamilyen automatikus gépezet módjára működik bennünk a szükség nyomása alatt. Képelete egy tervet dolgozott ki, a melyben a derék öreg Cohendy kétségkívül segédkezni fog neki.

- Ön nem akadályozhatja meg, hogy ez az ember továbbra is itt ne maradjon - szólott hirtelen - de sőt ha szól neki, csak azt éri el, hogy még gyanakvóbbá teszi. Ha eljött ide, bizonyára alapos értesülései vannak. Ön nemde segíteni akar engem abban, hogy megmentsem Molan urat? Ugy hát azt kell tennie, a mit én fogok mondani.

- A kisasszonynak igaza van - válaszolt a házmester enyhült hangon. - Ha kikezdenék vele, sejteni fogja a valót, s ha az az asszony csakugyan a felesége, hát végre is joga van hozzá. Én figyelmeztetni szerettem volna Jacques urat arra, hogy jöttek kérdezősködni. De hát együtt érkezett azzal a hölgygel s ily módon nem beszélhettem vele...

- Majd figyelmeztetem én! - szólott Kamilla - azt bizza reám. Ön menjen, hozzon egy kocsit és várassa meg a kapu előtt. A többi az én dolgom... ne féljen, én meg fogom őt menteni...

S míg a házmester kocsit után nézett, a leány felfutott a lépcsőn. Ott volt a lakás küszöbe előtt. Be gyakran érkezett el ide a lelke érzelmeivel... Most a veszély dacára is hirtelen gyöngeség, hirtelen habozás szállotta meg. Szerelmes szívében egy pillanatra a nő felháborodása volt, szilaj haragja önmaga ellen, a szinte állatias hűsége és odaadása ellen, a melylyel a saját életét kockáztatja a Jacques megmentésére. S ha legalább csak róla volna szó! De a rivalisa is itt van, az ajtó mögött és féltékeny lelke világosan, tisztán látta az alakját... Most, most, a bosszu percze lehetett volna, az elkerülhetetlen, a teljes bosszu ünnepe! Csak nem kellene útját állania az események ijesztő rohamának.

A midőn ez a szerencsétlen leány a borzalmas nap részleteit elbeszélte nekem, nem akart jobbnak tűnni előttem, mint a milyen valójában volt. Bevallotta, hogy alig tudott ellentállani a kísértésnek, és szédülten, kétségbeesetten az ajtó csengőjének esett, hogy a bosszu epedését legyőzze, lehetetlenné tegye. Csengetett egyszer, kétszer, tizszer egymás után, s azontúl eszeveszett riadással csak járatta, járatta a villamos csengőt. És elképzelte őket, a hirtelen megdöbbenésüket az első csilingelésre. De csakhamar nevetnek, úgy gondolva, hogy valaki ajtót tévesztett. De a csengő újra felsikolt, s ekkor elképzeli, hogy hirtelen elhallgatnak, nézik egymást... Bonnivét asszony megrémül, a kedvese megnyugtatja, felkel. Ah, be szerette volna kiáltani neki »gyorsan! gyorsan!«... Két öklével az ajtónak esett, dörömbölte, aztán hallga-

tódzott. Az izgalmaiban meghajszolt, felcsigázott érzései hallani vélték a padló roppanását, egy-egy óvatos lépés közeledtét. De az ajtó zárva maradt. Akkor a zárra szorított ajakkal, hogy biztosabban meghallják, bekiáltott:

- Jacques, én vagyok, én Kamilla. Nyisd ki az ajtót. Hidd el, az életemről van szó... Nyisd ki az ajtót... Pierre de Bonnivet lenn van az utcán...

Semmi válasz. Ujra hallgatódzott, úgy gondolva, hogy tévedt, a mikor a lépések zaját vélte az előbb. Aztán, magánkivül, eszeveszetten újra csengetni kezdett, nem törődve azzal, hogy felkelti a szomszédok figyelmét, csak csengetett, dörömbölt az ajtón, kiáltotta: »Jacques, Jacques, nyisd ki az ajtót!«... És ismételte: »Pierre de Bonnivet van odalenn!«... És az ajtó csak nem nyílt meg, semmi válasz nem jött. Akkor, a rémülete paroxysmusában, egy új gondolata támadt. Lesietett a házmesterhez, a ki az imént jött meg a kocsival s most maga is jajveszékelt:

- Így jár az ember, ha készséges a lakókhöz... Csak valami baj legyen ebből és kidob a háziúr. Hol fogok új helyet találni?... Hol fogok új helyet találni?...

- Adjon csak gyorsan egy lap papírt, egy czeruzát - szólott Kamilla - s nézze meg, vajjon a kém még mindig ott van-e?

- Még mindig ott van - válaszolt a házmester - és látva, hogy a leány néhány lázas sort vet a papírra s összehajtja ezt:

- Értem... a kisasszony be akarja ezt csusztatni az ajtó alatt. De hát ezzel még mindig nem mozdulhat el az a hölgy... Ha mégis csak oda mennék ahhoz az emberhez és kikezdenék vele!... Mindkettőnk a rendőrséghez kísérnének s ez idő alatt a hölgy is megszökhethetné, s az is el volna kerülve, hogy botrány volna a házban.

- Ez valóban nem is olyan rossz gondolat - válaszolt Kamilla - és a veszélyes helyzet dacára mosolyogva képzelte el, a mint ez a házmester, a nép derék gyermeke, összetűz Pierre de Bonnivet úrral, az elegáns sportsmannel; ámde az én gondolatom mégis többet ér...

És újra felfutott a lépcsőn, újra csengetett. Azt a papír írást becsusztatta az ajtó alatt. A következő sorok valának rajta:

*»Jacques-om édes, én meg akarlak menteni téged. Higgyél legalább abban a szerelemben, a melyet oly kegyetlenül kijátszottál. Meg akarlak menteni. Mit mondjak egyebet? Nyisd ki az ajtót. Esküszöm neked, hogy B*** odalenn van az utcán és leselkedik reátok. Magad is meggyőződhetsz, ha lenézel az utcára. És arra is esküszöm, hogy meg foglak menteni benneteket...«*

Ah, micsoda gyötrelmesen gyöngéd levél, a melyet elkértem volt Jacques-tól s azóta őrzöm, őrzöm... S hogy lemásolom most, úgy érzem, könny szökik a szemembe. Az imádandóan szerelmes leány a lépcső falához dőlt s ott várta, hogy Jacques, elolvassa ez írást, végre kinyissa az ajtót. Remegő szívvel látta, a mint a fehér papírlap csakhamar eltűnik az ajtó alatt. Egy kéz nyúlt volt utána. S hallotta, a mint a kéz kibontja az írást, ugyanakkor egy megnyíló ablak zaja is megütötte fülét. Jacques lenézett az utcára. Meg akart győződni, vajjon csak-ugyan nem-e hazugság a Kamilla levele. S az ellenőrzés e módja, bárha ő maga ajánlotta volt, oly kegyetlenül érte a szegény Herczegné szívét. Fájdalmas sebének újabb megkínzása volt. De nem soká gondolkodhatott a legujabb keletű megalázás fölött, mert az ajtó végre megnyílt s ott, az előszobában, a két szerető szemtől szembe került egymással: Kamilla az önfeláldozás, a martiromság sajátságos hevében, a melybe megvetés, szinte gyűlölet vegyült, és Jacques, sápadt arczczal, megrémült tekintettel, a sietségtől rendetlen ruházkodásban.

- Lássuk, - szólott halk hangon - mi történt. Ha hazudtál s azért jöttél ide, hogy itt nekem jelenetet csinálj...

- Hallgass, szerencsétlen! - vágott a szavába szilaj hangon - ha jelenetet akarnék csinálni, azt hiszed, elszalajtottalak volna benneteket a multkor, kedden, a mikor eljöttetek ide... Igen, én is itt voltam, egy lépésnyire tőletek, abban az utolsó szobában, és hallottam volt mindent, érted? *mindent*. És nem mozdultam ki onnan, s hagytam, hogy békén elmenjetelek... De hát most nem arról van szó. Ez asszony férje odalenn van és leselkedik reátok... Ha kinéztél az ablakon, láhattad a kocsiját. Ah, nem akarom, hogy megöljön téged, nem akarom, bármennyire is rossz voltál hozzám. Nagyon szeretlek... Ime, azért vagyok itt...

Molan nézte a leányt. Gyanakvó természete daczára úgy érezte, hogy igazat mondott. És akkor első gondolata hősies vala. A kabátját megigazította magán és a kalapja után nyult. Aztán ő is emelkedett hangon szólott:

- Én hiszek önnek és köszönöm jószágát. Egyébként pedig tudom, hogy mit kell tennem.

- Te le akarsz menni? - kérdezte a leány, csak továbbra is tegeződve, úgy sejtve, hogy Bonnivet asszony hallja a beszélgetéseket, - te egyenesen a veszélynek akarsz menni? De hát mennyiben lesz segítve rajtatok, ha ott leszel ez ember előtt és meg fogod kérdezni tőle... vajjon mit is fogsz kérdezni tőle? Hogy mit keres itt?... De hiszen ezzel tönkreteszed az asszonyt és ehhez nincs jogod. Ha Bonnivet követett benneteket, láthatta azt, hogy egy nővel jöttél a házba. Ugy hát látnia kell azt is, a mint egy nővel távozol, fiakkerbe ülsz, rejtőzködöl... És követnie kell a fiakkeret, hogy az utcát szabaddá tegye és az a másik menekülhessen. No hát, te le fogsz jönni velem. Nekem van kocsim odalenn. Be fogunk szállani. Ne ellenkezzél, ne vitatkozzál... Bonnivet látni fogja, a mint beszállunk. Az ő kocsija követni fogja a miénket. S abban reménykedve, hogy a feleségét fogja el veled, engem fog elfogni és te meg leszel mentve... Te meg leszel mentve! - És akaratlan átölelte. De rögtön el is háritotta magától és most halk hangon szólott: Menj, hozd ki a felöltőjét... Ő majd felveszi az enyémet... Néhány percz múlva, ha majd látta volt, hogy a mi fiakkerünk után a férje kocsija is kirobog az utcából, bátran lejöhet és haza siethet. Bucsúzz el tőle, de nekem valahogy ne jöjjön köszönni. Ha látnám, alig tudnék uralkodni magamon...

Hosszu, fekete köpenyét levetette. Jacques szótlannul nyult utána.

Bizonyos áldozatkészsége a nőnek oly fényesen egyszerű, hogy megsemmisíti azt az embert, kinek része van benne. Nem lehet egyebet tennie, mint elfogadni e szolgálatot és restelkedni. Egyébként sem volt idő a habozásra. Jacques bement a szalonba, mig Kamilla ott maradt volt az előszobában, a falnak támaszkodott testtel...

- Egy kés volt a szivemben, - beszélte volt később nekem, - de azért mégis szilaj örömet éreztem arra a gondolatra, hogy azzal, a mit teszek, elgázolom ezt a nőt!... Viszont Jacques-ot újra szerettem, szerettem! és szerettem úgy, a hogy talán soha az életemben. Ah, e perczben megértettem, mily édes lehet meghalni valakiért!... És ugyanakkor uralkodni kellett magamon, hogy be ne rontsak a szobába, meg ne gyalázzam, meg ne verjem Bonnivet asszonyt. Istenem, micsoda perczek!...

Időközben az est leszállott. Az utca zaja elhangzott az előszobáig, a hol a szegény színésznő a kedvese s a rivalisa suttogását is hallotta. De az ajtó megnyílt és Jacques újra megjelent, kalappal a fején, nagy prémes téli kabátban, a melynek felgyürt gallérja a fél arczát elfödte. És kihozta a Bonnivet asszony asztrakán kabátkáját, a melyet Kamilla borzadva vett magára. A mellén kissé bő volt neki a kabát. »Gondoltam rögtön, hogy szebb mint én, daczára annak, hogy oly soványnak látszik« - mondotta volt nekem, beszámolván e tisztán női impressiójáról, mely ujjabb tűszurás volt szíve sebébe.

- Ugy hát menjünk - szólott Jacques rövid hallgatás után. És míg nézte, a mint felveszi a Bonnivet asszony kabátját, a bizalmatlanság egy végső szikrája csillogott fel a szemében. Szótlanul lejöttek a lépcsőn. Kamilla újra sűrű fátyolt kötött, besiklott a kocsiba. Jacques követte. A kocsi megindult. Kamilla sietve szólott:

- Nézd csak meg a kocsi hátsó kis ablakán, vajjon az a másik kocsi nem-e követ bennünket?

- Igen, követ, - szólott Jacques.

- Ugy hát meg vagy mentve, - mondotta a leány. És egy szenvedélyes kézszorítása volt, melyben megkönnyült az előbbi percek minden izgalmától. Aztán zokogásba tört ki. Jacques még mindig nem talált volt szavakat. Mire ezuttal is csak úgy akart tenni, a mint hajdan, a mikor zsörtölődésük után, szótlanul magához ölelte a leányt. De ekkor Kamilla szívét újra a harag öntötte el, és gyűlölködően elhárítva magától, kiáltotta:

- Nem, nem... soha, soha többé...

- Szegény kis Mi-Ca... - szólott Jacques, azon a bizalmas nevén szólítva a leányt, a melyet a szerelmük boldog perceiben adott volt neki.

De a leány haragosan vetette közbe:

- Ne nevezzen így... Az a nő, a kit ön említ, nincs többé... Ön ölte meg...

- Pedig te szeretsz, - szólott Jacques újra. - És nagyon kell, hogy szeressél, ha megtetted ezt értem!...

Kamilla nem válaszolt. A kocsi, Jacques parancsára, végig jött a boulevardon és a faubourg St.-Germain felé igyekezett. Az Oudinet-utca és a boulevard des Invalides irányában. Szótlanul ültek egymás mellett, mindössze Kamilla kérdezte néha-néha: »Követnek bennünket?« és Jacques válaszolt: »Igen, követnek.« De akkor, kisarkalva a rue Babylonból, hirtelen ott voltak a Szent Ferencz-téren a templom előtt, mely sovány tornyaival tűnt fel az est ködében.

- Itt lesz a legjobb megállani, - szólott Kamilla és megverdeste a kocsi ablakát. - Meg fogja látni, hogy a másik kocsi is megáll és Bonnivet száll ki belőle... Nekünk fog rohanni... Most próbáljunk hidegvérűeknek lenni... Hadd szálljak én ki előbb, és ha azt kérdezi öntől, miért rejtőzködünk így, hát mondja, hogy félünk a mamától...

Egyike volt ez ama szédületesen gyors jeleneteknek, a melyekre maguk a szereplők is, mint egy álomra emlékeznek vissza. Abban a pillanatban, hogy Kamilla a templom lépcsőjénél a járdára lépett, Pierre de Bonnivet ott termett előtte és megragadta a karját. De rögtön felismerte:

- Favier kisasszony!... - kiáltott fel. És zavartan hátrált, miközben Kamilla mintegy elrémülve simult Molanhoz, a ki időközben ugyancsak kiszállott a kocsiból, s most roppant meglepetést szinlelt:

- Bonnivet ur! - kiáltotta, de azért a hangjában enyhe remegés vala.

- Én istenem, kisasszony, - dadogta az Anna királynő férje, - az imént nagyon különösnek tűnhettem fel kegyed előtt... Egy más nőt véltem felfedezni kegyedben... - És habozó szavaiban a váratlan öröm hirtelen gyönyörűsége remegett. Féltékeny szíve ime meggyőződhetett arról, hogy gyanuja alaptalan volt! Igen, egy barátom hitvesének néztem és magát e barátomat mintha a Molan alakjában ismertem volna fel... Kegyed meg fog nekem bocsátani. Velök ez csak tréfa lett volna, de kegyeddel szemben, valóban megbocsáthatatlan bizalmaskodás...

- Már meg is bocsátottam, - mondotta Kamilla nevetve s annyi lélekjelenléttel, mintha a színpadon lett volna. Én itt lakom a közelben. A színházból jövünk, próbánk volt... a nagy író volt

szíves idáig kísérni... Most önre bízom őt, én pedig teszek egy olyan látogatást, a mely kétségkívül meg fogja lepni Önt, Bonnivet ur... De Molan el fogja magyarázni Önnek, hogy az ember lehet színész és a mellett jámbor lélek is... Isten önnel Molan és isten önnel Bonnivet ur...

Kedvesen köszöntött s felhaladt a templom lépcsőjén, míg Jacques titkolódzva mondotta Bonnivet-nek:

- Az anyja miatt, tetszik tudni...

- Értem, értem, nagy gonosz, - válaszolt a másik, nagyot kaczagva. A megváltás édes, szinte mámorító vidámsága volt, a lefelé, a gyanakvás gyötrelme után. És ha még a délután folyamán meg akarta ölni a felesége kedvesét, most itt nyomban, akár megcsókolta volna... De csak tologatta a kocsija felé, kérdezve:

- Hová vigyem?... És tudja-e, hogy ez az ön Favier kisasszonya roppant bájos teremtség?!... Milyen kedvesen mondotta el az imént, hogy jött el ön vele idáig... Oh! én semmit sem kérdezek öntől... De Favier kisasszonytól még egyszer bocsánatot fogok kérni, ha majd eljön hozzánk... Az ilyen alkonyati órákban olyan könnyen tévedhet az ember barátja hasonlóságában...

IX.

A drámai kaland bohózszerű véget ért, de a kiállott izgalmak annyira megviselték Kamillát, hogy egyedül maradván, ott, a templom lépcsőjén, úgy érezte, összeroskad. Visszatámaszkodott a kocsijára és hazahajtatott a Barouillère-utczába. Láza volt és le kellett feküdnie. Ez utóbbi részletet már Molantól tudtam meg, aki szívesen beszélgetett e kalandról, a melyben ő az imádott férfiúnak mindenkor hízog szerepét játszotta. Most azonban attól tartott, hogy a szegény Kék Herczegné az első hőstette után meg fogja tagadni a szolgálatot, mely abból állana, hogy eljönne a megmentett riválisa estélyére és ott szavalna. Már pedig Kamilla jelenlétére Molannak föltétlen szüksége volt:

- Addig, - szólott magyarázólag - míg Bonnivet nem látja e két nőt szemtől-szembe egymással, újra gyanuja támadhat és a gyanu olyan, mint a gutaütés: az első még kiállja az ember s meggyógyul, de a második gyógyíthatatlan...

Keserű hangon jegyeztem meg:

- S te ezek után csakugyan azt akarnád, hogy Kamilla elmenjen ez asszony estélyére?...

- Föltétlenül... És reád számítok, hogy ezt kieszközlöd nála...

- Reám! - kiáltottam fel, - de hát megörültél?...

- A világért sem - válaszolt. - Nézd, a dolog nagyon egyszerű. Ha te elmegy hozzá s ha te beszélsz vele, csak arra a veszélyre fog gondolni, mely engem fenyegetett és szívesen megígéri, hogy eljön az estélyre. Ha én mennék hozzá, hát csak a hűtlenségemre gondolna és megtagadná részvételét... Ez a féltékenység *abc*-je...

- De ha nekem is megtagadja?... Hát te valóban azt hiszed, hogy nem tart haragot irántad?...

- Legkevesebb sem, - válaszolt. És borzalmas mosolygásával tette hozzá: A mennyire én ismerem az emberi szívet, és egy kicsit ismernem kell, minthogy a hazám...

- De hát mit is mondjak neki... Hogyan kezdjem...

- Kezdd azzal, hogy én bevallottam neked, mennyire bánt a lelkiismeret... Ezzel nem fogsz hazudni, mert tiszta igazság, hogy a mikor együtt ültem Kamillával a fiakkerban és merev szemeit, exaltált arczkifejezését láttam, a világot oda adtam volna, ha úgy tudom szeretni őt, a hogy ő szeret engem. S azon közben, tudja az isten, folyton a másikra gondoltam. Ma ott voltam nála. Kedves barátom, micsoda asszony! És ha tudnád, hogy a veszély ostorcsapása micsoda rezgésbe hozta!... Az ebéd után volt, a férjével találtam együtt, a ki egy negyedórai szívélyes beszélgetés után magunkra hagyott, a mi a mellett bizonyít, hogy bizalmatlansága mégis csak engedett egy kicsit. Ez az ember nem tud színelelni. Az utóbbi napokban alig hogy nyújtotta a kezét. A távozásában nyilvánuló jóságával azonban nem igen éltünk vissza és ezt jól is tettük, mert a mikor husz percz múlva lejttem a lépcsőn, már ő visszatérőben volt, hogy konstatálja, mennyi ideig maradok. Te csodálsz Kamilla bátorságát? De hát a Bonnivét asszony lélekjelenléte semmi? Mert hát ő is csak koczkáztatott valamit, talán egyenesen az életét, a becsületét, a társadalmi állását... Tudod, hogy a rue Nouvelle-ből hova hajtatott? Egy szücszhöz... tudniillik venni akart magának egy lehetőleg hasonló asztrakán kabátkát. De nem volt elég pénz nála, a nevét meg nem akarta megmondani. Mit gondolsz, mit csinált erre? Felkereste az ékszerészt s azzal, hogy otthon felejtette a pénztárcáját, kölcsön kért tőle. Mire megvehette az asztrakán kabátkát, s abban az öltözékben jöhetett haza, a melyben element volt hazulról... Hinnéd-e, hogy ezek a szücsnél, az ékszerésznél tett látogatások az egész lényemet megrendítették. Be félhetett, míg meg merte őket koczkáztatni. A baj csak az, hogy a Bonnivét féltékenysége nem mulott el teljesen, minthogy az asszonynál tett látogatásomkor rögtön visszajött és ha Kamilla nem tartja meg ígéretét, ez a féltékenység csak még fokozódni fog...

- A mellett annak a te szerelmi lakásodnak a czimét is tudja és így ezek most veszélyes találkák lesznek.

- Épen ez okból Bonnivét asszony ezentul egyetlenegy sem fog elmulasztani. Az ő kíváncsi és unatkozó lelke végre megtalálta nálam, a mit keresett - jegyezte meg nevetve. - De hát te, kedves *Daisy*, te nem értesz az effajta dolgokhoz, s akár csak arabusul beszélnek hozzád. A mi az *ölelkeződe* czimét illeti, hát jó, Bonnivét tudja. Akár ne is tudná. Mert hogy Kamillával látott kijönni onnan, még csak álmodni sem fogja, hogy én képes volnék egy másik asszonyt is a rue Nouvelle-be vinni...

- Szóval te továbbra se félsz?...

- De igen. Félttem, a mikor a csengetést hallottam, a dörömbölést az ajtón... És néha a szerencsémről félek... Ez ostobaság és hiába, mégis félek...

- Kétségtelen - szóltam, - hogy Kamillában megtaláltad azt az egyetlenegy asszonyt Párisban, a ki az ilyen cselekedetre képes. Ha csak egy kis szíved volna, arra szánnád az életed, hogy kegyetlen gonoszságodat elfelejtess vele és kiérdemeljed a bocsánatát.

- *Daisy*, *Daisy* - vetette közbe, - de hát ön sohasem fogja megérteni, hogy Kamilla azért szeret engem ilyen nagyon, mert érzi, hogy én nem szeretem. Aztán pedig - tette hozzá a vállát vonogatva - ez kétségkívül vér dolga: az egyiket kívánom, Kamillát meg nem kívánom. Megengedem, hogy ez nem épen fényes magyarázata a szerelem kérdésének, de hát én nem vagyok sem analista, sem pszichológus és csak azt mondom, hogy ez a magyarázat az igazi.

- Ah! de hát azt elmondta-e önnek, hogy czudar kedvese milyen hálás volt hozzám? - kérdezte Kamilla ironikusan, a mikor másnap felkerestem.

- Nézze - és egy K. F. monogrammal diszitett bőrtokot nyújtott át nekem. Felnyitottam. A bársony sötét színéből gyémántos karperecz csillogott elő. Amolyan nagyon drága ékszer vala, a melynek durván pazar ékessége az ajándékot mintegy jutalommal, egy csomó arany-pénzzé változtatja át.

- Igen, - folytatta a színésznő az undorodás hangján - ezt küldte nekem... Ez hősi viselkedésem tisztelet-díja! - kaczagott fel. - Ah! de hát én majd tisztességre tanítom ezt a rimát...

- Elégedjék meg azzal, hogy Jacques-al visszaküldi neki az ékszer, - szóltam. - Ne keresse az összetűzést, ez nem volna méltó önhöz. Ha az ember azt a legszebb szerepet játssza, a melyet ön, hát meg kell, hogy tartsa mindvégig.

- Nem is lesz összetűzés közöttünk - szólt büszkén a leány. - Majd eladom egy ékszerésznek ezt a karpereczet, az árát pedig viszem a templomba, jótékony célra. Bonnivet asszony az asztrakán kabátjával együtt két kis papírszelvényt fog kapni: az egyik a kereskedő nyugtája, a másik a lelkész elismervénye, ekképen fogalmazva: *Kaptam ennyi s ennyi frankot a szegények számára, Bonnivet asszony részéről...* E czudar történet révén legalább lesz egy napra jó kenyere néhány szerencsétlen embernek...

- És ha ott van a férje, a mikor e papírokat hozzák? - kérdeztem.

- Ah! ez az ő dolga - válaszolt Kamilla és a kegyetlenség egy szikrája csillant meg kék szemeiben, melyek egészen elsötétültek. - Azt hiszi ön, hogy a kis ujjam hegyét megmozgattam volna érte, ha nem kellett volna őt is megmentenem, hogy Jacques-ot menthessem meg... Ah! ez a Jacques! Még csak el se jött megkérdezni, hogy vagyok... Pedig tudta jól, hogy az izgalom az ágyba döntött és két este nem játszhattam... - És megragadva a kezemet:

- Vincent! soha se szeressen... Képtelenség, a mikor az embernek ebben a kegyetlen világban szíve van... Egy sort se irt, még csak két udvarias szót sem egy névjegyére...

- Ön igazságtalan - válaszoltam. - Jacques nem mer eljönni... Ez természetes. Nagyon is tudja, mennyire vétkezett önnel szemben és engem küldött el, hogy a kisasszony egészségi állapota felől kérdezősködjem...

- Nem, nem így van. - vetette közbe, fájdalmasan. - Jacques elment önhöz, mert más dologban volt szüksége önre... No vallja be, miben?... Az első naptól fogva megmondtam önnek: ön nem tud hazudni, alakoskodni. Istenem! be jó volna szeretni egy olyan embert, mint ön, szeretni nem a barátság érzelmével, a hogy én szeretem önt, de szeretni szerelemmel!... No, vallja be, hogy Jacques valamilyen megbízást adott önnek a számomra...

- Hát bizony eltalálta a kisasszony. - válaszoltam egy pillanatnyi habozás után. Annyira egyenes, őszinte lélek volt ez a leány! És valóban resteltem volna hazudozni neki. Akkor hát egyszerűen, de szomorúan is, elmondtam a Jacques óhaját: egyszerűen, a miért úgy gondoltam, hogy legjobb lesz minden megjegyzés nélkül sorolni fel a tényeket; - szomorúan, mert éreztem, mennyire kegyetlen a Molan ez újabb követelése, de mennyire szükséges is. A mikor bevégeztem, kék szemei könnyben usztak. És keserű, fájdalmas tekintettel, a melynek még egyre szerelmes fényét immár a megvetés homályosította el, így szólt Favier kisasszony:

- Tehát arra van szüksége, hogy ezt a nőt teljesen megmentse! Tehát a mit tettem, nem elegendő neki!... Ez logikus különben. Ha az ember úgy kezdte, a hogy én, hát nem hátrálhat többé és mennie kell tovább, előre, a gondolata végéig... - És ránczba borult homlokkal és haragos szemekkel, így folytatta:

- Ön megismételte előttem a Jacques szavait... Köszönöm. Ez nagyon kinos lehetett önre nézve, tudom... De hát ön tartozott nekem ezzel az őszinteséggel. Már most megígéri nekem, ugyebár, hogy az én szavaimat is hűen elmondja neki... Legyen szíves hát megnyugtatni Molan urat... Igéretemhez képest el fogok jönni a Bonnivet asszony estélyére és játszani fogok ott. Igen, játszani fogok... hogy micsoda érzelmekkel, erről senkinek, érti, senkinek sem lesz sejtelve... De van egy föltételem, kérem mondja ezt meg neki... de azt is, hogy ha nem tartja be, hát pórul fog járni, ő is, az asszony is; megtiltom neki, megtiltom, hogy írjon nekem, vagy beszéljen hozzám, s ezt megtiltom neki, egyszer és mindenkorra. Egyszerűen köszönteni

fog azon az estélyen, köszönteni épen csak annyira, hogy minden feltűnés el legyen kerülve. És ez lesz minden. Ezentul nem ismerem őt, - ő meghalt az én számomra. Lehet, hogy én is meghalok ettől - tette hozzá elfátyolozott hangon, - de hát vége, vége...

És egy hirtelen kézmozdulata volt, a melylyel mintha egy láthatatlan szerződést tépett volna szét. S egy pillanatra lezárultak a szemei, miközben szép arcza fájdalmasan elváltozott. Aztán újra rám mosolygott, felkelt és gyöngéden szólott:

- Most pedig hagyjon magamra kedves barátom. És ön se látogasson meg többé, nem legalább addig, a míg nem irok önnek... A portrait-met majd befejezzük később... Ön tudja, hogy nagyon szeretem önt... hogy nagyon becsülöm önt és igaz, igaz barátsággal vagyok ön iránt... De látja - és a hangja újra eltompult: - szükségem van a felejtésre, hogy mégis csak élni próbáljak... - Aztán, büszkén felhajtotta szép szőke fejét és keskeny vállai megrándultak, mintegy az ereje, a bátorsága érzetében.

- Még sem vagyok annyira sajnálatra méltó. A művészetem megmarad...

A mikor néhány nappal később a Bonnivet asszony estélyére hajtattam, a Kamilla szavaiban való teljes bizalmam dacára is csak nyugtalankodtam. Tudtam, hogy a szegény Kék Herczegnő, ha nem is épült fel teljesen, már annyira jobban volt, hogy újra megjelenhetett a színpadon. Mert ha pontosan, szigoruan alkalmazkodni is akartam a színésznő amaz óhajához, hogy ne mutakozzam, azt mégsem tudtam megtiltani magamnak, hogy el ne menjek a színházba és egy páholyból, egyre rejtőzködve, végig ne nézzem a játékát. És megkönnyebbülten tapasztaltam, hogy a játéka a régi maradt. Ugy gondoltam, hogy csakugyan a művészetének adta át magát, s egész lelkével újra a színpadé lett, a melyről rajongó ifjúságának oly szép álmai valának. De a mikor a klubban való közös vacsoránk után, Jacques barátommal, egy kocsiban hajtattam az Ecuries d'Artois-utczába, a bizalmamat ismét aggódás váltotta fel... Viszont Jacques újra azzá a legyőzhetetlen merészségű alakká lett, a ki mintha a hazug és kinos helyzetekben érezné legjobban magát. Most élénken szólott:

- Kiváncsi vagyok, vajjon mivel fog kedveskedni ennek a piperkőcz közönségnek... Arról volt szó, hogy Bressoré társaságában a *Kék herczegnő* nagy jelenetét fogja eljátszani... Továbbá néhány magánjelenetet is ígért és egy csomó imitációt... Erről az oldaláról te még nem ismered őt... Meg fogod látni, hogy benne is ott van a majom, mint minden színészben...

- Egy csomó imitációt!... - ismételtem. - Ezek a nagyvilági urak és hölgyek valóban bámulatosak. Alig kerül elébök egy igazi tehetség, s rögtön azon vannak, hogy degradálják... Ha festőről van szó, mint például a Miraut esetében, hát undorítóan édeskés portrait-eket rendelnek nála, a melyek voltaképen bonbonnière-re valók!... Ha író az emberök, hát azt akarják, hogy limonádés darabokat írjon nekik, élettelen prózát és langyos vizü verseket!... Ha zenész, hát gyorsan románczokat a zongorára!... És ha színésznő, amolyan vérből és lángból való szenvedélyes teremtés, mint Kamilla, hát arcfintoritást, egy csomó grimászt, egy csomó mókát kívánnak tőle!... Be buták! nagy istenem! be buták! És mi mit is keressünk közöttük?...

- Jobb szeretnék, - szólott Jacques nevetve - ha tiz lépésnyire a különböző sandwichektől, narancs-szörpöktől, csokoládéktól és fagyos pezsgőktől, a melyekkel a buffet van megrakva, az Iphigénia vagy Eszter panasza sirnának fel?... Szavamra, te vagy a bámulatos!... Ha csak egy csöpp érzéked lenne az iránt a transzczendentalis ironia iránt, mely nélkül az életnek nincs zamatja, de hiszen magad is pompásnak találád, hogy az én kedves kis Kék Herczegnőm a becsületét mentette meg az én imádandó Anna királynőmnnek és hogy most szemtől-szembe kerülnek egymással. Szemtől-szembe úgy, hogy az egyik megtartja a nagyvilági nő, az ünnepelt, körülrajongott Parisienne szerepét, a másik a maga mókáit adja elő egy léha közönség előtt, a melynek sorában - én is ott vagyok. E szituáció szépsége és tökéletessége érdekében csak azt sajnálom, hogy nem volt találkám mindkettőjükkel, a színésznővel is,

Bonnivet asszonygyal is, a mai nap folyamán. Hinnéd-e, hogy a történetek után újra kívánom Kamillát s ugyancsak közelednék hozzá, ha nem tartanék attól, hogy elrontom ezt a remekműszakitást. Mert hát, hiába, ebben a szakításban ő csakugyan remekművet alkotott. Be kár, hogy André Mareuil hivatalt vállalt és ezzel lemondott a humoros-író dicsőségéről... Mert különben be szívesen beszéltem volna el neki, a ki *A szakítás művészeté*-t írta, ezt az én esetemet Kamillával... Micsoda isteni módot talált arra, hogy megszabaduljak tőle s micsoda kellemes emléket hagyott maga után!... Ez ideálja minden szerelmi leszámolásnak!...

- Bizony nemesebben cselekednél, ha egy kicsit rejtene az önzésedet - jegyeztem meg. Nagyon jól értettem, hogy tréfálozik és incselkedni akar a naivitásommal. De épen az háborított fel, hogy e szomorú eset alkalmából is csak tréfára fordítja a dolgot. Akkor az ujjammal a mellét érve, szólottam:

- Itt benn, mélyen, hát csakugyan nincs egyéb néhány iv papírnál és egy tintás-üvegnél, hogy e szerelem, ez önfeláldozás, e fájdalom gondolatára is mindössze egy paradoxont találj, a helyett, hogy könnyeid volnának?...

- Az ember sohase ítéljen a mások érzése fölött - válaszolt hirtelen komoly hangon, mely előbbi tréfákozásának oly sajátságos ellentéte volt. A szíve mélyén, a hiuságtól elkorhadt, a számításaitól, ambícióitól megmérgezett szíve mélyén, mégis csak rejtekhelye lett volna egy parányi gyöngédségnek, mely ha nagyobbyszerű szenvedélylyé nem is tudott fejlődni, most a szavaim tűszúrása alatt mégis csak feljajdult? Avagy egyike lett volna ama komplikált lelkiütemeknek, a kik épen az által szenvednek, hogy nincsen mélyebb érzelmi világuk? E két föltevés nem összeegyeztethető, a mikor az ilyen kompozit természetéről van szó. Egyben pedig megmagyaráznák az emberi dolgokban oly tisztán látó tehetségnek képtelen párosulását ezzel az ő lélekbeli durvaságával, romlott és sivár szellemével. Végre is valahol csak meg kellett találnia amaz érzelmek forrását, a melyektől könnyei áradoztak. Valahol csak meg kellett találnia a maga modèle-jét és az én szegény Claude barátom szerint, a ki olyan rosszul rendezte el az életét, az írónak nincs egyéb modelje a saját szívének... A Jacques személye és művei közötti csodálatos ellentét soha annyira meg nem ragadt, mint most, a mikor itt ültem mellette a kocsiban és elmerengtem ez utóbbi, oly különösen hangzó szavai fölött. De aztán újra szólott:

- Egyébként talán jobb is szerettem volna, ha ez az estély elmarad... Valóban felesleges... Nem tudom micsoda újabb értesülései vannak Bonnivetnek, ámde azt látom, hogy roppant kedves hozzám is, a feleségéhez is. A multkor, a mikor náluk voltam, együtt találtam őket. Az ékszerész járt náluk, s férj és feleség néhány gyöngy-collier között válogattak. Az asszony a tükör előtt felpróbálgatta őket, míg a férj tőlem kérdezte, tőlem! »Melyik tetszik legjobban önnek?...« Istenem, be élvezte az asszony ezt a finom, vigjátékbeli jelenetet! Láttam a szemem, mert úgy csillogtak, mint e pazar collier zárjának drágakövei... Vajjon hogy vette meg férjének ez újabb bizalmát? - És újra kacagva, sajátságosan csipős hangon kiáltott fel:

...Je ne sais si Mardoche

En cette occasion crut son bien sans reproche.«

- *Mais il en profita...* - tettem hozzá, bezárva az idézetet. - S minthogy ilyen őszinték vagyunk, hát igazán nem értem, hogy az efajta jelenetek s az efajta következtetések után nem veszed a kalapodat és a botodat és soha vissza nem jössz többé...

- Oh! kedves Daisy, - válaszolt - kegyed ezt ismét nem érti... Tudja meg hát, hogy bizonyos keserű és vad öröm rejlik a saját vágyaink megvetésében, a minthogy oly szilajon gyönyörűséges élvezni azt, a mit gyűlöl az ember... Ez az erkölcsi szadizmus fűz engem Anna

királynőhöz és talán hosszabb időre, mint én fűzöm magamhoz őt a veszély varázsával... Hinnéd-e, hogy azóta újra ott voltunk abban a rue Nouvelle-beli kis lakásban?...

- De hiszen ez örültség! - kiáltottam fel - ez valósággal kihívása a sorsnak!...

- Magam is úgy hiszem, - szólt a vállát vonogatva, - de hát az embernek élnie kell, ha irni akar... Ebben a történetben egy kész szindarabot látok s bizony aligha szalajtom el...

E szavakban immár a professzionátus író szólalt meg a romlott erkölcsű és elegáns ruházatu gavallérban, a maga szerénytelen gyöngygingombjaival, pazarul himzett plastronjával, és diszfrakkjának nagyon is csillogó selymével. A Bonnivet asszony háza elé értünk. Hosszu kocsisor várakozott itt. És rögtön érezhetővé vált, mennyire különbözik ez a nagyszabásu estély attól a multkori bizalmas jellegű ebédétől. Azonközben Jacques, mintha azon iparkodott volna, hogy néhány percznyi időközben a jellemének minden sajátosságát megismertesse velem. Mig feljöttünk a faragványos falépcsőn, a melyet festmények, szoborművek, ékes színű függönyök és régi szövetek oly pazar módra diszítettek, ez utóbbi mondatot rebegte a fülemben az együgyű hiuság hangján:

- No valld be, hogy az én kis barátnőm elég csinosan lakik...

És tagadhatatlan, hogy a szőnyegeknek puhán bolyhos szövetje, mig végig lejtett rajtuk, édes melegséggel érték a szíve rejtekhelyét. És tagadhatatlan, hogy e ketrecszerű lépcsőház csillárja bevilágította parvenü lelkének minden sötétségét. A hódítás gőgje járta át ez embert, mig e fényes keretben mondhatta magának: »a szerető én vagyok itt!«

De már akkor megnyitak az ajtók, és Jacques hirtelen elveszett előlem. A csarnokszerű, boltíves terem, a melyet nem ismertem, és a szomszédos két kisebb terem a festőt ragadták meg bennem. Ott, a csarnok egyik sarkában, egy emelvény állott fényes világításban. Mögötte a nagy terem, villamos lámpáknak enyhén kék üvegei alatt, tündéries csillogásban vala. A társaság már helyet foglalt. Vagy ötven nő lehetett itt, ugyanannyi férfi között. S mindannyian kivágott ruhában, a szőke vagy fekete hajukban, s a meztelen vállaikon szikrázó ékszerekkel. A színek egész skálája dalolt a női öltözékek szövetein által, a melyek a fekete frakköltönyök szomszédságában, megélénkült árnyalataikkal csattantak elő. A legyezők hajlongtak, a szemek fénylettek beszélgetés közben. És Anna királynő, a mint mentem feléje, hogy köszöntsem, egészen fehér ruhában tünt fel, s valóban főséges látvány volt: ünnepezt fejedelelnő az udvara körében. És mig ott állottam előtte, arra a halálos veszélyre gondoltam, a melynek oly könnyen áldozata lehetett volna. De a kiállott izgalmak immár nyomtalan tűntek el a szemei halvány kékségéből, s a Bonnivet viruló arcza sem árult el féltékenységet. De mig meghajoltam ez asszony előtt, s mig néhány banális szóval válaszolt a köszöntésekre, büszke fejét ott láttam az esküszegése vánkosán és elváltozva, eliszonyodva, a mikor felsikolt a vészthírdető csilingelés, s megreng az ajtó a dörömbölő ökölcsapás alatt. De most mosolyogva szólt Bonnivet asszony:

- Van itt a teremben valaki, a ki rossz néven venné, ha még tovább tartóztatnám - és legyezője hegyével a terem egy sarkába mutatott. Favier Kamillát pillantottam meg ott; Jacques ép e perczben közeledett feléje.

- Menjen, köszönjön neki - folytatta Bonnivet asszony - s mondja meg az ön Molan barátjának, hogy egy kis megbízásom van a számára, ha ugyan el nem felejttem...

Ha ez estélyre jöve, el is voltam készülve arra, hogy ez asszony részéről a legmesszebb menő merészséggel fogok találkozni, most, e szavak hallatára, a melyeket hozzám mert intézni, hozzám, a ki mindent tudtam, mégis csak meglepődtem. S bár mindenképen azon voltam, hogy elrejtsem intim benyomásaimat, az asszony mégis csak elleste őket. Félig zárt pillái alól a lélek mélyéig kutató tekintetet vetett reám. Kétségkívül úgy gondolta, hogy Molan-nal való

viszonya tekintetében csak igazolatlan feltevéseim vannak, a melyeket nem tudok elrejteni. Mert a szemeinek éles sugárzása, enyhén gúnyos, elnéző tekintetbe olvadt, miközben távolodtam mellőle, hogy kivánságának legalább részben eleget tegyek. Örökkön csak az emberek rossz érzéseire számítva, ezuttal is úgy gondolta, hogy én majd a Kamilla hallatára fogok beszámolni Jacquesnak a kedvese üzenetéről, s ily módon azon leszek, hogy barátomat kinos helyzetbe hozzam. Mire csak azt tapasztalhatta, hogy egy becsületes festő-ember nem járul hozzá az efajta tréfákhoz. Ugy közeledtem hát az egykori szerelmesek felé, mintha a szép színésznő ragyogó ellensége részéről semmiféle megbiztatásom nem volna. A Kamilla föltétele szerint, mindössze néhány udvarias szót váltottak csak s ezt is meglehetősen emelkedett hangon.

- Te jössz a bohémek közé? - szólott Molan vidámsággal. - Ez helyesen van, barátom...

- Ugyan ne kérkedjél - válaszoltam ugyancsak perszifláló hangon, - már rég ideje, hogy te nagyvilági férfiú lettél.

- Sulyos szavak! - jegyezte meg egyre vidáman. - De hát én megyek. Kisasszony, ne mondjon túlsok rosszat az ön Jacques barátjáról, te pedig Vincent, ne foglald le teljesen Kamillát... Neki egy kicsit kaczerkoddnia kell, hogy teljes sikere legyen a férfiaknál. Mert a mi a nőket illeti, már el van intézve a dolog, a minthogy ez nem is lehet másképp, a mig ki nem cseréli ezeket a szemeket, ezeket az ajkakát, és meg nem szünik az az élő Burne Jones festmény lenni... A mi pedig kár volna...

E szavakat mondván, eltávolodott, eltűnt a terem csoportjai között. Az újból feltámadt vágy, a melyről beszélt nekem, ott csillogott a szemében és sietve kapott az alkalmon, hogy a Kamilla feltételét kijátsza, a nélkül azonban, hogy a szép leány ezért meg tudott volna haragudni. Szótlanul meghajtotta a fejét, mosolygott... S e mosolygásban oly könnyű volt kitalálnom a szenvedését, az utálatát. Idegesen legyezte magát, és én néztem őt, megindultan, szánakozón. Ott voltunk a terem egy magányos zugában, - fájdalmas együttlétben és ime, rögtön megzavartak! Senneterre jött volt felénk, egy barátját hozva, a ki Kamillának be akarta mutattatni magát. De rövid beszélgetésünk elegendő volt arra, hogy mind nyugtalanítóbb, mind kinosabb érzésem támadjon a közeledő veszélyről.

- Ah! ön eljött, - szólott a színésznő, - köszönöm... - És könyörgő hangon tette hozzá:

- Ha csak egy csöppet szeret engem, nem hágy el az este...

- Rosszul érzi magát? - kérdeztem.

- Én tulbecsültem az erőmet - válaszolt. - Egészen jól éreztem magam, a mig annak az asszonynak bemutattak, s a mig nem hallottam a hangját. Ah! ez a hang!... Aztán pedig Jacques lépett a terembe. És most nagyon rosszul vagyok... Nézze! Megy az asszony felé... Nézze, beszélgetnek s egyedül hagyják őket!... Mondja meg neki kérem, hogy ne nagyon gázoljon a szivemen... Ez már nagyon sok, s nem bírom tovább...

Lelkendezve ejtette ez utóbbi szavakat, egyben pedig mosolyogni igyekezett, görcsös, remegő mosolygással. Aligha láttam szebbnek valaha, mint ezalatt.

Ékszer nélkül volt itt, e ragyogó asszonyok között, egyszerű ruhában, a teremnek pazar fényességében... egész alakjának mintegy tragikus jellege lőn. De Senneterre már ott állott előtte, a szokásos kis beszédet hadarva:

- Engedje meg a kisasszony, hogy bemutassam fiatal barátomat, Roland de Brèves urat... Egyike az ön lelkes csodálóinak...

- És melyik szerepében fog elbájozni bennünket ma este, kisasszony? - kérdezte nagy ostobán a fiatal Brèves, a lázaslelkű színésznőtől. Valóban ritka szerencse, hogy e szalonban is hallani fogjuk kegyedet... Bonnivét asszonynak kétségkívül sok irigye lesz.

- Igazán nincs miért, uram - válaszolt Kamilla és hogy kegyetlen szavait kijavítsa, még hozzá tette: - A *Kék hercegnő* egy jelenetét fogom eljátszani Bressoréval s még talán egy-két verset fogok szavalni. Egyébként az ön kíváncsisága csakhamar ki lesz elégítve, mert Bressoré e perczben jött be a terembe. Az új darabban játszott az este, s korábban el tudott menekülni a színházból. Micsoda szerencse!...

- Szerencse ránk nézve - jegyezte meg a fiatal ember, - mert ezzel korábban jutunk az élvezetes előadáshoz...

- Nem, - válaszolt durván a leány, - szerencse rám nézve, mert ezzel korábban mehetek majd lefeküdni...

Ezzel hátat fordított a megzavart fiatal embernek és hasonló szavakat váltott Figon-nal, a ki ugyancsak odajött hozzá és köszöntötte. Bántó, durva szavai nagyon is azt bizonyították, hogy ez a különben oly szívélyes, oly barátságos teremtes már-már elvesztette az önuralmát. Aggodalmam mind fokozódott és hirtelen a tetőpontját érte el. Megértettem, hogy a mikor Bonnivét asszony mindenáron a Kamilla közreműködését akarta, ezzel nemcsak a férje gyanakvását próbálta örökre elaltatni. E célra más fegyverekre számított. Ámde kérelhetetlen természetének a hiuság lévén a fővonása, a szegény színésznő azért kellett neki, hogy megboszulhassa magát rajta: - megboszulhassa a leánynak sértő hősieskedését, ott, a rue Nouvelle-ben, és kitölthesse a haragját rajta, a miért az ékszer-számláját küldte vissza, a Szent Ferencz-Xáver-templom papjának elismervényével! Itt akarta hát tartani a teremben, hogy újra s újra, órákon által, a tehetetlen féltékenység kinzó tüzéhez lánczolja, aztán pedig megbocsásson neki - megbocsásson s elfelejtse, s azt az embert is felejtse vele, a kit elrabolt tőle. Mert Jacques most már nem érdekelte többé, hogy nem volt kitől elvennie, kinek a boldogságát fojtani meg vele. És minden izgalma daczára úgy siklott ki a karjai közül, hogy csak továbbra is érzéketlen maradt, továbbra sem ismerte a kék fenséges mámorát, mely elragad s megsemmisít s a kaczer nőt is rabszolga módra köti le ahhoz a férfihoz, a ki a teljes boldogságot meg tudta ismertetni vele. De azért az egész estén át úgy tett, mintha szeretné Jacques-ot. Ott volt vele a terem végén, beszélgetve, kaczagva, kinezva a leányt blazirt lelke gyönyörűségében. Odaigyekeztem hozzájuk, miközben hol Machault, hol Miraut, hol meg Bonnivét tartóztatott fel.

- Miért nem jön többé a klub vivó-termébe? San Griobbe, egy olasz vivó járt ott a napokban. Be kár, hogy nem látta. Egyenesen bámulatos... - mondotta az első.

- Azt azonban nem mondta nekem a multkor, hogy ön megfesti a Favier Kamilla portrait-ját, kis hamis... - mondotta a második. - Hát illik-e így titkolódní a régi mestere előtt?

- No, La Croix ur - kérdezte a harmadik, - lesz valami szép festménye a klub legközelebbi kiállításán?

És az elsőnek, a javithatatlan vivónak, így szerettem volna válaszolni:

- Mit mérközés, vivó-mesterek nevetséges hadakozása! Nem látja ön, hogy ezuttal nagyon is komoly párbajról, éles kardcsapásokról, egy életről van szó?...

És a mesteremnek:

- Mit játsza velem a pártfogó mester szerepét, a ki egy szeretett tanítványa munkája iránt érdeklődik? Kiméljen meg ettől a komédiától és ne tartóztasson fel, a mikor én egy katasztrófának akarom utját állani...

És a férjnek:

- Ha ön kezdettől fogva jobban ügyelt volna a feleségére, e perczben nem egy dráma játszódna le az ön szalonjában...

E helyett mind a három esetben üres és hazug szavakat mondtam, míg a terem moraja megkínzott, a melegség fojtogatott és a villamos lámpák fénye kápráztatta a szememet. Lázasságom volt oda jutni Jacques közelébe, megkérni őt, hogy legalább az előadás alatt tartsa távol magát Bonnivét asszonytól. Már-már el is érem, a mikor Anna királynő, mintha kitalálta volna szándékomat, az utamat állja és így szól hozzám, a nagyon finom gúnyolódás hangján:

- Kedves uram, hadd mutassam be önt Páris ama asszonyának, a ki legjobban ismeri azokat a primitív olasz mestereket, a kikről ön oly lelkesen beszélt a multról...

- Oh! azok az idealista mesterek! - szólott egy sipongó nőtisztelő, a kihez ily módon lelakoztattam. Kiállhatatlan »írónő«, valami Jermoise asszony, ha jól emlékszem.

- Ugy-e bár, ön is csodálja nemes alkotásaikat, a melyeket a mi időnk durva realizmusa oly kevésbé méltányol! De hát csak vissza kell térni hozzájuk. Ön kétségkívül megfordult Pisában, járt Siennában, San-Gemignano-ban?...

Oh Toszkána édes kis városkái, szőke napfényben, aranyosan a hegyoldal olajfái és szőlőindái alatt! Oh nemes mesterek, a kik között oly sokat éltem, s a kik még ma is imája vagytok a mindennapi kenyér után epedő lelkemnek! Bocsássátok meg, ha ennek a förtelmes pedáns, a Campo-Santo freskóinál is jobban kireperált nőtisztelőnek válaszolva, kigúnyoltam az emléketek! És elhittem vele, hogy a szellemes háziasszony félrevezette őt, és a legmodernebb tanokkal állottam elő. Megismételtem s ezuttal a magam számlájára, a Courbet szavait, a melyeket egy *Ecce Homo* festőjéhez intéz: »Hát te ismerted Jézus Krisztust?...« És egy másik festőhöz: »Hát azok a meztelen urak, a kiknek toll van a hátuk közepén, mindannyian angyalok?...« Tudniillik most már alaposan fel voltam háborodva. Bonnivét asszony időközben megkérte volt Favier Kamillát és Bressorét, hogy kezdjék meg az előadást. És míg csendre intette a meghívottakat, Jacques Molant maga mellé ültette, mondván hangosan, hogy magam is meghallottam:

- »A tout auteur, tout honneur!...«

Mindarra, a mi ezek után következett: székek tologatása, a hölgyek elhelyezkedése, míg a férfiak majdnem mindannyian állva maradtak, a közönség végső moraja, rebesgetett szavak, miközben mintegy fokozatosan csend áll be és hirtelen a szereplők hangja csendül, a párbeszéd megindul, taps szól - mindezt alig emlékszem részletesen, annyira ver a szívem még ez órában is, a mikor ez előadás, ez estély már távoli emlékem nekem. Én, a ki ismertem a Kamilla mozgékony arcának minden kifejezését, a kézmozdulatainak s a hangjának minden árnyalatát, rögtön, az első szavától kezdve úgy találtam, hogy elvesztette magát. Ez volt a Bonnivét asszony benyomása is. Míg jelt adott a tapsra, míg a párbeszéd tetszetős fordulatainál félrehajtotta fejét, kissé nagyon is közel került a szomszédjához, egy-egy halk szót váltva vele, mely bóknak tűnhetett, s a háziasszony udvarias és szeretetreméltó magatartása volt az ünnepeztetett iróval szemben! De Kamillának, az ő megkínzott, kétségbeesetten szerelmes lelkének ez egészen mást jelentett... és akkor, úgy hittem, aligha állja meg a bosszu gyönyöre nélkül. Kezdetben úgy tűnt nekem, hogy bosszúképen megelégszik azzal, ha a maga zajos sikerével alázza meg gyűlölt riválisát. Mert a *Kék hercegnő* e rövid jelenetében megrázó szenvedélyt fejtett ki, s elragadóan ékesszóló volt. S a mikor e jelenet után egy-egy vers elszavalására kérték fel, úgy gondoltam, hogy bosszúja mindössze abból áll, hogy sikerhez igyekszik juttatni Jacques két irótársát, a kikre ez utóbbi szívesen irigykedett. Így hát elsőbben René Vincy egy kiadatlan dalát szavalta el megindítóan, bájosan:

Aranyszinű lepke
Leszállott egy virágra,
S üde lelkét kéjesen
Felitta magába...

Szerette... de aztán
Hűtelen tova szállott...
Madárdal ringatja el
A fonyadó virágot...

Aztán pedig a Claude Larcher egy ismeretlen szonettje következett, a melyet én másoltam le a számára. Szegény Claude! Hitte-e volna valaha, hogy beteg lelkének panaszát éppen annak az íróársának fogják elsírni, a ki elfeledtette őt... Még néhány verset szavalt. Aztán hirtelen pajkossággal, a mi egy pillanatra megnyugtatót, az *imitációkat* kezdte el. Utánozta az isteni Bartet Juliát az *Antigone* szerepében, Rejanet a *Germinie Lacerteux*-ben, a pathetikus Jane Hading-ot, a tragikus Brandèst, csodálatos arczjátékának s egyben annak a majomkodásnak adva tanubizonyságát, a miről Molan beszélt volt. Végre Sarah Bernhardtot mutatta be a *Phédra* szerepében... Ekkor borzongás futott végig az egész testemen. Kamilla megkezdte a szerepet:

Istenek, mit tettem én!
Férjem jön hozzám s vele jön fia.

Hirtelen Adrienne Lecouvreur jutott eszembe. E színműnek arra a jelenetére emlékeztem, a melyben a hősnő meglátja, hogy Maurice de Saxe, a kit imád, Bouillon hercegnővel kacérkodik... És erre a költő szavaival fordul riválisa felé és meggyalázza őt... Vajjon Kamilla, aki, mint Adrienne, maga is színésznő lévén, maga is szenvedvén, mint amaz, ugyanazt a boszút tervezte? Vészes harag lángolt a szeméből, miközben Jacques felé fordult s ez egyszerű sikolylyal:

»Ezt a sóhajtól oly nehéz szívet,
E könyeimtől nedves szemeket...«

És mind fokozódó izgalmában, a szenvedélye tüzében, már nem utánozta többé a zseniális Sarah Bernhardt éneklő hanghordozását. De elragadtatva, nagyszerűen, a maga módja szerint, a maga számlájára, szavalta a költő verseit s az emelvény szélére jöve, az *Adrienne* áruló kézmozdulatával élt. A karját kinyújtotta Bonnivet asszony felé. És vad szemekkel, a féltékenység haragos lázában kiáltotta e végzetes szavakat:

»Oenon, én tudom envétkemet,
S a szemtelen, ki minden legkisebb
Szemérem nélkül, csendes nyugalommal,
S el sem pirulva ringatá magát
A bün- s vétekben, s még daczolna is,
Oly szemtelen nő - én az nem vagyok.«

X.

Ez estély óta, a melyet most felidézek emlékezetemben, gyakran néztem meg az *Adrienne Lecouvreur* egy-egy előadását. És mindannyiszor szorongó szívvel láttam viszont Kamillát a Bonnivet-palota termének kicsiny színpadán. Istenem, be féltem akkor e szavallat irtóztató hatásától, melyet elmaradhatatlannak, végzetesnek hittem, mintha a kétségbeesett színésznő

töltött fegyvert szegezne Bonnivet asszony felé. Ámde ma, hogy felidézem e perczeket, meg nem tudom állani mosolygás nélkül. A szalon vendégei kétségkívül csak ép úgy ismerték *Adrienne Lecouvreur*-t, mint jó magam; mindannyian látták volt a Théâtre Français-ban a Sarah Bernhardt vagy a Bartet megremegtető alakítását, azt a félelmetes Adrienne-t, a mikor Bouillon hercegnő felé közeledik, a mint Kamilla közeledett volt Bonnivet asszony felé. Ily módon a jelenvoltak közül csak épen azok sejthették a fiatal színésznő borzalmas intenczióit, a kik a drámában közelebből voltak érdekelve. A többiek hallgatták, mint egy jól ismert jelenetet, a melynek szépségeiben oly gyakran gyönyörködtek a színházban. És akkor a színésznő is, mintegy megdöbbenve a saját merészségétől, mely ime hatástalan mulik el, gépiesen folytatta a tirádát, álmatag hangon szavalgatva:

Engedj meghalnom! E sok borzalomtul
Megment halálom - és az nem ijeszt!

És ugyancsak gépiesen visszaesett a Sarah intonációiba és befejezte a verset:

Pirulni fognak, hogyha nevemet
Nevezni hallandják...
És nem mernek majd felpillantani.

És rögtön a tetszés moraja rebbent végig a termen, a műkedvelő közönség diszkrét tapsa, halk bravói szóltak, a hizelgő megjegyzések követték egymást.

- Valóban csodálatos, mintha csak a Saraht hallaná az ember! Egyenesen megengedhetetlen, hogy valakinek ennyi tehetsége legyen!

És Bonnivet asszony, a ki a leglelkesebben tapsolt volt, sietve közeledett Kamillához és szeretetre méltó mosolygással, mely perfidiának is tűnhetett, így szólott:

- Kitünő, mondhatom, kisasszony, kitünő... És nagyon, nagyon hálás vagyok kegyednek... Molan, ugy-e kitünő? Kérem, nyujtsa a karját Favier kisasszonynak és vezesse a buffet-be...

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy valami tulságosan rokonszenvezem Bonnivet asszonnyal. Ámde tartozom neki azzal a kijelentéssel, hogy tagadhatatlan fölényvel végzett a Kamilla boszujával. A fiatal színésznő álmatag tekintettel meredt reá. S csendesen, érzéketlen a Jacques karjába füzte a karját. Cselekedetének vakmerősége és teljes hatástalansága annyira meglepte, hogy képtelen volt válaszolni, képtelen érezni, gondolkodni. Sajátságos merényleknek tűnt, a ki, míg elsüti fegyverét, úgy látja, hogy a golyó lepattan az áldozata homlokáról és egy cseppnyi vér sem támad a lövés helyén... Most ment szóltanul a Jacques karján, eljött a buffet-ig, a hol egy csomó frakkos fiatal ember sereglett köréje és bókolts és udvarolt neki. Ideges, szinte görcsös nevetése hallatszott, és mintegy a szivembe tűzött. Másfelé igyekeztem. És hirtelen Bonnivet kötötte le a figyelmemet. Kipirult homloka, a maga kidagadt érével, egyszerre lángoló és tiszta nézésű szemei, egész lényének titkos remegése újból visszavetett az előbbi perczek fojtogató izgalmaiba. Rögtön kitaláltam, hogy ha a terem vendégei - nem ismerve a Jacques szerepét Bonnivet asszony és Kamilla között - az utóbbi lázas szavallatát, lázas sértéseit nem is értették meg, a férj, igenis, megértette. És ime, most minden erejét összeszedte, hogy a sérelmet elviselje, eltűrje szóltanul. Hallgatta, vagy legalább is hallgatni látszott Senneterre-t, a kinek bőbeszédősége ugyancsak azt árulta el, hogy elleste a Kamilla szavallatának való jelentőségét s most elrémülve gondol arra, hátha Bonnivet is kitalálta...

Ez utóbbi a bajsztát sodorgatta, míg balkeze gépiesen a mellénye alá siklott. Ugy érezte ekkor, hogy körmeivel vérig sebzi a mellét. Irtóztató dühét, lángoló szemeit, a rejtett kézmozdulatait nemcsak az én portraitista szemeim vették észre. A férfiak sorfala megnyílott, hogy helyet engedjen Bonnivet asszonynak, a ki a férjéhez közeledett. És megvető mosolygása, a melylyel

az előbb Kamillához fordult, csupa gyöngédség, csupa bizalmasság vala, a mikor a férje gyanakvását kellett eloszlatnia. Édes és szerelmes mosolygásában, mintha tiszta lelkiismeretének tanubizonyosságát hozta volna el. Tudta, érezte, hogy ez embernek szüksége van reá e pillanatban, szüksége a hangjára, a tekintetére, a lehelletére, szüksége arra, hogy az asszony nyugalmát látva, maga is megnyugvást találjon. És fehér ruhájának mintegy ragyogó színében, vidám, tiszta nézésű szemekkel és kedvesen legyezve magát, mi által szőke fürtjei gondtalan homlokán enyhén meglibbentek, jött a férje felé s megigézte a tekintetével.

És akkor láttam a féltékeny ember arcának hirtelen felderülését, miközben Bressoré, a kit még Claude barátom idejéből ismertem, a fülembé sugta:

- Ugy-e nagyszerű asszony, mi?... Ámde nézze La Croix, ön, a ki jól ismeri a kis Faviert, igazán megmondhatná neki, hogy roppant árt nekem is és mindnyájunknak az ilyen minősíthetetlen viselkedéssel, mint a hogy azt ma este cselekedte. Ime, ebben a házban úgy fogadnak bennünket, mintha nem is megfizetett színészek volnánk, és erre ő, a miért féltékeny a háziasszonyra, úgy viselkedik, mint a legutolsó szajha és elcsinálja itt az Adrienne Lecouvreur mókáját!... De igenis! Én nagyon jól megértettem, és higgye el, izzadtam is bele. Szerencsére a közönség nem vette észre, de a férj és feleség igenis megértették. Nos hát, ide aligha hívnak meg még egyszer bennünket. Torkig lehetnek velünk... A mi nem is meglepő. Képzelve csak el magát az ő helyzetükben. Az ilyet nem teszi az ember... Végre is, én sem vagyok nyárs-polgár, nekem is megvannak az én bogaraim, de azért nem komédiázom, hanem gentleman maradok.

Az öreg színész panaszkodása komikus hangot vetett az események drámaiságába. Meg akartam nyugtatni ezt a borotvált arcú, szurós szemű férfiut, ámbár nagyon jól tudtam, hogy ez nem fog sikerülni. Megszámlálhatatlan szeretői (mert roppant sikerei valának a nők között) megismertették az életet vele, a melynek mindenkor a mélyébe, titkos műhelyébe látott és csálhatatlan tekintettel, mint egy kipróbált diplomata. Ezuttal is csak hitetlenül rázta a fejét és a mesterségével járó csodálkozással szólott, egyben eltérve »gentleman« elveitől:

- Tudja, kedves kis La Croix barátom, én jó fiu vagyok és szívesen teszek úgy, mintha elhinném, a mit mondanak nekem, de hát ezt hogy higgyem el? De hiszen ön roppant kacagna, hogy lóvá tartott engem!...

Beszéd közben a terem küszöbére jutottunk. Ugy gondoltam, hogy Kamilla is jönni fog nem-sokára, s ez esetben okosabb dolog odakünn megvárni, a hol nyugodtan elbeszélgethetünk, s anélkül, hogy Bonnivet megfigyelhetne bennünket. Az Anna királynő dolgában teljesen nyugodt voltam: majd csak véglegesen kisiklik a hinárból, ha valamilyen újabb esemény meg nem zavarja.

Újabb esemény? Kétségkívül nem Jacques fogja okozni, a ki a legnagyobb hidegvérrel tud uralkodni önmagán. Viszont Kamilla is lecsendesülhetett, a minthogy a lélek lázas kicsattanásait rendszerint a bágyadtság, a levertség krízise szokta követni. Senneterre és Bressoré, a kik kitalálták volt e haragos jelenet való értelmét, ugyancsak titkolni fogják éles látásukat. Az egyik, minden nevetsége daczára, őszintén szerette Bonnivet asszonyt, a másik nagyon is ügyelt arra, hogy korrekt művésznek tünjék. Áruló hatása csak az én izgatott kedélyállapotomnak lehetett volna. Ugy hát a lépcső felé sompolyogtam, a mikor hátulról a kezemet érinték. Molan volt. És szaggatott hangon szólott:

- Menjünk együtt. Én beszélni szeretnék veled...

- Én már is megyek - válaszoltam.

- No jó, jövök én is, siessünk...

Szótlan lejöttünk a lépcsőn. És szótlan, az inasok kifejezéstelen tekintete alatt, vettük fel kabátjainkat. És csak az utcára érve, szólalt meg Jacques, roppant haragjában a karomat szorongatva:

- Te ott voltál annál a jelenetnél? Láttad-e, mivé vetemedett ez a czudar komédiásnő?...

- Azt láttam, hogy megboszulta magát - válaszoltam. - És őszintén szólva, ezt megérdemelték, te is, Bonnivet asszony is. Egyébként pedig semmiféle következménye nem volt a dolognak és senki sem vette észre, mi volt a célja voltaképpen...

- Senki? Hát Bonnivet asszonyt te csakugyan libának képezed? És a férje? Azt hiszed, nem értett mindent? És azok után, a mit Kamilla ez ember féltékeny természetéről tudott, ez czudarság, ez aljasság. No de majd én tisztességre tanítom... - folytatta mind növekvő haraggal.

E fenyegető szavakat mondva, visszafordult a palota felé, mire én fogtam meg a karját, én kérdeztem:

- Csak nem akarsz visszamenni oda, hogy ott tüzzél össze vele?...

- Nem, - szólt - de ismerem a kocsisát, a ki rendszerint érte szokott jönni, ha játszik vagy estélyen van. Én alkudtam volt ki vele az éjszakai kocsikázások árát egyszer s mindenkorra. Mindig olyan jó voltam hozzá!... Meg fogom állíttatni a kocsiját... Azt akarom, hogy megkapja a magáét, itt, rögtön.

- Csak nem fogod azt tenni? - szóltam elébe állva.

- De igen - válaszolt, magánkivül. És ép e pillanatban kiáltá a palota portása a Kamilla kocsisának a nevét.

- Kérlek, kedves barátom - szóltam hozzá - ha már semmi tekintettel sem vagy Kamillára, gondolj Bonnivet asszonyra.

- Igazad van - válaszolt pillanatnyi gondolkodás után - majd csak uralkodni tudok magamon. De beszélnem kell vele, ezt nem engedem el. Majd beszállok vele a kocsijába...

- És ha ő ezt nem akarja?

- Nem akarja? - szólt, a vállát vonogatva - majd meg fogod látni...

A hosszú kocsisorból, mely a palota előtt várakozott, egy szegényes fiakker bontakozott elő és szinte nyomoruságosnak tűnt a fényes hintók között, melyek elé a toporzékoló paripák voltak fogva. Aztán a kapu alá hajtott. Vártuk, hogy kikerüljön újra az utcára.

Jó magam remegő lélekkel vártam: ha Jacques csakugyan megfélemezik magáról Kamillával szemben, nos hát, ezuttal mindenre el voltam határozva... Végre a koci kijött a kapun; az ablaka mögött nagy köpenyegbe burkolt nő alak. Kamilla volt. Jacques kiáltott a kocsinak, a ki rögtön megismerte. Már meg is állította a lovat, a mikor a koci ablaka lecsapódott és a színésznő kihajolva rajta, haragosan kiáltotta a kocsinak:

- Rue Lincoln 23. hallotta? Nekem engedelmeskedik-e vagy annak az urnak?

- Vincent, ha nem akadályozza meg, hogy az az ur - és Jacquesra mutatott - a kocsimba szálljon, rendőröket fogok hívni...

Két rendőr silhouette-je tűnt fel a kapu lámpása alatt és az éles szóváltás már magára vonta a szomszédos hintók kocsisainak figyelmét. A Kamilla fenyegetésére Jacques hátrált, a kezét levette a koci-ajtó kilincséről. És a fiakker újra megindult, miközben a színésznő kétségbeesett hangon ismételte:

- Rue Lincoln 23, és gyorsan...

- No hát barátom? - fordultam Jacques felé, a ki mozdulatlanul maradt ott a járdán.

- No hát kitalálta, hogy mi vár reá - felelte hirtelen - és elmenekült. Légy nyugodt. Azért ki fogja venni a maga részét. Ez csak el van odázva... Rue Lincoln? Hova mehetett oda? 23? 23?...

- Csak úgy találomra adhatta ezt a címet - szóltam - hogy féltékenynyé tegyen s azt hitesse el veled, hogy valami rendez-vousra siet... Az utca végén már kétségkívül mást mondott a kocsisnak.

- Azért nézzük meg és győződjünk meg magunk - válaszolt - ha már csipett volt magának szeretőt és a mellett mégis eljátszotta nekem azt a dühös szccénát, úgy hát meg fogod engedni, hogy még annál is aljasabb, mint a milyennek én hittem.

- Nem fogom megengedni - válaszoltam. - Egy szerencsétlen gyermek mindössze, a kivel te nagyon rosszul bántál és valósággal örültté titted... Ha fogott is szeretőt magának, ez csak a kétségbeesését bizonyítja, a melyben minden elpusztult... Az ilyen cselekedet olyan, mintha öngyilkossá lett volna... De hát nem tette, én felelek róla... Sokkal büszkébb leány...

E beszélgetés után magunk is kocsiba ültünk és robogtunk a rue Lincoln felé. Azonközben aggódva kérdeztem magamtól: vajjon a gyötrelmek, a szenvedések csakugyan el sodorták ezt a szegény leányt az irtóztató elbukáshoz? Mindaz, a mit a fény és pazarság kísértéséről mondott volt nekem, hirtelen az emlékezetembe tűzött, újra megszólalt előttem, mintha újra ott volnék abban a szerény lakásban a Barouillére-utczában. Jacques már lehült volt, s most szokása szerint bölcsekedett, újabb eszmékkal hozakodott elő s tökéletes józansággal tárgyalta őket. Az efajta beidomított elmék, minden megrázkódtatás daczára is, mintegy gépiesen működnek tovább. Molan, azt hiszem, kifogástalan regényfolytatást fog diktálni az agoniája közben!

- Azonban egy érdekes dokumentumot köszönhetünk ennek a betyár Kamillának... Várj csak. Tudod, mire gondoltam abban a perczben, a mikor jött felénk, azt a famozus verset szavalva, hogy:

Szemérem nélkül, csendes nyugalommal
S el sem pirulva ringatá magát...

Arra gondoltam, hogy ez épenséggel nem hat. A hatás csütörtököt mondott ott, helyben. A színpadról ellenben mindig megragadja az embert. No hát, a dolog így van: hogy az efajta illuzio az életben is teljes eredménnyel járjon, ahhoz az kellene, hogy az összes jelenlevők be legyenek avatva a dráma minden mélyebb és rejtettebb dolgaiba. A színházban mindenkor feltesszük, hogy a színpad társasága maga is tudja a helyzetről mind azt, a mit mi, a közönség tudunk... Ime, e ponton tér el a nyers valóság a transferált valóságtól. És tegyük hozzá - szerencsére - jegyezte meg vidám nevetéssel.

És meg volt elégedve a maga elméletével.

- Be jó is, hogy ez a kis Kék Herczegnő nem tanult esztétikát. Ellenben úgy tett, mint a Commune emberei, a mikor a Pantheont akarták levegőbe röpíteni. Ott voltam a quartier-ban. Emlékszem, hogy remegtünk mindannyian. A kripták tele voltak löporral. A gazemberek utnak indították a villamos szikrát. És elfelejtették izolálni a vezetéket... Az egész villamosság úgy tett, ahogyan mi fogunk tenni mindannyian: visszament a földbe - *et in pulverem reverteris*... de minél későbbben történjék ez és nem a Pierre de Bonnivet keze által!

Ez erőltetetten humoros és metafizikai finomságokkal fűszerezett beszéd hirtelen megszűnt, a mikor a rue Lincolnba értünk. Jacques kihajolt a kocsikablakán s idegesen nézte be a rövid utcát: Két égő lámpás tűnt fel. És hogy közeledtünk feléjük, hirtelen a Kamilla fiakkerét

ismertük fel. Ott állott egy kis magánház előtt, mely a 23-as számot viselte. A fiakker üres volt s a kocsis, leszállva a bakról, pipára gyújtott az egyik lámpásnál.

- Ő nagysága azt mondta, hogy elmehetek és szükségtelen megvárnom - felelte a kocsis a Jacques kérdésére, a melyet egy pénzdarabbal támogatott. E válasz szinte lázassá tette barátomat, de aligha hatott rá oly kegyetlenül, mint reám. Egy pillanatra szótlansággal egymásra meredtünk.

- Majd csak megtudjuk - szólott végre - s elhajtattam, egyben megparancsolva a kocsisnak, hogy a legközelebbi kávéháznál álljon meg.

- Egész egyszerűen majd felütjük a *Lakjegyzék*-et s ha ez nem világosít fel, hát majd a klubban a *Tout Paris*-t vesszük elő. Ily módon aztán meg fogjuk tudni, kinél keresett vigasztalást Favier kisasszony, a mi, valljuk meg, elég gyorsan történt és talán már akkor, a mikor még nem is volt szüksége vigasztalásra. Igenis, igenis... Megengedem, hogy ez nem hizelgő a férfi hiúságára, de valahányszor azon bánkódunk, hogy megcsaltuk a szeretőnket, rögtön meg is nyugodhatnánk azzal: ő már előbb csalt meg bennünket.

A rue Francois I-er egy kávéháza elé értünk, melynek bánatos ürességét egy alvó pinczér őrizte. Még mielőtt a kocsi megállott volna, Jacques már a járdán termett és besietett a kávéházba, a lakjegyzék után kutatott, a nélkül, hogy a pinczért felkeltette volna. Megtalálta s lapozgatni kezdett benne... Aztán pedig, mintha egy keveset reszketett volna a keze, a mikor a következő sorokat mutatta meg nekem a vaskos kötet egyik lapján:

Lincoln (rue de) és a közelebről való megjelölések után, kissé lejjebb a hasábon:

23. - *Tournade (Lajos-Ernő)* magánzó.

- Igazam volt? - szólott vihogva.

És becsukva a könyvet, egy nagyot tolt rajta a botja hegyével.

- De valld be, hogy jobbat érdemeltem...

- Semmit sem vallok be, a mig bizonyos nem vagyok benne - válaszoltam - miközben ez újabb esemény egész valómat megrázkódtatta.

- Bizonyos? - kiáltott fel Molan - bizonyos? Hát mi kell még neked? Talán az ágyban akarnád látni őket egymás mellett? És még ekkor is kételkednél!... Ámde én, a ki nem tartozom a nemes lelkek egyesületéhez, azt hiszem, hogy Favier kisasszony a Tournade ur szeretője, s ez esetben, ismétlem neked, hogy ma esti jelenete a legbecstelenebb dolog, a melyről valaha életében hallottam... És én meg fogom boszulni magam. No, isten veled...

Ezzel elhagyott. Nem tartóztattam és meg se kíséreltem, hogy megnyugtassam. A szívem megtellett szomorúsággal. Érzelmi életem során sohase ismertem azt a lázas féltékenységet, a melyről a könyvek szólanak s a melynek csak gyanui vannak, a nélkül, hogy biztosan tudná a valót. Én mindenkor teljes bizalommal szerettem. Ugy tűnik nekem, hogy a nőknek valóban meg kellene gondolniok, mielőtt megcsalják azt az embert, a ki úgy szereti őket. De hát nem gondolják meg, tudom. S ha újra szeretnék, mégis csak így szeretnék, így, teljes bizalommal, még pedig annál az egyszerű oknál fogva, mely azt akarja, hogy az ember ne lászon, a mikor a szeme könnyel van tele. De ha nem ismertem azt a sötét, kutató féltékenységet, viszont nem egyszer hordtam a szívemben egy örökkön vérző seb módjára a teljes bizonyosság irtózatát. Hányszor szenvedtem át az éjszakát azzal a gondolattal, hogy a kedvesem teste ki van szolgáltatva egy más ember kéjvágyának. E gondolat rettenetes hajszája az agyunkban, bizalmas lényünk e megszakadása, e halálborzongás a *biztos tudat* előtt, úgy hiszem, ez kegyetlenebb formája az érzékbeli szerencsétlenségnek. S ime e gyötrelmem lepott meg újra most, a Tournade nevét olvasva, a laczimék vaskos könyvében.

Istenem, micsoda nyomorúságban indultam meg a boulevard des Invalides felé, a lakásom irányában, és pedig gyalog, hogy a hosszú séta megtörje az idegeimet! Hiában mondtam volt Molannak: nem hiszem, hogy Kamilla a szeretője annak az undok alaknak, a kit irtózva pillantottam meg a Vaudeville öltözőjében... ime, igenis hittem ezt, istenem, hittem, hittem! Szegény szerencsétlen leány, elvesztette a fejét. A csalódás, a fájdalom elviselhetetlen keserősége megtévesztette, és egy eszeveszett pillanatban végrehajtotta boszútervét, mely lefokozta, tönkretette örökre...

Mit mondok? Végrehajtotta e tervet? Nem, végrehajtja most, e perczben, az éjszakán keresztül, a melynek fénylő csillagait a fejem fölött láttam, a házak falai között. Ez órát, e perczeket, mig multak el körülöttem, mig éreztem a rohanásuk, átélte ő is, felhasználta ő is! Felhasználta? S miképen?

E gondolat égető gyötrelmén által azt érezhettem, a mit a halálra ítélték s az övéik érezhetnek az ébresztés s a kivégzés közötti időtartamban. Az ember meg akarná állítani, megvesztegetni a tűnő perczet, megtörni a világot, hogy a föld megnyílják, a házak összeomoljanak, valami csuda történjék! Micsoda gyötrelemben érezzük ilyenkor, mint működik tovább az élet bennünk, mint folytatódik körülöttünk, ijesztő gépnek kérlelhetetlen szigorával! Minden fájdalomunk, a lelkünk vagy a testünk agóniája, lázongásunk vagy békés megadásunk nem több a természet szemében, mint egy szegény lepke szárnyremegése, egy gőzmozdony kéményébe kerülve.

- Vége! vége! A Tournade kedvese lett!

E rettenetes szavakat, a melyeket valóknak tudtam, egyre növekvő kétségbeeséssel ismételtam magamnak, mig jöttem végig az utcán, az Invalides hidján, mindenütt. Még ma is sebzenek, és annyi idő után még ma is fáj leirnom őket. De immár csendes, megennyhült fájdalom ez, s oly gyöngéd, oly gyöngéd bánat, hogy szinte édes s jól esik. Merengő szájalom olvad belé, mintha ott állanék egy sarkó előtt, mely Favier Kamillának örök nyugvóhelyét őrzi...

Haza jöve, s mielőtt lefeküdtem volna, meg akartam nézni még egyszer azt a két portrait-t, a melyet vázoltam róla: az egyik a régi, szép időkből, a mikor Jacques-ot még nem ismerte volt; a másik, a melyhez a mult hónapban fogtam s így maradt, a maga befejezetlen mosolyával. E két festmény mintha elhozta volna ide elé, s elhozta volna a gyalázatos gondolatát is...

A fájdalomam felsikoltott, bezokogta az éjszakát. Az inasom ijedten tört be hozzám... Nevetséges incidens, de megvolt az az előnye, hogy véget vetett örültségemnek. S ma, akár mosolyognék e gyermekes gyöngeségemen, ha nem rejtené egy újabb bizonyosságát annak, mennyire a végzet határoz fölöttünk, egy újabb jelét a sorsnak, mely soha sem engedte meg nekem, hogy az eseményeket a lelkem szerint formáljam. Ha imádtam, ha bálványoztam Kamillát, nem meg kellett volna már mondanom neki? Nem-e úgy kellett volna tennem, hogy a szakítás pillanatában bennem találja meg a megmásíthatatlan válás módját hűtlen kedvesétől?...

Ki tudja? Talán velem megvalósíthatta volna mindazt, a miről Molannal hiába álmodott?... Oly enyhén, oly odaadóan, oly gyöngéden szerelmes szívvvel értem volna vérző sebéhez, hogy talán egy nap alatt meg is szeretett volna! Ah! micsoda szomorúság idézni azt, a mi lehetett volna!...

...Look in my face, my name is: Might have been!
I am also called: No more. Too late, Fare thee well!...

- Nézz meg engem, én vagyok az *A mi lehetett volna!*... Ugy is hívnak engem: *Soha többé, későn, Isten veled.*

Be a helyén volnának a sírom fölött a költő-festő Rosetti e sorai! - A mi lehetett volna! Soha többé! Késő! Isten veled!...

Álmatlanul töltöttem az éjszakát, s csak reggel felé szállt lázas álom a szememre. Sajátságos álmam volt ekkor.

Azt álmodtam, hogy valamilyen diszes ebéden vettem részt. Az asztalnál Kamilla ült szemben velem, piros színekbe öltözködve, a melyekre arany haja omlott alá. Mellette Claude Larcher-t pillantottam meg, a kiről pedig tudom, hogy meghalt, és tudtam azt abban a pillanatban is, a melyben élve láttam a Kamilla szomszédságában. Bárha asztalnál voltunk, Claude irt. És oly fájdalmas volt látni őt, a mint görcsös kézzel tartva a tollat, csak írja, írja a sorokat. Szólani szerettem volna hozzá, megkérni, hogy hagyja abba, de Kamilla fenyegetőleg emelte fel az ujját, s a szemei hallgatást parancsoltak. Ugyanakkor megértettem, hogy Claude nekem ir: tanácscsal szolgál Kamillát illetőleg s e tanács oly sürgősnek tűnt, hogy gyötrődve áhitoztam utána s alig tudtam bevárni. De gyötrelmem csak még fokozódott, a mikor mindenki feláll, elhagyja az asztalt és Larcher is távozik a nélkül, hogy átadná nekem a levelet. Erre követem őt, sietek utána egy véget nem érő csigalépcsőn, s hogy utolérjem, levetem magam...

S ekkor hirtelen egy kertben találtam magam. A Nohant-i kertet ismertem fel, bárha soha sem jártam benne. Meglepődve néztem a gyönyörű pázsitot, a melyen élénk színű virágok betüket formáltak, és hirtelen, megdöbbenve olvashattam Jacques egy mondatát:

Ő már előbb csalt meg...

Ugyanakkor felkaczagtak mögöttem. Kamilla volt. A haja még mindig nyitva. És egészen sápadt a piros ruhában. Tournade-nak egy levelet hozott, a melyről tudtam, hogy Claude barátomé. Maga Tournade, kipirult kövér arczával, az ágyban feküdt és érzékiesen csattogtatta a nyelvét, mint inyencz, a jó pecsenye szagát érezve. És a mikor Kamilla feloldozgatta piros ruháját, hogy az ágyba vesse magát, elviselhetetlen fájdalom tépte meg a szivemet. Megértettem, hogy most adja magát először. Feléje akartam rohanni és legyőzhetetlen mozdulatlanság bénította meg tagjaimat. Felébredtem izzadó testtel...

Ez órában immár világosan látom e rémes álom különböző elemeit. Még Nohant sajátos viziója is meg van magyarázva az által, hogy *Adrienne Lecouvreur*-nek, a Kamilla bosszuját szolgáló színműnek, Maurice de Saxe a hőse, a ki viszont nagyapja George Sand-nak. De az erkölcsi gyötrelmek órájában megfelelkeznek az ember arról, hogy benső életét, a gondolatait, akár ébren van? akár alszik, de kérlelhetetlen pontosságu törvények kormányozzák. Ellenben helyt ad azoknak a babonás hajlamoknak, a melyek ott rejtőznek mindnyájunk lelkében, s akkor az éjszakai vizióknak titkos értelmét keresi, kutatva, ha nyujtanak-e valamelyes tanácsot vagy útbaigazítást...

Alig hogy vége szakadt e kinos álomnak, egy hirtelen gondolat cikrázott át a lelkemen: hátha ez az éjszakai látogatás a Tournade házában nem járt a leány megmásithatatlan bukásával? Hányszor megtörténik, hogy a nő elfogadja a találkát, el is megy e találkára s aztán, az utolsó pillanatban, felháborodik, eltaszítja az embert magától s menekül előle. Miért csak most gondoltam erre s miért nem nyugtattam meg magam már tegnap e gondolattal?

Éjszakai álmomból fakadt e gondolat. Sietve felkeltem - nyolcz óra volt - s elfutottam a Barouillère-utczai házba. Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre, - mert vannak pillanatok, a melyekben egy kevés bizonytalanság még egy kevés reményt jelent - alig hogy befordulok a kapun, a Favier asszony öreg szolgálóját pillantom meg. Ugyanaz a régi cseléd volt, a ki a Barouillère-utczában tett első látogatásomkor ajtót nyitott nekem s azóta többször kísérte el Kamillát hozzám. Dajkálta volt a leányt, s most is csak tegezte, mint a régi időkben. Szegény, hű asszony. A látásomra sietve jött felém, a mi csak fokozta balsejtelmeimet.

- Ah! La Croix ur! - szólott - a lépcsőházba vonva maga után, mintha attól tartana, hogy meghallják a beszélgetésünket.

- Ön a kisasszonyhoz jön?

- Itthon van? - kérdeztem. És rögtön az öreg cseléd aggódó, kétségbeeső tekintete megadta a választ. Aztán, hirtelen összekulcsolva a munkában elkérgesedett és formátlanná lett kezeit, izgatott hangon szólott:

- Nagyon kérem, La Croix ur, nagyon kérem, az édes anyja, az ön édes anyja nevére kérem, ha tudja, hol van a kisasszony, menjen el érte, hozza haza... Tegnap este óta, a mikor a kisasszony haza üzent a kocsissal, hogy ne várjuk éjszakára, Favier asszony oda van a fájdalomtól. Soha se láttam ilyen állapotban, még akkor sem, a mikor átlőtt homlokkal találták a férjét... Folyton sir, sir s mondja:

- Nem, nem akarom látni többé! Elkergetem, ha visszajön...

- Ezt csak mondja, de ha Kamilla hazajön, mégis csak meg fog neki bocsátani. Mit szól ehhez La Croix ur? Olyan szelíd, tisztességes gyermek, a ki nem engedett magához nyulni, s a kiről Favier asszony is, én is, úgy hittük, hogy szépen férjhez fog menni, mint az az énekesnő, a ki báróné lett!... Nem! Nem! Nem vagyok képes elhinni, hogy vétkezett! Kedves La Croix ur, ön olyan jó ember, mondja meg kérem, ha tud valamit erről. Én nem vagyok amolyan közönséges cseléd e házban... Én neveltem fel Kamillát s miatta nem hagytam el Favier asszonyt, a mikor minden összeomlott körülötte... De hát félek, hogy a házmester meglát és kitalálja... Már így is annyi bajom volt megmagyarázni, miért maradt ki a kisasszony. Csak jönne vissza, csak itt volna már s minden jó volna.

- Fájdalom! - szólottam - én is csak annyit tudok mint maga, a mire bizonyosság, hogy én Favier kisasszony hogyléte felől jöttem el kérdezősködni, a mennyiben tegnap este gyöngéledőnek láttam...

- Nem önnél van? - kérdezte az öreg asszony, ijedten a zavarom láttára, a mit a maga módja szerint magyarázott - s a gyanuja teljesen elárulta, micsoda odaadó szeretettel viseltetik a »kicsike« iránt, a hogy ő nevezte Kamillát, a lelke minden gyöngédségével. Kétségbeesett aggódása, gyötrelmes szavai a Favier asszony fájdalomáról csak még jobban megkinozták szenvedő szívemet.

S ujra elgondoltam, micsoda gyöngéden békés, szeretetteljesen egyszerű világban nőtt fel a szegény kék hercegnő. Ő is azok közé a kis leánykák közé tartozott, a kiknek születését ünnepként köszöntik, a minthogy ünnep vala imádott életének minden mozzanata: a keresztelezés, a születésnap, az első áldozás s az első hosszú ruha... s ime, mindez azért, hogy a becézett, szeretett drága gyermek a galantériák szennyébe fuljon!

És a hú cseléd mintegy naiv visszhangja volt a gondolatomnak.

- Nem, nem, sem önnél, sem Molan urnál, sem Fomberteau-nál... Önök sokkal tisztességesebb fiúk, mintsem hogy az ilyen leányból kitarított nőt akarnának csinálni... Mert az lett most. Oh, Kamilla, Kamilla, Kamilla!

És megfeledkezve arról, hogy meghallhatják, kinos zokogásban tört ki. Meg akartam nyugtatni, biztattam: megkeresem Kamillát s elmondom neki az édes anyja kétségbeesését.

- Hogy jöjjön vissza - rebegte az asszony a zokogásán keresztül. És odaadó, alázatos lelkének egy fönségesen szemérmetlen mondása volt:

- Ha kalandokat akar, hát ebben is szívesen segítem!... Mondja ezt meg neki, kérem... csak jöjjön haza, csak maradjon velünk!

Tehát megtörtént. Tehát az álom megcsalt. Ime, már késő volt, már nem lehetett megakadályozni többé, hogy ez az imádandó gyermek, ki oly nemesen, oly édesen regényes szívvvel született a világra, egész egyszerűen szajhává legyen. Még a büszkesége, az önérzete is - a mit pedig annyira szerettem benne - csak arra lesz jó, hogy siettesse a pusztulását.

Ha eloszlik szilaj haragja, mely egy Tournade karjaiba vetette, ha elrémülve, tudatára ébred a gyalázatának, s elundorodik, elrémül önmagától: a saját testének, a saját lelkének utálata csak két eredményre vezethetne, - két egyaránt ijesztő eredményre. Vagy nem bírja elviselni magát, s ez esetben öngyilkossá lesz, vagy pedig bizonyos fájdalmas büszkeséget fog találni abban, hogy lángoló inkarnációja legyen annak a bántó ragyogásu, szemérmetlenül diadalmas típusnak, melyben egyszerre van meg a nagy színésznő s a nagy courtesane.

E két megoldás közül vajjon melyiket választhattam az én szerelmes szívemmel? Egyaránt rémséges mindakettő. Akkor, az öreg szolgálonak tett ígéretem ellenére, erősen feltettem magamban, hogy ezt a szerencsétlen gyermeket soha viszont nem látom többé. De elmegyek, elutazom, a mint hogy ez már félénk, homályos tervem vala, kezdődő szerelmem és a szenvedésem idején.

Igen, elmegyek, elutazom, visszatérek Spanyolországba vagy Itália ege alá, a hol a sajgó lélek legalább magányra lel, s altatja napfényen a sebeit. Csodálkozó inasomnak meghagytam, hogy készítse elő bőröndömet, magam pedig néhány vázlatomat rendezgettem, majd a különböző útmutatókban lapozgattam, mintegy arra kényszerítve magam, hogy csak a sietős elutazásra gondoljak.

Mindaz, a mi a Kamilla bukásán kívül létezett, mintha elmosódott, lerombolódtól volna. Elfeledtem volt Bonnivét asszonyt, az előző est bosszujelenetét és elfeledtem Molant is.

És a mikor egy-két óra tájban belépett a műterembe, mintha hirtelen más légkörbe kerültem volna s ott látnám újra magam előtt az elmosódott valóságot. Pedig ezt a morális hajótörést, a melynek áldozata voltam, kizárólag ő akarta. S míg megpillantottam, míg hallottam a hangját, míg kezét fogtam vele, éreztem, hogy ő az, a kit kárhoztatnom, a kit gyűlölnöm kellene. Itt volt előttem, kegyetlenül rosszkedvűen, bizonyos féktelen izgatottságban, az ajkát harapva, mi által már amugy is hosszas profilja csak még jobban megnyult s éles vonalain által kitetszett az állat, a mindnyájunk bensejében szunyadó vad, mely nála a róka volt. És való természetének minden vonását lelve fel az arcán, az ellenszenv mérge öntötte el szívemet. Ez utóbbi órák kínzó szenvedése elhőmpölygött bennem s akkor a sértő, a vádoló szavak valóságos exploziójával fogadtam.

- Te nemde tudakozódni jössz? Bezzeg elég undok módra viselkedtél... Ime, Kamilla el van veszve most! Ma reggel ott voltam a lakásán s megtudtam, hogy a házon kívül töltötte az éjszakát. Mi tudjuk, hol. Ime, a te önzésed műve. De ha van igazság valahol, ne félj, ezért a czudarságért számolni fogsz. Mert bűn, érted-e? bűn, így játszani egy szegény őszinte szívvvel és eljuttatni oda, a hova te juttattad el...

- Ugyan hagyj békén - vetette közbe idegesen, a vállát vonogatva. - Abban a pillanatban, hogy a fiatal leány szeretőt kerit magának, hát kerit utána egy másodikat is, egy harmadikat és így tovább... Ha Kamilla becsületes teremtmény lett volna, azt kellett volna mondania, a mikor udvarolni kezdtem neki:

- El akar venni engem feleségül? Nem? Ugy hát ajánlom magam...

De hát ő nem ezt mondta. Nagyon sajnálom. Egyébként pedig, ha rosszul bántam vele, úgy tűnik nekem, hogy visszaadta a kölcsönt és tegnap esti czudarsága legalább is fölér az enyéimmal...

- Ah! az *Adrienne* jelenete! - kiáltottam fel. - Erre célzol ugy-e s ezzel akarnád elhallgattatni a lelkiismereted szavát, a helyett, hogy ez erkölcsi gyilkosság fölött kisírnád a szemeidet. A tegnapi estével hozakodol elő!... Szeretném ismerni ez est súlyos következményeit, a melyek lenyomnák a latban a Kamilla összetört életét, örökre megfertőzött lelkét!... Bonnivet elkergette a feleségét? Provokált téged? Ugy-e, hogy nem?... És te össze akarnál mérni őt, esetleg kínos perczet, a melyet mindenképen megérdemeltél, azzal az irtóztató szédülettel, mely az egész életére tönkretette ezt a szegény leányt, ismétlem neked, az egész életére...

- Micsoda hév! - válaszolt ironikus mosollyal. - Micsoda ékesszólás! És ha már ott tartunk, hogy kemény igazságokat vágjunk az egymás fejéhez, hát csak rajta, folytassuk... Te azt veszed zokon nekem, hogy nem volt bátorságod önmagadat ajánlani a Tournade helyébe... ez az igazság, a melylyel szemben minden tagadás hiába való. Én is tudom, hogy vélekedjem erről a dologról, hidd el ezt nekem, szegény La Croix barátom. Kár hát nekünk keserű szavakat mondanunk egymásnak, és jobb lesz, ha másról beszélünk...

Aztán némi hallgatás után:

- Én különben sem haragszom rád és bizonyságul egy szivességre foglak kérni... Találd ki, honnan jövök?...

- Hát természetesen attól a becsstelen Bonnivet asszonytól - válaszoltam.

Mindenképen azon voltam, hogy összevegyek Molannal és kerestem volt az e célra alkalmas szavakat. De haragomat csakhamar megdöbbenés váltotta fel, a mikor Jacques vihogva válaszolt:

- Ugy van, attól a becsstelen Bonnivet asszonytól. Te alaposan utálod őt, mi? S te úgy találod, hogy nagy gazság volt tőlem, a mikor feláldoztam Kamillát neki...

- Nos hát! - folytatta sajátságosan csipős hangon, a miből megértettem, hogy e részről is valami újabb és váratlan fordulat állott be, - azért jöttem, hogy megkérjelek, segíts nekem megboszulni magamat Bonnivet asszonyon... Ez meglep téged?...

- És nem ok nélkül - válaszoltam. - Az imént még czudarnak nevezted azt a szegény leányt, a miért tegnap este...

- És fenntartom a szót - vetette közbe ideges hangon.

Ujra csend állott be. Ugy sejtettem, mintha egymással ellentétes érzések tüznének össze a lelkében. A mit el akart mondani nekem, roppant bánthatta a hiuságát. Másrésztől ugyane hiuság kívánta, hogy rögtön bosszút álljon Bonnivet asszonyon s e bosszu kivitelében csak én segédkezhettem neki hatásosan.

Ezt az embert, a ki rendes körülmények között annyira ura volt önmagának, egy váratlan, kemény sérelem teljesen kihozta sodrából. Forrongó haragjában szinte sivitó hangon folytatta:

- Igen, czudarnak neveztem és fenntartom a szót, sőt majdnem boldog vagyok, hogy fenn tarthatom, mert ezzel jogaim vannak vele szemben. Figyelj csak...

És megragadta a kezemet, a melyet mindjobban szorongatott beszéd közben:

- Tehát ma, rögtön, dejeuner után Bonnivet asszonyhoz mentem. Tudniillik nyugtalankodtam. Az ember hiába tudja, hogy az asszonyok olyanok mint a macskák, a melyek tudvalevőleg mindig a talpukra esnek vissza, hiába tudja, hogy mindig találunk módot a szerelmes férfiak újabb becsapására, igen, hiába tudja mindezt az ember, mégis csak vannak efajta bolond aggodalmak!... Roppant féltem attól, hogy Bonnivet megértvén a Kamilla jelenetét, a feleségének ront.

...Ezuttal akár bámulhatsz az ostobaságomon és nem fogsz vádolni többé szivtelenséggel. Egyszer, hogy csakugyan erre a szegény szivre akarok hallgatni, jaj be furcsán sikerül a dolog... Ott vagyok abban a kis szalonban, a melyet te is ismersz; egy pamlagon, felhőgomolyszerű ruhában, egy asszony fekszik. Te ezt elképzelheted magadnak: csipkekendő a feje körül, mely épen csak annyi világosságot vet az arcra, hogy ennek a maga finom árnyalatának igéző bájával hasson: tündéarcznak, eszményiségnek tűnjék és elbűvölje azt a szegény szeretőt, a kinek ki fogják adni az utját... Figyelj csak.

- Migraine-je van? - kérdezem tőle.

- Legalább is lehetne - feleli és rám mered.

Két szem, a melyet nem irhatok le neked, két szem, a melyben van gyűlölet, düh, de fagyos és kegyetlen, mint a fulánk:

- Ön elég vakmerő - folytatta - eljönni ide a történetek után...

Ez a fogadtatás annyira megzavart, hogy nem tudtam mit válaszolni. Engem tett felelőssé a Kamilla inzultusáért!...

- Jaj be erős kávé, a hogy mi mondjuk a műteremben - szólottam, akaratlanul nevetve e szegény pseudo-Don Juan szálnalmas arczkifejezésén, a mint beszámolt az asszonyi gonoszság e bámulatos fordulatáról.

- De hát figyelj - válaszolt immár hevesebben, - s majd csak aztán neved ki, a miben egyébként igazad lesz... Nem, barátom, soha el nem képzeléd, micsoda kegyetlen, czudar szavakat vágott a fejemhez annak a képtelen negyedórának a lefolyása alatt, a melyben ott voltam előtte. Először is, hogy én nagyon jól tudtam, minek teszem ki őt, a mikor megengedtem, hogy Kamilla eljöjjön játszani hozzá, és hogy nekem hízelt szembe állítani egymással a két szeretőmet, és hogy ő Kamillát úgy fogadta, mint egy uri nőt és engem mint egy uri embert, mire Kamilla úgy viselkedett mint egy komédiásnő és én úgy viselkedtem, mint egy író - igen, ki merte mondani ezeket a szavakat - és hogy mi ketten összeesküdtünk ellene, én a hiuságomat, Kamilla az arczátlanságát fizettetve meg vele; és hogy mindenekelőtt engem utóljára fogadtak az ő házában, és hogy ő megbeszélte ezt a férjével - igen, ezt is ki merte mondani - és megbeszélte - a férjével azt is, hogy a Kamilla aljas cselekedetét az én még aljasabb henczegeim okozták!... És ha hallottad volna micsoda hangon mondotta:

- S a mennyiben úgy tetszik, hogy ez a leány szereti önt, hát én visszaküldöm önt hozzá, és az lesz az én első kis bosszum, hogy majd szerencsétlennek látja önt és szerencsétlennek miattam; mert ön szerencsétlen lesz, igenis szerencsétlen lesz!...

És kaczagott, azzal az éles kacagással, a melyet te is ismersz és én szótlanul, elrémülve hallgattam, igen, én, Jacques Molan, a kit te ismersz, annyira eliszonyodtam e szavak hallatára, a melyek a legsötétebb lélekről tanuskodtak, hogy meg sem tudtam állítani őket... Ha pózolni akarnék előtte, azt mondhatnám neked, hogy tanulmányoztam, míg beszélt... Jaj, dehogy barátom! Ebben a pillanatban meg voltam bénulva, bárha szeretném tudni, hogy mitől... De béna voltam... És képzeld el magadnak, a mint e jelenet közben belép Pierre de Bonnivét, és képzeld el magadnak, a mint a kis szalonban bizonyos fullasztó csend száll alá mindhármunkra... Esküszöm neked, e pillanatban oda akartam kiáltani annak a számár férjnek:

- Tudja-e, hogy a felesége szeretője voltam!...

E kiáltásban, azt hiszem, megkönnyebbültem volna! S mi lett volna? Párbaj. Ebből csak kikerül az ember s meg lett volna az elégtételelem, hogy ezt a bitang nőt lelepleztem...

Az az ostoba előítélet fojtotta el bennem a szót, hogy el kell viselnünk, el kell türnünk mindent, nem lehet elárulnunk azt a nőt, a ki nekünk adta magát, még ha meg is érdemli... S ime, most itt vagyok...

- De hát mi oka lehetett minderre?... - kérdeztem elképedve, s már gunyolódni sem volt kedvem többé, a miért még tegnap a diadalmas hódító vala s ma lihegő hangon, dühös felindultságban ily szálnalmas vallomást tesz.

- Igen, - ismétlem - mi oka lehetett erre. A kedvesed volt. Következésképp, terringettét, csak tartott rád valamit!...

- El akart csalni Kamillától - válaszolt. - Ezt mindig tudtam... Most, hogy a dolog sikerült, hát nem érdekelem többé, ez nagyon természetes... És megsebzett hiuságának haragja elvégezte a többi... Egy pillanatra Kamillát jelentettem neki és gyűlölt engem, a hogy Kamillát gyűlöli. Ez is nagyon természetes... Aztán meg módot talált arra, hogy e lehetetlen szakításban szépen összeegyeztette: a férje gyanuját, mely most már kezdett nagyon veszélyes lenni, aztán a megsértett önérzet éktelen haragját és a maga barom természetét... Ámde engem nem lehet így kidobni. Majd én szolgállok hasonlóval... Te segíteni fogsz nekem még pedig rögtön...

- Én? - kérdeztem, - hogyan?

- Ugy, hogy rögtön felkeresed Kamillát - szólott és szabadkozó kézmozdulatomra ismételte:

- Igen, felkeresed Kamillát... Ma este première van a Théâtre Français-ban, nekem van páholyom... Ott akarok lenni az előadáson Kamillával, megértetted? Bonnivet asszony is a színházban lesz. Azt akarom; hogy ez a ringyó lásson engem a kis Favier-vel, kibékülve, boldogan egy páholyban és hogy ez fájjon neki az ő hiu bensejében. Ez az egyetlen pont, a hol megsebezhetem! Ah! ő meg van győződve arról, hogy én sirva jöttem el tőle, s most járok megszaggatott szívvvel, roppant nyomorúságban!... És ott lesz a szemei előtt, meglepett tekintete előtt, annak a bizonyossága, hogy sem a Kamilla, sem az én életemben nem számított annyit, mint ez - és egy gyufát hajított el, a melyen cigarettere gyujtott, - ámde kénytelen lesz bevallani magának:

- Ez az ember, mégis csak birt engem.

Mert én birtam őt, és lehetetlen meg nem történné tenni, hogy ne lett volna az enyém és ne lett volna a karjaimban, ne lett volna egy ágyban velem... Be édes bosszu elgondolni, hogy ezt soha, soha meg nem másíthatja, le nem törölheti az asszony...

És mig kicsattantak rossz érzései, egyébként szép arcza borzalmas kifejezést öltött. Förtelmes volt e perczben, a mikor megkapó módon igazolta szegény Claude barátom kedvencz elméletét arról a vad gyűlöletről, mely egyszerűen nembeli viszonyoknak örök alapját teszi.

Ez a kegyetlenségen épülő, állítólagos szerelem mindenkor oly undorító hatással volt reám, hogy ezuttal sem voltam képes szálnalommal lenni Jacques iránt, bárha éreztem, hogy szerencsétlen, már a mennyire tudniillik ő képes volt erre.

Egyébként pedig nagyon is tisztában voltam azzal, hogy a mit az elutasított szerető kíván, teljesen hiábavaló fáradság. És a Bonnivet asszony jelleme a maga egész mivoltában kirajzolódtott előttem.

Megértettem, hogy ez asszonynyal való viszonya során, Molannal is csak az történt, a mi mindenkor meg fog történni a világnak akár legravaszabb írójával, ha egy valóban gaz teremtés elé kerül, a ki nem műkedvelésből defravált: szegény henczegnője a romlottságnak, rögtön le is álcázzák s megkötozik. E kegyetlenül kaczer nőnek förtelmes mulatsága volt megtépni a kis Favier boldogságát. A mint hogy a sivár lélek mindenkor gyönyörüséget talál a mások érzelmeinek megkinzásában.

A Molan szívében is tisztán látott. Kitalálta hol sebezhető, s miután megsebezte, rögtön ki is tette a szűrét, mámorosan attól az egyetlen élvezettől, a melyet a mások szenvedésében talált. És nem hagyott a kezei közt egy sornyi írást, egy arczképet, egyetlenegy árva bizonyosságát rövid viszonyuknak.

Molan volt a legyőzött, s az egyetlen szolgálat az lehetett volna vele szemben, ha sikerül lebeszélnem őt e veszedelmes asszonygyal való mindennemű érintkezésről. Egyébként pedig újra azt a szerencsétlen színésznőt használni fel, valóban nyomoruságos cselekedet lett volna; így hát azokra a szavakra célozva, a melyeket a fizikai bírásról mondott az imént, így szólotam:

- Érd be hát elégtételképen ezzel, mert a mi Kamillát illeti, te úgy látszik elfelejtet, hogy állanak az ügyeid vele...

- Hogy állanak? - kérdezte meglepődve és egoizmusának legbámulatosabb hangját szólaltatta meg: - de hát én megbocsájtom neki ezt a ma éjszakai Tournade-ot!...

- Ez valóban szép tőled - válaszoltam leplezetlen gunynyal. - A kérdés csak az, vajjon ő is megbocsájtja-e neked?... Én ezt aligha hiszem...

- Ugyan! Te csak menj el hozzá és mondd meg neki, hogy én beszélni szeretnék vele... Itt várom őt nálad. Meglátod, hogy rögtön el fog jönni. No rajta, tedd meg ezt értem... és érte!...

- Nem, és nem - szóltam felháborodva, brutálisan, mire újra csak a vállát vonogatta, majd pedig a kalapja után nyúlt. És ugyanakkor szólott is:

- Ugy hát majd magam keresem fel...

- Hol? - kérdeztem.

- Ott a hol van, - válaszolt.

- Tournade-nál?...

- Tournade-nál... Már amugy is nagyon jól esnék az idegeimnek, ha ezzel a betyárral összetűznék s megverekednék...

- Aztán Bonnivetné meghallaná ezt s ez újabb bizonyosága volna arra, hogy még mindig szeretem Kamillát... Egyébként is teljesen nyugodt vagyok. Hazajöve lesz levelem tőle, a melyben ő kéri, hogy keressem fel... Már az is meglepő, hogy eddig nem mutatkozott...

A nagy napok Jacques Molan-ja lett újra, a maga rendithetetlen elbizakodásával, sajátos tekintélyével. Reám ugyan nem volt hatása többé, ámde Kamillát ki tudja vajjon újra el nem bolondítja-e? És akkor a szegény leány pusztulása még borzalmasabb...

E gondolat járt a fejemben, a mikor Molan végre eltávozott... Kinzó, fájdalmas érzések öntötték el a lelkemet, s akkor még ellenállhatatlanabb vágyam kerekedett menekülni, elutazni, nem látva viszont sem a leányt, sem a kedvesét és nem tudni róluk semmit. Elhatároztam, hogy még az este egyenesen Marseille-be utazom, s onnan megyek valamerre. Ugy hát a nap hátralevő részén néhány dolgomat végeztem, elfutottam a bankáromhoz, jártam a festékkereskedésben, a menetjegy-irodában, s meglátogattam két-három távoli rokonomat, a kikkel fentartottam volt az összeköttetést. Időről-időre az órát néztem s mig multak, rohantak az órák, mintha egy láthatatlan kéz szorongatná a szívemet.

Elrémlve gondoltam a magányra, a mely el fog zárni a világtól, el fog zárni attól a várostól, a melyben egyetlen szerelmem él. És micsoda, benső remegés fogott el, a mikor délutáni hat órakor végre haza kerülve, úgy hallottam, hogy egy kocsi áll meg a kapu előtt. És rögtön csengetés hallatszott s megszólalt az az egyszerre imádott s egyszerre féltett hang, a Favier Kamilla hangja:

- Ön elutazik - kérdezte - láttam bőröndjeit az előszobában...

- Megyek Olaszországba, - válaszoltam.

A fátylát meg sem emelte az arcán, mintha rejteni akarta volna a vonásait. Ugy volt mintha restelkednék... S ez újabb bizonyosága vala a lelke finomságának, s csak bántóbbá, csak keserűbbé tette az elbukása gondolatát... Őt magát pedig a szégyenkezés e jele által még eszeveszettebben, még fájdalmasabban szerettem...

- És mikor? - kérdezte újra.

- Egy óra és huszonöt perc múlva, ha ugyan pontosan indul a vonat - szóltam tréfálkozón, a nagy órára nézve, a melynek egyhangú ketyegése betöltötte az üres műtermet.

És szótlánul hallgattuk a múlt időt, az élet könnyörtelen haladását, mely elhozta e könnyörtelen percet nekünk és elvezet jövőre perczekhez, a fájdaloméihoz, a bánatáihoz. De a hallgatásom daczára, Kamilla érezhette, hogy mindent tudok. Ült csendesen, a homlokát kezébe rejtve.

Aztán szólott:

- No hát mindegy... Én arra akartam kérni, hogy mondja meg Jacquesnak...

- Mit, kisasszony? - kérdeztem remegve; mert hallottam előre irtóztató vallomását. És ime, volt erőm hozzá tenni:

- Ha hasznára lehetek, szívesen elodázom az elutazásomat...

- Nem! Nem! - szólott sajátságos energiával.

- Ez sürgősség. Jobb, ha önt sem látom többé. Mindössze a Jacques egy levelét akartam visszajuttatni hozzá, nézze, hová irt nekem - s nyújtotta borítékot, a melyre a rue Lincoln és a Tournade neve volt írva. Aztán folytatta, de már kevésbé szilárd hangon:

- Arra akartam kérni, hogy ne írjon nekem többé és ne keressen többé, se itt a rue Lincolnban, sem máshol, minthogy én most már nem vagyok szabad többé...

És újra csend támadt. Kamilla felállott, nyújtotta a kezét:

- Majd visszaküldöm neki e levelet a postán. Ezt jobb is szeretem... No hát, Vincent, az isten áldja és jó utat. Megtart ugy-e az emlékezetében? És nem fog nagyon szigorúan ítélni fölöttem... No, csókoljon meg, minthogy az isten tudja, mikor látjuk viszont egymást...

S a mint az ajkam az arcát érte, a fátylán keresztül a könnyeit éreztem.

Azontul már nem beszéltünk. Egyetlenegy kérdésem nem volt hozzá. Egyetlenegy panaszos hangja nem hallatszott. Soha, a legdrágább halottól sem volt ily fájdalmas bucsuzásom.

XI.

...Igen! kegyetlen, bánatos bucsu! az egész lelkemet, az egész lényemet a fájdalomba kellett fojtania, ha még most is, e sorokat írva, könnyem van utána... S jobb szeretném nem folytatni, lemondani arról, hogy elbeszéljem e regénynek oly ironikus epilógusát!...

Huszonöt hónap s hosszú távollétem nem gyógyították be titkos sebemet. Csak felhasad és vérzik újra, még érzem, érzem örökön a szegény leánynak könnytől nedves arcát, első s utolsó csókom alatt...

Huszonöt hónap... próbáljuk meg feljegyezni az eseményeit...

Mindenekelőtt még aznap este Marseille-ba menekültem, s innen hajón indultam Olaszországba. Így szerettem mindig, megállás nélkül jönni be Itáliába, s főleg szerettem ezuttal, mert ez az egy huzamban való utazás kizárta a sürgöny- vagy levélváltás lehetőségét - legalább is néhány napon keresztül, vasárnaptól csütörtökig. Favier Kamilla ott hagyta-e Tournade-ot, hogy Jacques mellett újra a szerető igájába hajtsa a fejét? És Jacques csakugyan végrehajtotta-e a Tournade-dal való képtelen párbaj tervét? Avagy megsértett önérzete inkább azon igyekszik, hogy Pierre de Bonnivet-vel tüzzön össze? Be kár volt e kérdésekkel zaklatni magam, keresni, kutatni a választ... Mert hogy szegény Claude barátom módjára beszéljek, a ki oly édes örömet czitálta a Beyle megjegyzését egy akasztásról: *»minden egyszerűen és tisztességesen ment végbe...«*

Csakhogyan én későn tudtam meg ezt. Egyelőre bizonytalanságban voltam, a melyen, elég bölcsen, nem is akartam változtatni. Négy hónappal később, egy peruzai szállodában egy francia lap került a kezembe s megolvashattam benne, hogy a Dorsenne darabjában Berthe Vigneau kisasszony felváltva játsza a főszerepet Favier Kamilla kisasszonnyal, továbbá hogy Molan egy kötetbe gyűjtötte össze színműveit, a melyekhez új előszót írt, aztán meg hogy Tournade urnak valami Butterfly nevű lova valami versenydíjat nyert, és Senneterre urnál fényes *five o'clock* volt, a melyre eljöttek X. Y. Z. és Bonnivet asszonyok.

Mindez csak azt bizonyította, hogy a világ mindig ugyanaz marad, a mint hogy magam is a régi voltam, a mikor Pisában a Spinello Aretino freskójának egy részletét másoltam le, majd pedig a Fra Filippo Lippi Saloméját próbáltam utánózni.

Aztán Folignon keresztül Anconába, innen pedig Brindisibe igyekeztem, hogy végre Athénbe jussak, meddő és kielégíthetetlen vágygyal újabb s újabb hangulatok s víziók után. És visszatérve Párisba, egy hosszabb keleti utra készültem, s október havában utnak indultam Egyptom és Kis-Ázsia felé, hogy a maga igaz milieujében idézzem a Megváltó alakját és egy képsorozatot fessek róla, a mi a férfikorom végleges műve lehetett volna, ha ugyan más meg nem előz ebben.

A véletlen megakadályozta volt, hogy e két utazás közben Jacques-al vagy Kamillával találkozzam. Mindössze azt tudtam meg, hogy Favier kisasszony mind hirnevesebb színésznő, Molan pedig megnősült. Tehát letépte az érett gyümölcsöt, a hogy hajdani ebédünk idején mondotta volt, s letépte fölöttébb előnyös feltételek között.

Egy nagyon gazdag s gyermektelen fiatal özvegyet vett el, a mi lehetővé fogja tenni, hogy megvénülve is fényesen élhessen és minden »írás« nélkül. A mennyiben a nyomtatott esküvői értesítéshez nem kegyeskedett néhány baráti szót fűzni, tehát magam sem irtam neki. Ekképen érintkezésünk megszakadt, s bizony aligha voltam elkészülve arra, hogy egy nap beállit hozzám a műterembe, a mint azt a multkor tette.

Egy keveset megöregedett; egy parányit mindössze... de finom nézésű szemei a régiek és könnyed gunyolódása, megejtő s behizelgő modora sem változott. S nyújtja a kezét, bizonyos vidám szívélyességgel, mintha csak tegnap hagytuk volna el egymást, s rögtön szól:

- Fogalmad nincs róla, mennyire örülök, hogy viszontlátlak téged... Mikor jössz el hozzánk ebédre, hogy bemutassalak Molan asszonynak? Meg fogod látni, hogy a házasság lotériáján is szerencsém volt... És nagyon fog tetszeni neked. Rólad pedig tudja, mennyire szeretlek... De igen. Az ember nem találkozik. De ez nem ok a felejtésre... De hát mi ujság veled, mióta utoljára beszélgettünk!... Két esztendő! Két esztendeje ennek! Mennyire megnöveszti az embert. Hallottam, hogy a Keleten jártál, Laurens mondta volt, a kairói konzul... Ebből láthatod, hogy messziről is csak követtelek... És mondd csak... Favier Kamillát láttad-e?

- Én? - kérdeztem s úgy éreztem, hogy elpirulok jóakarón ironikus tekintete alatt, - nem, nem láttam. Miért kérded ezt?...

- Ah! *Daisy* - szólott vidám nevetéssel, miközben a közeledő negyvenes évek daczára is teljesen ép fogai tüntek elő, - kegyed csakugyan ártatlan szendének született s mint ilyen fog meghalni...

- Nem értelek, épenséggel nem értelek - mondtam türelmetlenül.

- Hogyan? Kamilla tetszett neked. Te tetszettél neki. És Tournade óta egy egész sor szeretője volt, így: Philippe de Vardes, Machault, Roland de Brèves, és végre a kis Lautrec herceg, a ki kétszázezer frankot költ rá egy esztendőben, és te, te el sem mentél hozzá!...

- Meg van írva - folytatta maliciózus tekintettel, - hogy ti ketten sohasem találkozhattok csak az én közreműködésem által... Emlékszel utolsó beszélgetésünkre, a mikor arra kértelek, hogy egy üzenetemmel menj el hozzá, s te megtagadtad azt?... Nos hát, ha most újra volna egy üzenetem, vajjon elvinnéd-e hozzá?...

- Az üzenettől függ, - szólottam magam is tréfálkozó hangon.

- Hej, teljesen irodalmi jellegű - folytatta egyre vidáman.

- Nem mintha a feleségem féltékenykedésétől tartanék. Ő és én, mi nem vagyunk szerelmek. Mi élettársak vagyunk s az asszony elég okosan megérti, hogy a magam fajtájú ember kicsi hűtlenségei minden következmény nélkül járnak. De hát én nem szeretem a »visszatéréseket...« a szerelemben legkevésbé! Röviden hadd mondok el neked, miről van szó. Emlékszel Bonnivet asszonyra, s a Kamilla féltékenykedésére?...

- Ah! igen, az Anna királynő - vettem közbe, - tán hozzá is el akarnál küldeni? Még csak ez kellene...

- Nem, nem - válaszolt, - hozzá nem küldlek. Egyébként tudod-e, hogy özvegy lett s két hét múlva újra férjhez megy?... S ezuttal egy igazi arisztokratához, egy igazi Candale-hoz... S újra csak a szerencsém: ezzel a házassággal felszökik a legmagasabb társadalmi szférákba s ily módon én aligha kerülök össze vele... Ah! a csudar! Be belém harapott! Ámde ebben a mi történetünkben, a Kamilla féltékenységében, a rue Nouvelle-beli lakás jelenetében és mindabban, a mi ama bizonyos estély szenzációja volt, egy pompás színmű rejtőzött, egészen készen, egészen megkomponálva... Ne nagyon csodáld hát, ha leirtam a papírra... Olyan *Adrienne Lecouvreur*-féle dolog, de teljesen modern. Fomberteának elolvastam s az ő véleménye szerint soha jobb dolgot nem irtam. Ej! hadd mutatom meg, hogy ez a százezer frank évi járadék még nem bágyasztotta el a Jacques Molan elméjét... Pedig megesküdtem, hogy nem írok többet, s ez most kivétel. Mert negyven éven túl, akármennyire zseni is legyen az ember, irodalmi alkotásai tekintetében csak ismétlésekbe esik és ez egyenlő azzal, hogy tuléli önmagát. Ha nincs arra hivatva, hogy felülmulja önmagát, hát okosabb dolog, ha elhallgat. Én arról álmodozom, hogy úgy végezzek, a hogy Shakespeare vagy Rossini végzett. Oh! egy egész kis Rossini, egy egész kis Shakespeare. De hát mindenki csak úgy ír, a hogy tud, és én meg akarok állani az én husz kötetemnél... Ennek a darabnak azonban nem tudtam ellentállani, a tárgya megragadt, meg kellett írnom. De, ismétlem, ez az utolsó!...

- Te erről a történetről egy színművet írtál!... - szólottam elálmélkodva. - Szerencsétlen ember, mit fog ehhez Bonnivet asszony szólani?

- Mit? Csak azt, hogy semminemű tehetségem nincsen - válaszolt.

- Az efajta nagyvilági nőkkal a dolog nagyon egyszerű. Mig ott forgolódol a szalonjukban, nagy ember vagy. Aztán, ha nem jössz többé, hát azt a három louis-t sem éred meg, a melybe egy földszinti páholy kerül... Ezzel megmondtam neked azt is, mennyit adok a Bonnivetné elismerésére vagy gáncsoló kritikájára. Egyébként úgy tetszik, hogy ez a faj csak úgy burján-

zik manapság. A feleségem eddig már három barátnőjére ismert a darabom hősnőjében. Így lévén pedig...

- És Kamilla? Kamilla, a kinek ez a kaland az élete igaz és szomorú regénye volt... Arra gondoltál-e, hogy mit cselekszel vele szemben, a mikor ezt a dolgot, még amúgy melegen, az életből a színpadra viszed?...

- Épen ez a dolog - válaszolt a fejét lehajtva - annyira az ő élete, az ő egyénisége, hogy csak Ő tudná eljátszani nekem ezt a szerepet... De hát fogalmam sincs róla, hogy közeledjem hozzá... Nagyon különös teremtség. Semmi el nem mosódik benne. Hinnéd-e, hogy alig két héttel ezelőtt roppant keserűséggel beszélt rólam egy közös barátunknak!... Ha irnék neki, tán fel sem bontaná a leveletem. Valakinek el kellene vinni hozzá ezt a szerepet. Kezdetben Fomberteaurra gondoltam. De hát vele kicsit feszült viszonyban vagyok a házasságom óta. Azzal vádolt, hogy eladtam magam. Micsoda számárság!... Különbözik pedig Kamillával sincs jól, egy színi kritikája óta. Oh! Kamilla most már *nagy művésznő*... Ugy hát egész egyszerűen hozzád jöttem, hogy téged kérjek meg e szívesre!...

- Engem? - kiáltottam fel. - Engem? Te azt akarod, hogy én a kéziratoddal elmenjek ehhez a szegény leányhoz és ne csak bocsánatot kérjek tőle, a miért megírtad ezt a darabot, de felkérjem arra is, hogy maga játsszék benne?.. De hát hadd nézzelek meg... Pedig hát nem vagy bolond. Olyan ép elméjű ember vagy, mint bárki más. És nem érzed, hogy te itt egy szörnyű dolgot ajánlsz nekem?

- Ez esetben! - válaszolt hajdani mosolyával, mely naivitásomat gunyolta - mindössze arra kérlek, hogy egész egyszerűen csak erről a mi beszélgetésünkről számolj be neki, beleértve felháborodott és megbotránkozott szavaidat is. Én felhatalmazlak rá. Ezzel csak nem követsz el semmiféle gátságot. Mindössze egy régi barátnődet látogatod meg, a kit az utóbbi időben elhanyagoltál. Mi sem természetesebb ennél, nem igaz? Beszélgettek az esőről és a szép időről. A nevem szóba kerül s te erre szóról szóra megismétled, amit az imént mondottál nekem:

- Képzeld csak mit merésztél Jacques kérni tőlem... És a többi... S meg fogod látni, mit válaszol neked...

Vajjon újra régi fölényének, ellenállhatatlan befolyásának hatása volt, mely mindenkor legyőzte habozásaimat? Avagy a lelkem mélyén titkos vágy rejtőzött viszontlátni Kamillát, megtudni, hogy mivé lett a múlt idők szegény Kék hercegnője? Egyben pedig talán arra is kíváncsi voltam, hogy mit fog válaszolni Jacques hallatlan ajánlatára?...

Mert engedtem a megbízatásnak, bármilyen szörnyűségnek is tartottam. Elmentem Kamillához, ehhez a »mindenki után való« Kamillához, hogy hajdani kedvesének förtelmes szavaival éljek. És láttam újra őt, - a szerencsétlen leányt, a kit annyira szerettem!...

S láttam a fényt, a pazarság undok keretében, a Barouillère-utcai lakásnak békés és büszke egyszerűsége után... Micsoda fájdalmas ellentét volt ez az én szívemnek! Ott, hajdan, a Barouillère-utcában minden tárgy bizonyos lelki nemességről beszélt, hirdette a leányt, a ki a szépségét nem akarta eladni, hirdette az anyját, a ki a neve becsületéért feláldozta a vagyonát!...

És most, itt az Avenue de Villiers-n levő új lakásán, ebben a kápráztató palotában, mely irtóztató gyehennának rémlik, minden butor, minden tárgy a megfizetett gyönyörről kacag...

S a mint jön felém nevető, szemérmetlen szemekkel, a zavarnak, az elfogultságnak minden jele nélkül, immár ő sem az a régi leány többé, a ki hajdan, szégyenkezve, meg sem merte emelni az arcát rejtő fátyolt, nehogy a halványságát, a Tournade csókjainak nyomát pillant-

sam meg rajta... S egyetlenegy szava, egyetlenegy kézmozdulata nem árulja el, hogy a mult idők tanuját látja bennem, s emlékezik meg hatva, fájdalmasan...

Leült mellém, hallgatott egy keleti cigarettát szíva s fujva a füstöt finom orrlíkain keresztül. Szép volt, ragyogó, a maga dohányyszőke hajával, tágra nyílt szemeivel, a melyek fölött a szemöldökök édes ivhajlását mintha, a festék már megbántotta volna. Az arcza telt, a keble megizmosodott és ezüst-varottas, csillogón kék ruhája alatt immár kövéded formái kirajzódnak.

Udvarias kérdezősködésére mindenekelőtt az utazásomról, a másolataimról, a visszatéresemről beszéltem, aztán áttértem látogatásom való okára és minden bevezetés nélkül, hirtelen beszámoltam neki a Molan ajánlatáról.

- Micsoda gazember! - szólott, nyulánk vállait vonogatva. - Micsoda gazember! - És egy pillanatra abban reménykedhettem, hogy a lelke undorában a hajdani Kamilla feltámad újra. De nem... mert rövid várakozás után így folytatta:

- Ha csakugyan jó szerep, hát mondja meg neki, hogy küldje el, vagy hozza el nekem a darabját... Olvasta ön a darabot?... S ő megvan-e elégedve vele? Tudja, nekem valóban szükségem volna egy jó szerepre. Neki is különben. Nem igen dolgozik, s elfelejti magát, mióta gazdag... De hát mi ketten: és felelek a sikerért... Az ő prózája olyan gyöngéd és én olyan jól érzem!...

...És ez minden. Ha én megbotránkozva hallottam, hogy megjavíthatatlan bukásának fájdalmas regénye profanálva a színpadra kerül, - viszont az ő lelkének ez immár semmit sem jelent. Azaz hogy mindössze a pompás szerepet jelenti, a pompás szerepet, a melyet tiszta fényű szemeinek boldog mosolygásával fogad, a minthogy Jacques kapott volt ravasz megelégedettséggel ez érdekes színműtárgy után.

És akkor világosan megértettem, miért nem leszek én soha nagy művész. Az ő számukra, az olyan lények számára, a milyeneknek őket ismertem, az egész élet, a szívöket is beleértve, csak alkalmul szolgál arra, hogy a maguk különleges dolgát produkálják, vak és kegyetlen ösztöneikkel munkálkodjanak, a mint a méh a mézsejteken, a mint a pók a vásznán. Szerelem, gyűlölet, öröm vagy fájdalom csak arra való, hogy ápolja és növelje a tehetségek virágját, a melyért szívesen elfojtják a mi igaz gyöngédség, való szenvedély rejtőzik a szívökben.

Egy, a színpadon mondandó szóért, egy szerencsés mondatért, a melyet valamelyik könyvében akarna felhasználni, ez asszony s ez ember eladná az apját, az anyját - Kamilla nem is beszélt az édes anyjáról! - eladná a legjobb barátját, a gyermekét, a legédesebb emlékét!

És engem, a ki az életem során teljesen átéreztem azt, a mit ők oly jól ki tudnak fejezni, - az egyik a papíron, a másik a színpadon - engem csak megbénít az, a mi őket exaltálja, engem csak kimerít és elbágyaszt mindaz, a mi viszont őket, e ragadozó lelkeket, oly kitűnően táplálja...

A végzet határozta-e így, hogy a művészek nagyok vagy kicsinyek, az alkotó lélek két fajtáját alkossák: az egyikben ott vannak mindazok, a kik minden benső érzés nélkül gyönyörűen visszaadják azokat a szenvedélyeket, a melyeket a másik faj igenis érez, de nem tud visszaadni?

Vajjon igaza volt-e Jacquesnak, a mikor azt mondotta, hogy kegyetlen bánásmódja révén majd emlékei lesznek Kamillának s ezzel együtt tehetsége is!...

Egy jó szerep! Egy szép darab!... Ne nagyon panaszkodjunk hát, hogy ismeretlenek s középszerűek maradunk, ha ez ismeretlenség és középszerűség az érezni tudás föltétele...

A választás különben sem az emberen múlik.